

Dr. Zakar András: A Sumér hitvilág és a Biblia

Copyright (C) 1972 by Szatmári István

A KIADÓ ELŐSZAVA

BEVEZETÉS

ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK

I. A világ teremtése

II. A próbatétel

III. Képek a földtörténetből

IV. A vízözön

V. A Nyelvzavar

VI. Isteni törvények - emberi törvények

VII. A babiloniai szellem

VIII. Melkizedek - mágus vallás

IX. Bűn és bűnbánat

X. Példabeszédek

XI. Sirató énekek

XII. A Bölcsék tanítása

XIV. Zsoltárrészletek, imák

XV. Jézus a megszabadító

Zárószó

MÁSODIK KIADÁS 1973.

A szerző kijelenti, hogy a könyvben álló teológiai következtetéseket illetően aláveti magát a legfőbb Apostoli tanítóhivatal ítéletének.

Készítette: TURÁN PRINTING AND BINDERY

P. o. BOX "H" GARFIELD, N. J. 07026 USA

A KIADÓ ELŐSZAVA

A könyv, melyet az olvasó kezébe vesz - mint már címe is sejteti -, nem mindennapi érdeklődésre tarthat számot. Benne a szerző bemutatja, hogy miként tanúskodnak a régészeti, történeti, nyelvi, néprajzi stb. szaktudományos módszerekkel föltárt leletek és szövegek olyan korai vallási tanításokról, melyek csak több száz, de sok esetben több, mint ezer évvel később kerültek be az ószövetségi szentírás szövegébe. Rávilágít főként a sumér és más korai egyiptomi mágus, kanaánita stb. emlékekben föllelhető örök isteni igazságokra, amelyek a bibliai szövegben, mint kinyilatkoztatott igazságok jelennek meg előttünk.

Amikor tehát az egész világ várakozásának megfelelően a II. 'Vatikáni Zsinat a Kinyilatkoztatásról szóló határozatában ünnepélyesen kimondta, hogy az Ószövetség könyvei "sok ideig való és tökéletlen részt is tartalmaznak", örömmel fedezzük föl, hogy az ószövetség népét megelőző ókori emberiség bár még tökéletlen vallási tanításaiban, már igen sok tökéletes és örök értékű isteni tanítás csírája rejtőzik. Így tehát szükségessé vált az ószövetség népén kívül, az emberiség más csoportjainak részére adott isteni tanítások tárgyilagos vizsgálata és ismertetése is. Ezek fölött eddig vagy elsiklott tekintetünk, vagy nacionalista törekvések ezekről elterelni igyekeztek figyelmünket.

A hittudomány és a szaktudományok egybevetésével kapott meglepő eredmények és

párhuzamok fölismerésében a szerző kellő fölkészültségének nagy szerepe volt. Dr. Zakar András, aki Margittán, Bihar megyében 1912-ben született és a budapesti Piarista gimnáziumban érettségizett, előbb a Műegyetemet végezte el 1935-ben, és ott lett a Közlekedéstudományi és Vasútépítéstani Tanszéken tanársegéd. Ezután papi hivatását követve a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán folytatta tanulmányait és ott szerezte meg a doktorátust. Így a szellemtudományok, nyelvészet, és a műszaki tudományok gyakorlati szempontjainak egybevetésével szilárdan megalapozott és az egész emberiség összefogását és testvériségének tudatát elősegítő kutatások és tevékenységek vonzókörébe került.

Személye az Egyesült Államokban sem ismeretlen. 1947-ben a kanadai Ottawában rendezett Nemzetközi Mária Kongresszusra elkísérte Mindszenty József bíboros, esztergomi érseket, mint személyi titkára. A kongresszussal kapcsolatban a bíboros főpásztor meglátogatott sok kanadai és egyesült államokbeli magyar plébániát is. 1948-ban a szerző is börtönbe került, melyből 1953-ban szabadult. 1970-ben bírósági végzéssel rehabilitálták és a büntetett előléthez fűződő hátrányok alól mentesítették. Számos műszaki, hittudományi, történelmi, nyelvészeti, művelődéstörténeti tanulmányt illetve könyvet írt. Többek közt megírta Tóth Tihamér püspök életét, "ahogy kortársai látták". Összegyűjtötte a német náciizmus embertelenségével szemben fokozatosan kibontakozott magyar fegyver nélküli ellenállás legfőbb okmányait, és mint illetékes szemtanú, jegyzetekkel látta el azokat. Serédi Jusztinián bíboros, prímás ui., akinek utolsó éveiben dr. Zakar András szintén személyi titkára volt páratlanul erélyes, és eredményes föllépéseivel sok százezer különböző nemzetiségű üldözött életét mentette meg Magyarországon. A csikágói Current Anthropologyban 1971-ben jelent meg a sumér- ural- altáji rokonságról folytatott első nemzetközi szintű eszmecsere, melynek vitaindító és záró tanulmányát, fölkérésre, ő írta meg.

Joggal reméljük tehát, hogy a Kedves Olvasó, amilyen érdeklődéssel olvassa át ezt a munkát, ugyanolyan hasznot is merít belőle.

Garfield, 1972.

BEVEZETÉS

Az emberiség történelmének legősibb korát szokás történelem előtti időnek nevezni. Ez az elnevezés azonban nem egészen pontos. A történelem ugyanis az emberrel kezdődik. Még akkor is, ha az ősi időkből nincsenek is írásos följegyzéseink. Ezekből az ősi időkből való embertani, régészeti, néprajzi stb. emlékek ugyanis sokat elmondanak az illető korok emberének képességeiről, küzdelmeiről, mindennapi életéről. Ezeken túlmenően a mítoszok, mondák; regék, legendák sok szájról - szájra adott és máig megőrzött eseményről tájékoztatnak, ha kritikai elemzéssel meg tudjuk állapítani az eredeti közlések szövegét és egymásutánját. Sőt, sok történeti, irodalmi, művészeti stb. hagyományunkból is ki lehet elemezni azokat az adatokat, melyek egy sokkal ősbibb kor emlékeként őrződtek meg. Vallási hagyományaink és tanításaink is igen sok ősi elemet őriznek mindmáig, még ha csupán történeti forrásként tekintjük is őket. A keresztény szentírástudomány minden torzítás nélkül őrzi az egész emberiség legősibb korára vonatkozó legértékesebb adatokat. Ezek között joggal a legelső egyike az ún. Protoevangélium vagyis az evangélium, a jó hír első meghirdetése.

A bűnbeesés után Isten kiméri a büntetést Ádámra és Évára, a főbűnös, a sátán felé intézve szavait:

"Ellenségeskedést vetek közéd és az asszony közé, ivadékod és ivadéká közé. Az széttiporja fejedet, te pedig a sarka után leselkedel." (Gen. 3, 15).

Ez az isteni kinyilatkoztatás az emberiség történelmének hajnalán megígérte a sátánt letipró hősnek eljövételét, aki egy feltétlenül rendkívüli asszony, egy édesanya szülötte

lesz de ugyanakkor olyan emberfölötti erővel rendelkezik, hogy áldást és békét tud hozni minden embernek. A kinyilatkoztatás a fokozatosan kibontakozó fejlődésnek megfelelően már az első örömhírben meghirdetett hősnek, Krisztusnak eljövételével, tanításával, halálával, föltámadásával, s az ő birodalmának, az Egyháznak a megalapításával teljessé válik.

Az emberiség a fejlődő teremtés része. Az Isten, minden fejlődésnek állandó külső és belső mozgatója, mindig megadta és megadja a fejlődést előbbre lendítő megismerést és jóakaratot azoknak az embereknek, akik szívüket, lelküket nyitva tartják sugallatai előtt.

Azokat az embereket, akiket Isten ilyen üzeneteknek másokkal való közlésével is megbíz, prófétáknak nevezzük. Semmi adatunk nincsen arra vonatkozóan, hogy ilyen emberek csak Ábrahám korától, vagyis, nagyjából Krisztus születése előtti 1800. évtől lehettek.

Ellenkezőleg, a Magyar Kurír 1970. évi 108/A és további számaiban ismerteti az ezzel kapcsolatos új fölfedezéseket és megállapításokat. Norbert Lachwin S. J. a római Biblikus Intézet professzora már régebben kimutatta értékes tanulmányában azt, hogy az Ószövetség előtt is voltak próféták, akik az emberiségnek az Isten üzenetét közvetítették. Maguk az Ószövetség könyvei is többször beszámolnak Ábrahám ivadékai közé nem tartozó prófétákról (Báalaám stb.), sőt Ábrahám kortársa, Melkizedek, az Ószövetség és Újszövetség könyveiben egyaránt a "fölséges Isten papja" néven szerepel. Teológusok arra is rámutatnak, hogy az Ószövetség első könyve, a Genézis, föltűnő keveset ír az Ábrahámot megelőző időkről. Ez nem kis részben oka volt annak a szemléletnek, hogy a hittudomány keveset foglalkozott az Ábrahám előtti idők emberének Istennel való kapcsolatával. Pedig, ha Isten végtelen irgalmából az ellene föllázadó Ádámmal és Évával tovább folytatta a bűnbeesés előtt megkezdett párbeszédét, sokkal inkább folytathatta és folytatta is azt az ő-szülők ivadékaival, akik nem személyes állásfoglalás következtében születtek az eredeti bűn állapotában.

"Íme én küldök hozzátok prófétákat, bölcseket és írástudókat. Némelyeket majd ezek közül megöltök, hogy rátok szálljon minden igaz vér, melyet kiontottak a földön az igaz Ábel véréből ..." - mondja Jézus (Máté 23, 34-35, v.ö.: Luk. 11, 49-51 és Luk. 7, 35).

A mai régészeti leletek gazdagságának és a történeti kutatások eredményeinek birtokában is egyre világosabb, hogy az Ábrahám előtti emberiség több százezer évnyi története folyamán sem nélkülözte az isteni gondviselés jótéteményeit. A semita népeket megelőző nem semita kultúrák páratlan emlékei, tisztult erkölcsük, jogintézményeik, szellemi alkotásaik stb. olyan értékeket is mutatnak fel, amilyenekre Ábrahám ivadékai hosszú idő után, még a kinyilatkoztatás birtokában sem jutottak el. Világos, hogy az Ószövetséget megelőző időkkel kapcsolatban sokkal határozottabban kell beszélnünk az ószövetség vagy alapszövetség koráról. Ennek alapító okmánya az Ádámnak és Évának adott ígéret, hogy utódaikból fog megszületni a Sátánt legyőző Szabadító. Tulajdonképpen tehát Ádám és Éva kiválasztott volt s így valamennyi utódai választottak voltak. Az Ábrahámot illető kiválasztás ehhez képest csak azt a pontosabb körülírást adta meg, hogy az ő utódaiból születik majd meg az az ivadék, akiben áldást nyer a Föld összes népe. Mikor ez az ivadék Jézus eljött, az emberi testvériség világos meghirdetésével és kereszttáldozatával helyreállította az istengyermekség kezdeti állapotát elvben és lehetőségben minden ember számára. Az a diszkrimináció, melyet az Ószövetség könyvei sok helyen hirdetnek, lehet, hogy mélyebb teológiai vizsgálatok alapján a szentírók egyéniségének, a korsellemnek; irodalmi nemzeti stílusnak stb. sajátosságaiként értelmezhető, mert - és ez ide is vonatkoztatható - "kezdetben nem így volt". A világ összegöngyölődésének (Teilhard szavaival élve), az egész emberiség összetartozásának, közös felelősségének egyre határozottabb megtapasztalása és átélése korában biztos, hogy a hittudománynak is sokkal mélyebben kell foglalkoznia az őskinyilatkoztatással, az alapszövetség idejének vallásával.

Így érik meg a helyzet arra, hogy ha liturgiánkba nemcsak újszövetségi részeket illesztünk be, akkor az ószövetségi ember imái mellett kellő tiszteletben és arányban majd megszólaltathatunk olyan ősi, Ábrahám kora előtti időkből, az ékírásos szövegekből kiolvasható imákat és történeteket is, melyek az állandóan gondviselő Isten kegyelméből

már akkor az Újszövetség szellemében szóltak az Ég Urához vagy vele kapcsolatban.

Kétségtelenül kitárult a Zsinat nyomán a teológia látóhatára és ez gondviselészerűen akkor történt meg, amikor a fölmerülő problémák özöne és súlya csak ennek a távlatnak birtokában oldható meg. Elsősorban a Krisztushoz való hűség adja meg ezt a távlatot és szilárd alapot, akitől a mai világ is egyedül remélhet üdvösséget. Ehhez segít hozzá; ha korunk problémáit (melyek között a teológiai problémák állanak első helyen) világosan látjuk és azokról világosan beszélünk.

Lachwin professzornak már említett tanulmánya az Ábrahám előtti népeknek Istennel való kapcsolatáról, új szempontokat ad régészeti leleteink értékeléséhez is. Ezért egyetemes vallástörténeti vonatkozásai miatt is nagyjelentőségű munka Kalicz Nándor könyve; az Agyagistenek, mely 1970-ben jelent meg a Corvina kiadásában Budapesten az ezzel a kötetrel meginduló sorozatban. A munka az újkőkorszak kezdetén a Kárpátmedencében déli hatásokra kialakuló élelemtermelési kultúrák embereinek technikai, művészeti és vallás emlékeiről ad áttekintést gazdag képanyag- és térképmellékletekkel. Az időszámításunk kezdőpontja előtti 4-5 ezer évvel megjelennek hazánk területén a legelső földműves közösségek művészetének rendkívül értékes emlékei. Az élelemtermelés és állattenyésztés gondolkörében élő Kőrös kultúranépe számára a szerző szerint "termékenység jelképe természetszerűleg a nő lett; mint az élet forrása, de nem minden nő, hanem az elvonatkoztatott gondolkodásnak megfelelően az általános, a mindenek fölött lévő nő, a nagy anya, a "Magna Mater", aki mindennek a kezdete és vége, minden létező forrása, életet és halált magába foglaló istenanyja" (14. 1.). Ha azonban figyelembe vesszük az Istennek Ádámmal és Évával, s rajtuk keresztül az egész emberiséggel kötött első, vagyis alapszövetségét, érthető, hogy az ősszülőktől nemzedékről nemzedékre tovább adott nagy Szabadító eljövételére vonatkozó hitigazság állt mindenütt az ősműveltségű népek vallásos gondolatvilágának középpontjában (ezt igazolták hívő és ateista világtörténetesek egyaránt és jó összefoglalást ad eredményeikről P. Schmidt nagy munkája). Ennek a Szabadítónak a képe pedig szorosan összefonódott az isteni ígéret alapján az ő édesanyja képével, aki ellenkezésben állt a sátánnal; tehát bizonyos isteni védettséget élvezett. Így aztán -az -életet adó, életet teremteni látszó anya, a Nagy Asszony ábrázolása egyben a rajta keresztül megjelenő és a gonosz hatalmakat megtörő Hős iránti Jövő reménység kifejezése, a Krisztus váró lelkiség tiszteletének tárgya is volt. Ennek egyik igen jelentős példájáról így ír Kalicz:

"A hódmezővásárhelyi Kökénydombon találták a neolitikus vallási élet egyik jelentős alkotását is, egy oltárt, amely a neolitikus mitológiába is betekintést nyújt. A háromszögű kultusztárgyat három mezőben bekarcolt meandroid minta díszíti, kivéve a női nemi háromszögnek megfelelő háromszögű mezőt. Ebben a mezőben egy arc stilizált részlete figyelhető meg. Valószínű, hogy az oltár a szülő istennőt ábrázolja. Ebben az ábrázolásban nem az istennő alakjának a visszaadása volt a fontos, hanem az istennő cselekvése, tevékenysége, a misztikus folyamat ábrázolása. A háromszögű kultuszkép az istenanyja és a születő istengyermek kapcsolatát demonstrálja, s minden bizonnyal megfelelő szertartások kapcsolódtak hozzá' (40-41. 1.). A két szempont, a szerző társadalomtudományi megfogalmazása és az alapszövetségre épülő hittudományi szempont ugyanarra az eredményre jut az. Anya-tisztelet értelmezése és okainak földérítése során. Továbbmenően mindkét szempont bizonyítja azt is, hogy itt megjelenítésről, szimbolikus ábrázolásról van szó. Nem magát a szobrot "imádták" - erre különben is semmi bizonyíték sincs. Ezért helyesebb lett volna a könyvnek "Az Isten agyag-ábrázolásai" címet adni. Ezek a hat-hétezer évvel előtti emberek (s még, ki tudja, milyen ősi korok emberei is) hitük alapigazságait ábrázolták, mint tesszük ezt ma is tudásunk és művészi képességünk szerint, vallásos áhítatunk megjelenítése céljából.

Kalicz Nándor könyve továbbmenően főbb vonásokkal ismerteti az alföldi vonaldíszes, a bükki, a tiszai kultúra jelentősebb régészeti leleteit és fontos következtetéseket is levon belőlük. Az ábrázolások bekarcolt vonásait és jeleit, azoknak bizonyos szabályossággal

ismétlődő jellege miatt, szimbolikus, gondolatot kifejező írásnak véli, melynek - mint mondja - sajnos még nem sikerült az értelmét megfejteni. "A fölhasznált minta maga és az elrendezés hasonlósága ilyen nagy elterjedési területen kizárja azt, hogy csak véletlen legyen. Föltétlenül szimbolikus értelme volt" (33. l.). Aránylag későbbi korból, a bánási kultúrából került elő több más lelettel együtt az erdélyi Alsótátrlakán három agyagtábla. (Ezekhez hasonlókat nagy számban talált és magyar s német nyelven is közzétett a múlt században Torma Zsófia.) "Ezek bemélyített díszítése olyan jeleket őrzött meg, melyek csaknem tökéletes párhuzamai Mezopotámiában fordulnak elő. A tatárlaki táblákon lévő úgynevezett piktografikus jelek fölvetik az európai neolitikus írás meglétét és ennek a területnek igen szoros kapcsolatát Mezopotámiával" (44. l.). N. Vlása, kolozsvári kutató, aki a táblákat megtalálta, úgy gondolja, hogy a jelek többsége Uruk ősi sumér város feltárásakor talált sumér agyagtáblák szám- és szótagjeleire emlékeztet. Ezt megerősítette a kérdés legismertebb szakértője, Ádam Falkenstein, a heidelbergi egyetem híres sumérológusa is. Angol kutatók a leletek korát C 14 módszerrel 1000-1500 évvel idősebbnek határozták meg, mint a régészeti módszerrel megállapított kb. ötezer év. "Harmatta János professzor megkísérelte értelmezni a tartariai táblák piktografikus jeleit, felhasználva a sumér írás közvetítő szerepét" (I. m. 44: 1.) Makkay János megállapította, hogy "Tartaria két alsó rétegében olyan edénytöredékeket találtak, amelyek magyarországi újkőkori csoportokból mint importtárgyak kerültek oda. A bükki csoportoknak Erdély két másik rendkívül fontos lelőhelyén is kerültek elő importált leletei: a már említett Tordoson és Erősdön ... A bükki csoport területén található Délkelet-Európában egyedül az obszián lelőhelyek, Tokajban" (Magyar Tudomány, 1970. 1. 68. l.). Kalicz említett könyve hozza a kocsi legelső ábrázolását is Európában. Ezekhez hasonlókat nagy számban mutat be mind magyarországi múzeumok anyagából Fettich Nándor "Újabb adatok az őskori kocsihoz a Kárpát-medencében" (Studia Ethnographica 2. - Akadémiai kiadó, 1969.) c. legújabb tanulmányában. A különböző képeket, vonalakat ő is jelképes ábrázolásoknak tekinti. Ezek között sok olyan van, amelynek a temetési szertartáshoz és a hitvilághoz való kapcsolata nyilvánvaló, pl. a Föld-anya, a Föld-édesanya ábrázolása, aki könyöktől felfelé tartott széttárt kezekkel fogadja vissza a halottat, aki tőle indult el az életre. (Meglepő párhuzam a "porból lettél és visszatérsz a porba" isteni kijelentéssel, mely az ősszülőktől nyilván szintén továbbadódott.) Jelentős Kalicz ismételtén visszatérő megállapítása: "Az is kitűnik a Kőrös-kultúra népének művészetéből, hogy az alkotások analógiái kétségtelenül délre vezetnek, egészen Anatóliáig és Mezopotámiáig ... A Kőrös-kultúra népének figurális művészete azonban a Kárpát-medencét körülvevő területekhez képest meglepően gazdag volt" (I. m. 22-23. l.). Ennek a kapcsolatnak a tudata meglepően régi és még az Anonymus előtti időkre nyúlik vissza. Ennek vizsgálata további külön tanulmányok tárgya.- Magyar kutatók régóta sem üres dicsekvésnek, hanem az egész emberiségnek a szolgálata szellemében végzik ilyen irányú munkáikat, nem kis eredménnyel.

A Kárpát-medencéhez hasonlóan Mezopotámiában is megtalálható az Isten-anya ábrázolás a művészetben (a képzőművészetben és a költészetben egyaránt). En Ana, az Ana istennő Sumérban az életet adó, teremtő Isten, míg a földön megjelenő Isten az En Ki, a lélek Isten pedig az En Lil. (Sumérban az En jelentése: fenn, Ensi pedig: városfejedelem, fenség). Ezekhez viszonyítva más isteni jelenségek, tündérek (suméruul: dingirek) nem utalhatók minden további nélkül egyszerűen a politeista jelenségek körébe, szembeállítva őket Ábrahámnak, egy-két ezer évvel később kapott "monoteisztikus" hitével. "Hiszen a Szentháromságnak politeisztikus látszathoz hasonló megjelenési formája Ábrahámnak sem volt egyszerre érthető és mindmáig hittudományi elmélkedéseinknek is tárgya. Az alapkinnyilatkoztatás áthagyományozott és isteni segítséggel óvott hitigazságait és erkölcsi parancsait őrző és tanító papjai iránt egyre nagyobb tiszteletünk és csodálatunk. Semmilyen faji megkülönböztetéssel sem beszennyezve őrizték az Istenanya és az Istengyermek iránti hitet, reményt és szeretetet a legkülönbözőbb népek körében, akiket ez az ősi hit és erkölcs egy családdá kapcsol össze. Rendkívül nehezen lehetett látniok tisztán a Szentháromság kérdését; ez tény. Mégis a több isteni személy és más isteni küldöttek és

jelenségek közepette sokan megőrizhették a Legfőbb Isten iránti hűségüket, amit Melkizedek esetében páratlan tisztelettel és elismeréssel dicsér mind az ószövetségi, mind az újszövetségi Szentírás.

Milyen alapon vádolhatnánk meg az alapszövetség korának nemzedékeit - minden megkülönböztetés nélkül - sokistenimádással vagy bálványimádással? Az emberiség elszaporodásával az utóbbi évezredek folyamán föllépő háborúk során az istenfogalom sok helyen elnacionalizálódott és messze került az ősi, egyetemes testvériség és közös remény Istenétől. Teológusok ma már hangoztatják, hogy korunk egyik legfőbb feladata: ne egy faji, nemzeti gondolatvilág és irodalom fölfogásának és irodalmi műfajának szemszögéből nézzük az Ábrahám előtti korszak vallásos jelenségeit, emlékeit. Ha valahol, akkor itt szükséges legfőképp a hitigazságoknak a nemzeti mítoszból való kibontakozása. Meg kell fordítanunk a nézőpontot és az első, az alapszövetségből kiindulóan ezeknek az ősi egyetemes, általános nagy közös vallási igazságoknak a nyomait, emlékeit kell keresnünk és tisztáznunk a különböző társadalmi erőhatások árnyékolt szétválasztásával, ha helyes megvilágításban akarjuk látni az ősi korok emberének hitvilágát, emberi értékeit. Ennek a szemléletmódnak kiváló előfutára volt Paulus Hungarus (Magyar Pál), a bolognai egyetem egyházjogi tanára, majd 1216-ban rektora; később a domonkosrendiek magyarországi tartományfőnöke. Egyik munkájában, a Monita-ban többek között ezt a rendkívüli jelentőségű általános szempontot adja meg az ősi magyar mágus-vallás (ma idegen hatásra helytelenül többször "sámán-hitként" emlegetik) elbírálásához: "Nem vétkezik az, aki állati áldozatok bemutatásával tiszteli a Napot, ha ezt isteni kinyilatkoztatás fényénél teszi: és ezt a régi magyarok papjainak javára mondom, még akkor is, ha ez a kinyilatkoztatás a régiek Legfőbb Lényétől (Ente Supremo) ered, mert az Istennel azonosítandó." (Vo.: Fehér M. Jenő: Középkori magyar inkvizíció. Buenos Aires, 1969.).

Az ősszülok utódai irányában a gondviselő Isten szeretetteljes gondoskodásának a nyomait és ennek a gondoskodásnak élő tudatát fedezhetjük föl, ha a protoevangélium alapján állva tekintünk szét az ősi korok emlékei közt. Megilletődve láthatjuk az őskori - alapvető vonásaiban egységes - vallás papjának hűségét sok esetben, amikor az alapszövetség isteni igazságait és az emberi közösségek egységének a tudatát egyaránt . szolgálta. Az Ábrahámmal kötött isteni szövetség nem szüntette meg az emberiség egyetemes kiválasztottságát és a testvériség, az egy családba való tartozás tényét, hanem az Ószövetség és annak népe éppen ezt volt hivatva részletbemenően szolgálni. Mikor a megígért Megszabadító, Jézus Krisztus elérkezett, ő maga jelentette ki, hogy minél magasabbra választott ki valakit az Isten, annál nagyobb alázattal kell annak szolgálnia őt: "Az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon másoknak és életét adja váltságul sokakért." (Márk. 10, 45), ... "nem jöttem, hogy e világot megítéljem, hanem hogy megmentsem." (Ján. 12, 47) ... "Én vagyok a jó Pásztor ... és életemet adom a juhokért." (Jón. 10, 15-15) stb. Az ószövetségi rituális papi szolgálatot nem ez a szellem jellemezte. Ez sokkal inkább a prófétai intézmény sajátja volt. Az utolsó előkészítő szakaszra Ábrahám ivadécai körében Jákob fia Lévi és ennek utódai, Áron leszármazottai kapták meg a papi tisztet. Ez a tisztség azonban eredeténél és lényegénél fogva közvetlenül csak Ábrahám törzsét volt hivatva előkészíteni a megígért Ivadék eljövételére. Ez kitűnik abból a tényből is hogy az Ószövetség papjai Ábrahámban valamennyien adót fizettek Melkizedeknek. Ezzel elismerték a neki való alárendeltségüket, a tőle való függésüket s így papságuk egy időre szóló - ideiglenes jellegét -, amint ezt a zsidókhöz írt levél részletesen kifejti. Az ószövetségi könyvek több helyen is meghirdetik egészen világosan, hogy a Messiás, Krisztus, a Megszabadító Melkizedek rendje szerint való pap lesz.

Ezzel egyszerre mind az is jelezve volt, hogy az ároni- papság bevégi hivatását a Messiás megjelenésekor (Vö.: "a papság megváltozásával szükségképp megváltozik a törvény is" - Zsid. 7, 12 - és megfordítva is).

Krisztussal Ábrahám törzse számára is a Melkizedek-rendi papság érvénye állt be és ez érvényes az egész világra, minden népre a világ végezetéig. Ilyen értelemben Krisztus a

beteljesedés. Ugyanakkor a kezdet is, mert minden kegyelem Krisztus kegyelme. A Krisztus alapította Egyház az üdvösség egyedüli rendes eszköze és azért szükséges az üdvösséghez. Ebből ered a kettős kötelezettség: az egyes embereknek minden erejükből törekedniök kell Krisztus megismerésére és követésére, az Egyháznak pedig Krisztus hirdetésére az egész világot.

ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK

Ez a munka az első ilyen jellegű gyűjtemény magyar nyelven. A szerkesztés nehézségei is főként ebből a tényből adódtak. Elsősorban arra törekedtünk, hogy ha a rendkívül értékes és bőséges anyagból keveset is tud csak nyújtani könyvünk, az lehetőleg hűséges és pontos legyen. A forrásmunkákat, melyekből idézünk, külön jegyzékben soroljuk fel. Az egyes szövegfordítások végén csak utalunk a szóban lévő forrásmunkára és helyre, ahol az idézett rész található. Magát az idézetet helyenként módosítottuk az alább következő szaktudományos megfontolásokból.

Az idézeteket vagy sumér szövegből vagy sumér időkbe visszanyúló hagyomány alapján akkád illetve babilóniai és asszír lejegyzésekből közvetítik forrásaink, tehát végeredményben Ábrahám korát megelőző időkbeli. Sajnos, nincsen módunkban valamennyi idézet eredeti lelőhelyét felkutatni. Ezért a forrásmunkák - nem egyszer pontatlan - adataival kell beérnünk. E miatt már előre, kedves olvasóink szíves elnézését kérjük s egyben azt is, hogy esetleges pontosabb adatok közlésével segítsenek tovább tökéletesíteni vállalkozásunkat. Egy későbbi kiadás feladata lesz valamennyi idézett hely eredeti szövegrészének párhuzamos közlése. Csak így válik majd ellenőrizhetővé a sumér illetőleg az egyéb keleti nyelvű szöveg helyes olvasása. Erre pedig azért van szükség, mert ezeknek a (főként sumér) szövegeknek pontos fonetikai és értelmi visszaadásában elég sok bizonytalanság uralkodik. Ezekkel a szövegekkel ugyanis főként asszirológusok illetve akkádisták foglalkoznak s ezért az olvasatok legtöbbször bizonyos egyoldalúságot tükröznek. Elég csak akármelyik közkezen forgó ilyen szótárt (glosszáriumot, szillabárt) megnézni, hogy lássuk, egy-egy gyökszónak vagy összetett kifejezésnek mennyiféle olvasata s így értelme is lehet az ékírás természetének megfelelően. Mostoha körülmények miatt csak kevés sumérológus tud kifejlődni és érvényesülni s ezek között egészen kevés a magyar. Már pedig, mint tudjuk, már E. Hincks 1850-ben megállapította, hogy az ékírási szövegek nem mind semi nyelven vannak írva. H. C. Rawlinson szerint az, ősi ékíratok szkíta nyelven íródtak (1853). Oppert és Lenormant nyomán azután ma mintegy 35 orientalista határozottan állítja és bizonyítja, hogy a sumér nyelv rokona az ural- altáji nyelvterületen keresendő. Elsősorban tehát magyar, török és finn nyelvészek és kutatók tudnának a sumér nyelv fonetikájának és szellemének legmegfelelőbb olvasatokat és fordításokat adni. Ez áll mind az épségben előkerült, mind pedig a sérült szövegek helyreállításával és olvasásával kapcsolatban.

Ennyit a nyelvészeti, formai torzulásokról. Vannak azonban tartalmi, materiális torzulások illetve torzítások is.

A Szentháromság hittitoknak ismeretében tudjuk, hogy az isteni természet, egysége mellett szükséges a személyek hármasságáról vagyis "több"-ségéről beszélni. Már röviden érintettük, hogy miként kell értékelnünk ezért ősi szövegek kijelentéseit az "istenekkel" kapcsolatosan Ezek ugyanis esetleg magyarázhatók a személyek többességével. De magának ennek a szónak, hogy "Isten", a pontos értelmét kell előbb tisztáznunk. (Az S betű magyar s-nek olvasandó!)

P Anton Deimel : Sumerisch-Akkadisches Glossar (Roma, 1934) 139. oldalán ez áll: Istin >- = ISTIN = 1

Ugyanennek a klasszikus szerzőnek Sumerisches Lexikon (1927-37.) c. művében. 1-2: Esten, Istin jelentése eins P A. Deimel S A 186: ISTE, ISTÁNU, ESTÁN, ESTU jelentése eins, einzig

DSA 98: esten = Y = ISTEN, eins

DSA 66: II gis(2) -Y = ISTEN, eins, 1.

Az "Isten" szó jelentése tehát: egy, egyetlen, az egyedüli az egyedülvaló. Ezek a jelzők vagy megállapítások pontosan illenek az Istenre, aki az Ószövetségben is sokszor az egyedülvaló néven szerepel. Ez a szó sohasem szerepel a sumérban számnévként, noha a jel szerepel az egy jelzésére. Az "egy"nek megfelelő számnévi szó : GE, GI, AS (s); ein (Deimel: Vocabularium Sumericum, Róma, 1910. 233) vagy: EDU (a); ein, unus (DV 233).

Az isteni jelenségre mint következő szóra utaló jel, ún. DETERMINATIVUM a "dingin" szó, a sumérban. Mindig szerepel az ezt jelentő ékjel, mikor az ékírásban "égi Lény", "égi jelenség", "égi küldött" stb. neve következik. A sumérban az ilyen determinatívumok használata széleskörű és az olvasáskor nem is olvasandó ki. Hogy miért használják, az az írnok-iskolák gyakorlatából és a többértelmű jelek itt és most kívánt olvasatának lerögzítéséből érthető.

A "dingir" szó átjött a magyar "tündér" szóban. (Ez igazolható a sokszögű Orbán- féle nyelvösszehasonlító módszer szerint.)

A törökben tüngör, tingir; Tingri: isten (a kisbetű használata itt lényeges!), égi lény (Vö. Vámbéry Ármin: A magyarság bölcsőjénél. Budapest, 1914.)

Az altáji tatárban Tängärä, tängir = ég, égi (jó) szellem, csagatájban tingni, ua., a vogulban, osztyákban tarem, tórem, ua. (Vö.: Varga Zsigmond: Ötezer év távolából. Debrecen, 1942.)

A sumérban a dingir B. Landsberger (Materialen zum sumerische Lexikon. Roma, 1055 III. 132) szerint: isten, istennő. Vagyis isteni jelenség vagy küldött, megszemélyesítő, amint a szövegösszefüggésekből kiderül. Sokszor ugyanis szeretett személyek, nagy uralkodók neve elé is került később holott életükben vagy fiatalabb korokban semmiképpen sem azonosították őket Istennel. Ilyenkor tehát a ma is hétköznapi használatban forgó "isteni" vagy "szent" tartalmat akart kifejezni. DSA 84: digir = dimir; dimer; dingir; dimmer; dibur; dir, Gott; Göttin (Gattungsbegriff, nicht Name elves konkrétan Gottes), tehát nem egy (valamelyik) isten neve - mondja Deimel - vagyis nem a teológiai istenfogalomnak megfelelő kifejezés, hanem istenfajta, istenféleség, amit a fenti jelentések (isteni jelenség stb.) a magyarban jól kifejeznek.

A dingir szó, maga vagy összetételben egy másik személyt jelölő szóval együtt, tehát sohasem fordítható Istennel. Nem fordítható azonban "istennel" sem, mintha itt egy többistent-hívés bizonyítékáról lenne szó. Egyedül csak isteni jelenséggé fordítható az olvasóra bízva annak kitalálását, hogy az író közelebbről milyen jelenségre gondolt vagy miért használta ezt a jelzőt egy általa becsült személy magasztalására.

Mindazok, akik a vallási fogalmak tisztázását nem tartják fontosnak vagy azok, kik az Ábrahám előtti korban csak sok istenhitet (politeizmust) akarnak látni, elnagyolták vagy teljesen elmellőzték az itt jelentkező problémák elemzését. Általános megjegyzések során nem foglalkozhatunk ezzel részletesebben. Annyit azonban mégis le kell szögeznünk, hogy maga az Ószövetség is ismeri az egyisten- hitet jóval Ábrahám előtt - már a Paradicsomkertben. Ez megmaradt a bűnbeesés után is. Világos utalások erre, az Első evangélium (Gen. 3. 15) és az ezt körülvevő események és leírások, továbbá Gen. 3, 21, Káin és Ábel története (Gen. 4, 3-16), azután ismét Ádám szavai (Gen. 4, 25). Szet fiáról ezt mondja Gen. 4, 26: "Szetnek szintén született fia, ezt Enósnak nevezte el; ez kezdte segítségül hívni az Úr nevét." A héber szöveg azonban így is fordítható: "Ekkor kezdték elnevezni őket az Úr nevével"; Szet nemzedéke ugyanis - eleinte - jámbor és vallásos volt ezért őket "az Isten fiainak" hívták (v. 9.: Gen. 6, 2). Énoh "az Istennel járt és eltűnt, mert az Isten elvitte" (Gen. 5, 24).

Az őstörténet rendkívüli eredményei tükröződnek Gen. 6, 14 leírásában: "Mikor pedig az emberek sokasodni kezdtek a Földön s leányokat nemzettek, látták az Isten fiai, hogy az emberek leányai szépek és feleségül vették közülük mindazokat, kiket kiszemeltek. Mondotta erre az Isten: Ne maradjon az én lelkem örökké az emberben, mivel test ő:

százhusz esztendő legyen még napjaiból. Az óriások voltak a Földön azokban a napokban - miután ugyanis az Isten fiai bementek az emberek leányaihoz és azok szültek; azok az erős, ősidőkből híres férfiak." Ezután következik a vízözön s a vele kapcsolatos események, melyekben változatlanul az egy Istennek tulajdonítják a szereplő személyek a velük történő dolgok legfőbb irányítását. Miért ne szólhatnak tehát az Ószövetségi könyveken kívüli források is ugyanarról az egy Istenről. És szólnak is.

De szólnak szövegeink erről az egy Istenről, az Egyetlen legfőbb lényről, úgy, hogy nem ezt a világos sumér szót- melyet az akkád nyelv is átvett-, hanem Isten egyik vagy másik tulajdonságát használják a megnevezéskor.

Alapvető hittanunk részletesen kifejti ezzel kapcsolatban, hogy a földi ember megismerése elvonás útján történik. Csak a teremtett dolgokból indulhat ki, amikor az Istenről akar képet alkotni magának. Eközben három úton haladhatunk.

1. Az állítás útja. Minthogy Isten a teremtmények teljes oka, nevezetesen minta - oka is, a teremtmények léttartalmi mozzanatait szabad, sőt kell a Teremtőnek is tulajdonítani; nem ugyan teljesen azonos értelemben (univoce), amit tilt Isten végtelensége és abszolútsága; de nem is kétértelmű módon (aequivoce). Minthogy ugyanis Isten a teremtett dolgoknak minta oka, az összes teremtett valóságok és azoknak minden léttartalmi mozzanata Isten lényegének egy-egy képvonása, s ezért szabad őket ebben a képes értelemben, hasonlósági alapon (analogice) Istenre átvinni. Mégpedig az ún. egyszerű tökéletességeket, melyeknek eszméje nem tartalmaz fogyatkozást (jóllehet a teremtett lényekben sohasem valósulnak meg tökéletesen}, minők ész, szentség, élet, egy, erős stb., forma szerint is szabad átvinni Istenre. A vegyes tökéletességeket, melyeknek már eszméje is tartalmaz tökéletlen mozzanatokot, (mint ahogyan pl. a következtetés nem olyan tökéletes értés, mint a közvetlen látás; illat, tenger, rózsa, meleg, tűz, Nap, fény stb. érzéki mozzanatokot is tartalmaznak), csak azzal a gondolattal szabad átvinni, hogy Istenben megvan ezeknek teremtő eszméje és teremtő ereje; más szóval Istenben értékük és tiszta tökéletességük szerint (virtualiter et eminenter) vannak meg. Általuk igen eleven, gazdag és a közvetlen tapasztalat színeiben ragyogó fogalmat lehet adni Istenről amint ez kitűnik pl. Asszisi Szent Ferenc beszédmódjából (Schütz: Dogmatika I. Budapest, 1937. 304-5. old.).

2. A tagadás útja. Minthogy Isten más, mint a tapasztalati tények, t.i. végtelen és teljesen transzcendens (természetfölötti), azért joggal szabad róla tagadni a tapasztalati meghatározottságokat. Hiszen a tapasztalati tulajdonságok mind végesek, mind mástól való létnek meghatározottságai; Isten pedig magától való és végtelen. Ez az út nagyon alkalmas arra, hogy megsejttesse Isten megközelíthetetlen fenségét, a teremtményektől gyökeresen különböző, kimeríthetetlen mélységű mivoltát; mintegy áthatolhatatlan sejtelmes éjszakába burkolja Istent, melyben annyira szeretnek elmerülni a misztikusok (I. m. 305. old.).

3. A fokozás útja. Ez abból a megfontolásból származik, hogy Isten oka ugyan a teremtett világnak, de mérhetetlenül meghaladja: ami tökéletességet ezen a világon látni lehet, az hasonlíthatatlanul magasabb fokon van meg őbenne, és ez még ezenkívül nem sejtett gazdagságok és mélységek. Ezen az úton tehát a világ tökéletességei fölé emeljük Istent, és azt mondjuk róla: erőfeletti, több, mint a lét, mint élet, mint szép stb. (I. m. 305. old.).

Az ószövetségi szent könyvek is élnek ezen a mindhárom úton szerzett ismeretekkel és kifejezésekkel. Sőt szóképekkel, metaforákkal, példabeszédekkel, a költői nyelv sok képes fordulatával és kifejezésével is. Ezt teszi az Újszövetségi szentírás is. Jézus a nagy isteni titkokat páratlanul közel tudja hozni egyszerű, de költői, gazdag, láttató és érttető nyelvével, hasonlataival, analógiáival pl. "én vagyok az igazi szőlőtő" (Ján. 15, 1); "Én vagyok az ajtó" (Ján. 9, 10), "Én vagyok a világ világossága" (Ján. 8, 12), "Én vagyok a jó Pásztor" (Ján. 10; 11) stb. Szent Pál Krisztust főnek, sziklának, templomnak, szögletkönek stb. nevezi, mert ezek bizonyos tulajdonságai, mint értékek Krisztusban a legteljesebb

mértékben megtalálhatók.

Mi tehát a döntő az Ábrahám előtti idők istenséggel kapcsolatos kifejezése elbírálásánál? Az, hogy a krisztusi hit világosságánál is megállják-e a helyüket a szóbanforgó szövegek. Ha az Istent jelölő szövegbe, névbe helyettesítjük Isten nevét vagy Krisztus nevét, mondható-e ez az állítás, vagy elnevezés Istenről vagy Krisztusról? Ha igen, akkor elfogadható és bizonyítja az igaz hit világosságát már Ábrahám előtt, amikor Isten szintén megadhatta és meg is adta ezt a világosságot az embereknek, akik kedvesek voltak előtte. Sok igazságra azonban az ember helyes gondolkodása révén - ami szintén Isten adományának nevezhető - maga is eljuthatott.

Teljesen helytelen az eredeti szövegben szereplő ékjelet, illetve szót mindjárt istennévnek fölfogni s így a sok ilyen név alapján politeizmust állítani, amikor valamilyen emberfeletti tulajdonság, képesség vagy jelenség kapcsán szerepel ez a jel illetve szó, még ha a digir szó nem is áll előtte. Isteni jelenségről van szó, mely az egy Isten egyik megnyilvánulása s legtöbbször teljesen helyénvaló az egyisten - hit világosságában is. Pl. Deimel említi a SA 84. oldalán a digirrel kapcsolatban: "di (= Richter) + gir (mer) = Schwert). Wenn di = ELLU erklárt würde, käme die Bedeutung ungefähr auf dasselbe hinaus, nämlich: digir - blitzendes Schwert; Blitzler, Richterschwert. In beiden Auffassungen wäre Gott der "Herr des Blitzes; der Blitzler". Isten pedig, mint végső ok helyesen nevezhető a "villám Urának, "ítélő, villámló kard"-nak Ezzel kapcsolatban önkéntelenül eszünkbe jut, hogy Isten "mikor azután kiüzte Ádámot a Gyönyörűség paradicsoma elé, kerubokat és villogó lángpallókat állított, hogy őrizze az élet fájához vezető utat" (Gen. 3, 24.).

Még tovább mehetünk a dogmatika útmutatása alapján, ha figyelembe vesszük, hogy Krisztusban van helye a tulajdonságok kicserélésének. Tulajdonság, olyan valóság mozzanat Krisztusban, mely az egyik természetnek sajátja a másik természet kizárásával. Minthogy Krisztus az isteni és emberi természetnek személyes, önálló és magánakvaló birtokosa, és minden állításnak alanya a létrendben végül is az önálló való (suppositum, hypostasis), ezért a két sor állítmány (az isteni és emberi tulajdonságok) a személyén keresztül kicserélhető, úgy, hogy Krisztusról, aki ember, állíthatók isteni tulajdonságok, és ugyanarról a Krisztusról, aki Isten, állíthatók emberi tulajdonságok pl. Máriát szabad Istenanyának mondani, Jézus kijelentése: "Mielőtt Ábrahám lett, én vagyok" (Ján. 8, 58). Szabad tehát azt mondani pl. Isten Fia éhezett, fázott stb. vagy: A názáreti Jézus, Szűz Mária fia mindentudó, mindenütt jelen van stb. (I. m. 624-625. old.).

Ilyen beszédmódot sokszor használ a liturgia, különösen az oltáriszentséggel és az Egyházzal kapcsolatban, az új szövetségi szentírásra támaszkodva.

A liturgia az analógiákat is kedveli ugyanilyen alapon, pl. Jézust Juda oroszlánjának, Győzhetetlen Napnak stb. nevezi. Esztert és Judithot - az ószövetségi történet két alakját - bátorságuk miatt hozza a liturgia párhuzamba Szűz Máriával. Ennek az analógiának azonban kellemetlen melléköngéje, hogy - akárhogyan is vesszük - Eszter kívánságára Asvérus szuzai király megengedte, hogy a zsidók - bár már biztonságban voltak a király oltalma miatt - hetvenötezer embert mészároljanak le az öldöklési idő alatt, s ráadásul ennek emlékére a Purim örömnepet alapították meg, melyet máig is ünnepelnek a talmudisták; Judith pedig - akárhogyan is tesszük - életet oltott ki. Ma már nem tartjuk szerencsésnek annak a liturgikusnak nacionalista buzgóságát, mellyel ezt a két analógiát becsempészte legszentebb liturgiánkba. A II. Vatikáni zsinatnak kellett eljönnie, hogy az ilyen részleteket az átkozódó zsoltókkal együtt most már kiiktatjuk szertartásainkból. Az egyiptomi Naphimnus vagy sok sumér zsolttár viszont ma is az emberi alapvető egyenlőségnek az ENSZ által történt meghirdetése idején is, kifogástalanul hirdeti Isten teremtő erejét s az emberhez lehajló végtelen irgalmát.

Gyűjteményünkben szereplő szövegekben legtöbbször a jelenlegi olvasás szerint hozzuk a neveket. Nincs alkalom mindegyiknek kielemezésére. Mégis az előbbieket szem előtt tartásával isteni tulajdonságok jelzéseként nézzük az istenséggel kapcsolatos neveket. Keressük mindig azt, van-e helyes értelme a velük kapcsolatos szövegrésznek Istenre

vonatkozóan. Ha igen, akkor feltételezhetjük, hogy a szövegíró vagy költő valóban az egy igaz Istenről akart szólni. Ha ilyen elfogadható értelmezés nem található, csak akkor kell tündérre, angyalra vagy valamelyik rossz szellemre (ördögre), megszemélyesített emberi szenvedélyre stb. gondolnunk.

Még egy megjegyzést kell tennünk az ún. antropomorfizmusokról. A legősibb kultúrkörben élő népek vallási képzetei, erkölcsi szabályai aránylag a legtisztábbak. Minél tovább haladunk ettől a foktól a máig, a természeti környezetben élő népek hitvilága annál inkább bővül a környező ráhatások és torzulások képeivel. Vándorlások, harcok, keveredések mindig bonyolultabbá tették az eredetileg tiszta alapismereteket. A magára hagyott ember ezenfelül egyébként is hajlandó az isteni felséget, jelenlétet és erőt érzékelhető hatásaiban és megnyilvánulásaiban tisztelni, amilyen a Nap, a természet sok számára ismeretlen titka, évszakok változásai, az ég jelenségei, viharok, földrengés stb. Szeret ezekről képekben és jelképekben szólni és gondolkodni, nevezetesen szereti ember módjára szerepeltetni. Ezeket a képeket, jeleket az emberek idővel azonosítják az általuk jelképezett Istenséggel és így lassan, istenítik" a természeti erőket, dolgokat és megnyilvánulásokat s ezzel sokistenítésbe, politeizmusba esnek. "Isteneiknek" azután emberi alakot s lelkületet, emberi szenvedélyeket és gyengeségeket tulajdonítanak (személyesítés, perszonifikáció). Az ilyen módon emberiesített istenek tevékenységét, életét és műveit emberszabású történésbe szövik: megjelenik a mítosz. Először valószínűleg a természeti dolgokat és jelenségeket nevezetesen a nagy égitesteket, a Napot, majd a Holdat öltöztetik emberi történések formájába (természeti mítosz) utóbb a társadalmi jelenségeket és történeti eseményeket is (történeti mítosz), mint Schütz tárgyalja (I. m. 9. old.)

Mégis, nem mondhatjuk, hogy Istenről egyáltalán nem beszélhetünk emberi módon. Hiszen Krisztusban emberként jelent meg a végtelen Isten a földön. De az ószövetségi könyvekben szereplő "isteni többes" sem szükségképpen mindig antropomorfizmus. Az első emberek Istennel való személyes találkozása tény s erről a találkozásról mint valami boldog mindent betöltő élményről szóltak az öszülők bizonyára gyermekeiknek. Vajon nem ilyen élményből táplálkozik pl. Gen. 3, 8: "Mikor pedig meghallották (ti. Ádám és Éva) az Úr Isten szavát, ki a paradicsomban járkált az alkony hűvösén, elrejtőzött Ádám meg a felesége az Úr Isten színe előtt a paradicsom fái közé."

A Szentháromság hittitka ismeretében - már említettük teljesen helyesen értelmezhetők ilyen, látszólag politeista kifejezések is, mint pl. "Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra" (Gen. 1, 26), a bábéli torony építéskor: "Jertek tehát, szálljunk alá és zavarjuk ott össze a nyelvüket, hogy ne értsék meg egymás szavát" (Gen. 11, 7), ha nem is tekintjük költői kifejezésnek a többesszámot. Ábrahám történetében a három vendéggel azonban másként áll az eset. Itt Ábrahám három vendéget fogad, akikről hol többesszámban, hol egyszámban beszél és Úrnak nevez. Szentírás-magyarázóink általában két angyalnak tartják az Úr kísérőit. Ezek szerint az Úr itt Jézus Krisztusnak egy megnyilvánulása lehetett, mert kizárólag a Fiú lépett a személyes egység viszonyába egy meghatározott teljes emberi természettel. Nem az isteni (szentháromsági) természet, hanem a második isteni személy az, aki a maga önállóságába, illetve magánakvalóságába felvette az emberséget. Krisztus a történelemnek egy meghatározott pillanatában testesült meg és született Szűz Máriától Betlehemben. Halála és feltámadása után is azonban emberként jelent meg és viselkedett, noha teste más, ún. megdicsőült test volt. A szentírásban találunk utalásokat arra és elvileg sem lehetetlen, hogy Krisztus a megtestesülése előtt is fölvehetett emberi alakot, külsőt és megjelenhetett így emberek előtt vagy láthatatlanul kísérhette választottjait (pl. "És mindnyájan egy lelki italt ittak, mert ittak a lelki kősziklából, amely követte őket, a kőszikla pedig Krisztus volt." [I. Kor. 10, 4.]). A paradicsomban való "járkálás", Ábrahámnál való látogatás, később Isten angyalaként való megjelenés nem összeférhetetlen Krisztus üdvtörténeti szerepével.

A kolosszebeliekhez írt levél Krisztusról mondja, hogy "Ó az Isten örök Fia, aki az egész teremtés előtt született. Isten öbenne alkotott meg mindent a mennyben és a földön: minden láthatót és láthatatlant, a trónálló angyalokat, az uralkodó szellemeket, az égi

fejedelmeket és hatalmakat. Általa és érte teremtette a mindenséget: létezésében mindezeket megelőzi és benne áll fenn minden" {1, 15-1'7). Krisztus tehát az a teremtői eszme, amely szerint alkotta meg a szentháromságos Isten a világot. A teremtés örök gondolata formálisan egy, értékben sok. Szent Tamás szerint ez az eszmevilág az a híd; melyen keresztül az abszolút egyszerű valóból immanens isteni akaró tevékenységgel titokzatos módon kilép az időben való esetleges világ, természetesen nem panteista értelemben (I. m. 457. old.). Vagyis ennek a világnak teremtő eszméi is benne vannak abban az elgondolásban, amellyel az Atya örökösének mondja a Fiút, a saját képmását, melyben benne van az egész isteni valóság. Ebben a fölfogásban a teremtés a Szentháromság örök ölébe van fölvéve.

A teremtés maga a Szentháromságnak közös ténye; lényegi és nem személyes isteni tevékenység. Teremtmény a teremtésnek eszköze nem lehet. Az eszköz feladata ugyanis az, hogy az anyagot a fő ok tevékenységének befogadására előkészítse. Ámde a teremtés nem meglevő anyagra irányul, tehát nincs gyakorlótér a működés számára. De az eszköz-oknak át is kell vennie a főoktól kiinduló mozgást és azt tovább kell vezetni az anyaghoz, melyet a főok szándéka szerint kell alakítania. Ámde a véges teremtmény mint olyan, alkalmatlan arra, hogy a végtelen léttartalmú teremtő tevékenységet fölvegye és hordozza, éppúgy, mint a kő vagy a tuskó alkalmatlan arra, hogy akár természetfölötti úton is szellemi tevékenységnek legyen szubsztanciás hordozója (I. m. 455. old.).

Krisztus viszont Isten-emberi mivolta alapján egyedül alkalmas arra, hogy az isteni teremtő erőt isteni természetével átvegye és személyén keresztül továbbítsa a teremtés mű megvalósítására valamint fönntartására és kormányzására. Ezért éppen jól sejtették meg az emberiség ősmítoszainak alkotói, hogy a teremtésben, a természet formálásának munkájában emberfölötti, végső fokon isteni erővel rendelkező emberek kellettek, hogy szerepeljenek (óriások, titánok, demiurgoszok stb.). De az is lehet, hogy nem is csupán sejtették. Az első emberpár személyes élményéből, isteni kinyilatkoztatásokból tudhatta is a lényegét, ami - míg hozzájuk érkezett - bizonyára sok torzuláson is ment keresztül. Ezeknek a kérdéseknek bővebb tárgyalását adja Zakar A.: a Szentháromságról és benne Jézus Krisztusról, akiben teremtett minden az égen és a földön (Budapest, 1955).

I. A világ teremtése

A világ teremtésének egyik legősibb szövege az "Enuma elis" (Mikor fent ...). Ezekkel a szavakkal kezdődik az akkád szöveg, mely hét táblára terjed ki. A szövegben lerögzített hagyomány az időszámításunk kezdőpontja előtti (i.k.e.) második évezred elejére nyúlik vissza. Több hasonló szövegrész is került elő.

Mikor fent az eget nem nevezték névvel és lent a földnek nem volt neve, az ős óceán, az ő atyjuk és a kavargó Tiamat, az ő anyjuk és mindenkié, = az ős óceán vizei egymásba folytak.

A zombékok nem álltak szilárdan, a nádasok sűrűje nem volt látható, amikor egy tündér sem tündökölt, amikor egy nevet sem neveztek meg, amikor egy végzet sem volt bevégezett, a tündérek akkor lettek teremtve ...

(Michaeli 10, Dhorme I. tábla 1-9)

Midőn fönn az ég névtelen
s alatt a föld szintazonképp;
Apszu, az ős - kezdet, minden
dolgok teremtője atyja
s Mummu-Tiámat ősanyánk
még vizekkel egybemosódtak;
nem volt szárazföld se, láp se,
s egyike sem a tündéreknek;
név nélkül szunnyadott a sors is,
betöltetlen várt a végzet

Apszu s Mummu-Tiámat akkor
tündéreket nemzett és szült:
szülték Latemut s Laizamut.

(Gilgames 18, 1. tábla)

(Marduk) hajlékot épített a nagy tündéreknél, a csillagokat, melyek az ő képeik, a csillagképeket ő szerkesztette meg, meghatározta az évet, elhatárolta a tájakat, a tizenkét hónapnak három csillagot állított. Miután az év napjai számára képeket formált, szilárdan megépítette a hajlékot Jupiter bolygónak, hogy valamennyit szabályozza, hogy egyik se hibázzon, se el ne tévedjen

(Michaeli 10-11, Dhorme V tábla, 1 7)

Székhelyet teremtett a tündéreknél.
Csillagkép-hasonuk gyanánt a Lumasi-csillagokat az égre fölszegezte
Mégmérte az esztendő; fölöstá szakaszokra, tizenkét hónapja fölé eggyel-egyen három csillagot rendelt.
Megjelölvén az évnél a napjait,
Nibirunak székhelyet szentelt, köré feszes övet font, hogy ne kísértsen vétek tévedés ..

(Gilgames 38, V. tábla)

Fölragyogtatta Sint, őrá bízta az éjszakát, az éjszaka díszévé rendelte azt, hogy szabályozza a napokat; minden hónapban, állandóan, fejkorona alakot adott neki ...

(Michaeli 11, Dhorme V. tábla 12-14).

Fölragyogtatta Nannart fényesen, reábízta az ég őrizetét: villanjon, mint a zord éj szekere, sugaraival mérje az időt. Hónapról hónapra, jöjj csak elő, lépj ki az ékes tiarából.

(Gilgames 38, V. tábla).

Marduk meghallgatva a tündérek kívánságát, elhatározta, hogy egy remekművet teremt. Megnyitotta száját, megszólította Eát és utasította arra, amit ő magában elképzelt:

"Össze akarok fogni vért, csontvázat formálni és, emberi lényt építeni belőle, akinek a neve Ember lesz, meg akarom teremteni az Embert, hogy őrajta nyugodjék a tündérek szolgálata, hogy ezek megbéküljenek."

(Michaeli 11, Dhorme VI. tábla 1-8).

Hallván Marduk az istenek szavát
Nagy jeles művet teremteni vágyott.
Szóval mondja, fölfeleli Eának,
szíve szándékát ekként közli véle:
"Vért kötök meg, csonttal csipkézem a húst;
íme életre hívom Lullát! "Ember" legyen a neve!
Megteremtem Lullát, az embert!
Tiszte s kötelessége legyen az istenek szolgálata
örömére az ég és alvilág urainak !
A tündérek útját is okosan
egyengetem:
egyformán tiszteltessenek, de mégis

két részre osztom őket!"
Szóval mondja Éa Marduknak
szíve szándékát ekként közli véle:
"Egy Istent kell föláldoznunk avégből
hogy véreből embert teremtsünk
Gyűljön össze hát valamennyi Isten!
Egyet föláldozunk közülük, a többi békességben élhet!"

(Gilgames 39, VI. tábla).

Az Igigik, a nagy istenek akkor
szóval mondják, fölfelelik
az istenek, menny és föld királyának
istenek tanácsadójának, nagy Uruknek:
"Kingu volt az, aki szított vizsalyt
s fölkelésre bűjtatta Tiamatot,
harcot kevert!"
Mekötözve vitték Ea elé
büntetésből fölvták ereit
véreből gyúrtak embert.
Istenek szolgálatát bízva erre - elbocsátották az angyalokat.
Ekként, embert teremtvén, az angyalokat Éa megmenté.
Ember tiszte s kötelessége lett az istenek szolgálata
Elgondolhatatlan mű született
Marduk s Ea törvényei szerint.
Angyalok csapatát Marduk ketté osztá:
ők vigyázták az országot fönn és lenn.
Mebízta Anut, őrizze parancsát,
ég-tetőre állítván őrszemül ...
(Marduk)

Atyái, a nagy istenek, előtt szavát ígyen hallatta:
"Imhol székhelyetek, Báb-ili!
Újjongjatok, örvendjete hát
e szent helyen!" , . .
"Ha ő száját szóra nyitja, kőbe kell vésni beszédét!
Mindennél nagyságosabb légyen!
Marduk neve magasztaltassék, magas kőszálként
magasodjék!
Hatalma mindenható légyen: járom az ellenség
nyakán!
Feketefejük pásztora légyen!
Dicsősége megőriztessék késői korokig!
Atyáinak áldoznék áldozatokkal!
Gondja légyen hajlékaikra, istenségük tiszteletére!
Áldozat füstjét szagoltassa vélük!
Megépíté Báb-ili földi mását,
Eszagilát székhelyül alapítá. .
Ha ő száját szóra nyitja,
kőbe kell vésni beszédét!"

(GILGAMES 40-42, VI. tábla)

A tiszta vallásos áhítat Ura:, élökké téve halottakat, aki a fogoly tündérek irányában
átérezte az irgalmat, ezt a rárakott ígát azokra a tündérekre engedte nehezedeni, akik

ellenségei voltak, hogy azokat megszabadítsa; teremtette az emberiséget. Az irgalmas, akihez tartozik az életrekeltés, hogy szilárdak legyenek, és ne legyenek elfelejtve az ő szavai, az emberi lények (Labat: a feketefejúek) szájában, akiket kezei alkottak.

(Michaeli 11-12, Dhorme VII. tábla 26-32)

Az előzőkben helyenként két fordítás-változatot mutattunk be. Ezek példaképpen megérzékeltek a fordítók különböző felfogását, és a fordítás valamint az értelmezés nehézségeit. Michaeli több más szövegváltozatot is közöl jegyzetben, mi mindig a Labat-féle változatot fogadtuk el. A Gilgames-kötet röviden bemutatja a költemény szövegtörténetét; ebből néhány részlet kellő kiegészítésekkel:

Az akkád irodalom mintegy másfél évezreden át élt Mezopotámiában. A legkorábbi akkád nyelvű irodalmi szövegek kb. az i.k.e. XIX. században készültek; az utolsó keltezett másolati példánya - a Gilgames eposz egyik részlete - i.k.e. III. század utolsó harmadában íródott.

Az akkád irodalom "előtörténete" azonban még mélyebbre nyúlik vissza az idők mélyébe. Az első leírt szövegeket a szóbeli hagyományozás évszázadai előzték meg. S az akkádok az i.k.e. 2. évezred elején már gazdag irodalmi anyagot vettek át a sumérektől. Az akkád irodalom legnagyobb alkotásainak sumér hősök állanak a középpontjában; sumér volt Gilgames, és sumér városok hőse Adapa, Etana. A sumérok angyalait, tündéreit tisztelték az akkádok is, még ha némely vonásukat "természetesen" meg is változtatták s némelyiküket "istenné" léptették is elő. Mezopotámia, e két döntő fontosságú népének, a suméreknek és az akkádoknak kultúrája sok közös vonást mutat, a sumér előkelő irodalmi nyelv maradt mindvégig. A sumér, majd az akkád irodalom alkotásai együttesen három-évezrednyi idő társadalmi-szellemi életét, az írásos emberi történelem első, nagyobbik felét örökítették meg.

Az akkádok, a sémi "nyelvcsalád" tagjai, írásukat, az ékírást, íróanyagukat, a puha, - majd napon szántott vagy kiegészített - agyagtáblát is a sumérektől kapták. Irodalmi életüknek különösen három korszaka volt termékeny: az i.k.e. XVIII. század tája - ezt ó babiloni kornak nevezzük; az i.k.e. 2. évezred utolsó előtti századai; végül az i.k.e. VIII-VII. század az újassír kor. Új alkotások főként e három korszakban keletkeztek. Egyébként állandóan másolják és bővítik a régi szövegeket.

Az "Enuma elis" megállapíthatóan hét, egyenként mintegy százötvensoros táblából állt. Nem maradt ránk teljes terjedelemben; legkorábbi részlete i.k.e. X., legkésőbbi részlete pedig i.k.e. II. századi agyagtábláról ismeretes. Marduk főistenné emelésének történetét mondja el, amelyet a költő a korábbi mezopotámiai mitológia hagyományaihoz illeszt. Marduk isten viszonylag új szereplő a mezopotámiai vallásban. Az i.k.e. 3. évezred végén, amikor Marduk neve gyakrabban szerepelni kezd, a kozmogóniai mítoszok képződése Mezopotámiában lényegében már lezárult; a világmagyarázat ősi emlékeit kiszorítja a "tudományosság" köntösébe öltöztetett világhódítás. Marduk politikai tényezőknél köszönheti fölemelkedését. A korábban jelentéktelen napisten variánst egy korábban jelentéktelen város uralkodói fokozatosan a jelképüké emelik. A XVIII. század derekán az élete végére egész Mezopotámiát s Elő-Ázsia jelentős részét is uralma alatt egyesítő Hammurabi (1792-1750), gyűjteménye bevezetőjében Marduktól származtatja "pásztorságát", és a maga királlyá való szólíttatását párhuzamba állítja Marduk fölemelésével az isteni főhatalomra, valamint Báb-ili (Babilón) nevének kiejtésével, azaz dicsősége létrejöttével.

Hammurabi fia Samsu-Iluna másodszor is lerombolta Urt (i.k.e. 1737), miután eredménytelenül összeomlott az a szabadságharc, melyet a sumérok indítottak Babilon

ellen. Nagy szenvedések neheztedek ezután a sok évezredes múltra visszatekintő kiegyensúlyozott sumér műveltségre. A Melkizedek- féle önzetlen papság fölé a babiloni papság Mardukot helyezte a mezopotámiai panteon élére és ezt a reformot teológiailag is kidolgozta. A sumér mítoszok isten és angyal hősei sumér városok védelmező szellemei voltak, például Uruké Anu, Nippuré Enlil, Eridué Ea (Enki). A Marduk-teológia fő feladata az volt, hogy Marduk főhatalmát a közismert sumér mítoszok átszerkesztésével igazolja. Ez a feladat az Enuma elis szövegében valósult meg. Ez a babiloni "államvallás" tanainak részét képezte.

A babiloni akkád irodalom virágkorai egybeesnek Sumér elnyomásával, népének elüldözésével. Az északról lenyomuló semita uralkodók birodalmának "fölépítése" ellentétben állt a sumérok által kiépített államformával. Az Isten többé már nem volt az ország tulajdonosa és a király nem volt már annak helytartója. Az uralkodó maga élvezte az Istennek kijáró tiszteletet. Az akkád király, mint az első "világuralkodó" a történelemben, az általa kinevezett tisztviselőkkel kormányozta az országot." (Liane-Jakob-Rost.)

Végeredményben tehát az történt, hogy a politikai hatalom formálta át erőszakkal a vallásos hit nagy igazságokat meglátó sugallatait. Az "igazak," az Istennel belső kapcsolatban álló nagy egyéniségek, meglepően tiszta fogalmakban tudták megfogalmazni az Istennel való beszélgetéseik során az örök igazságokat, de nem volt Egyház, mely inkább minden földi üldöztetést, gúnyt, sőt megvetést is vállal, de nem enged Isten igaz tanításából. Azt természetesen az Egyház is fokozatosan tanulja meg az általános, emberi fejlődés során, hogy emberi arculatának is állandóan tisztulnia kell, miközben isteni belső gazdagságát szüntelenül hirdeti az egész világnak.

Földi vándorlása során az emberiség Krisztus óta tehát egy társsal rendelkezik az Egyházzal. Senki sem érezheti magát teljesen egyedül a Földön. Az Egyház, élén a pápával, tanításának tisztaságával és a szentségeken át érkező kegyelmi erővel segít minden jóakarátú embert ahhoz, hogy az Istent megtalálja s vele minél szorosabb kapcsolatba léphessen. Krisztus előtt az emberiség sok tagjában meglátta az Istent, megismerte főbb tanítását, de nem birtokolta ezt a szilárd alapot, Krisztus Egyházát. Megsejthetjük tehát mennyire átérezhették magukra hagyottságukat még a legjobbak is. A sumér imák, himnuszok; zsoltárok jól mutatják az igaz hit melegsége mellett a külső segítségbe való kapaszkodás igényét is.

Egyházunk sohasem tanította, hogy csak az ószövetségi vallásban szerepeltek angyalok. Hiszen tanítja, hogy Ábrahám előtt is, sőt a Föld teremtése előtt is voltak angyalok. Őket Isten valószínűleg még a látható világ előtt teremtette és tette próbára. Egyes hittudósok szerint a próbatétel éppen Krisztus volt. Isten bemutatta az angyaloknak, hogy az egész világot Krisztusért, az Isten-emberért teremti s hódolatot kívánt. A rossz angyalok megtagadták Krisztus imádását, mondván: "Nem szolgállok." Erre - s ezt már az Újszövetség világosan tanítja - Levettetik az a nagy sárkány, az öskígyó, ki ördögnek és sátánnak nevezetik." Jézus maga mondja: Láttam a sátánt, mint a villámot leesni az égből" (Luk. 10, 18.).

A mai világ szeretné a mesékbe utalni az angyalokat. Hitünk erre nem ad alapot. De a világban tapasztalható sok sátáni gonoszság, de győzelmes ártatlanság is tanúskodik arról, hogy vannak körülöttünk hadakozó jó és gonosz szellemi erők. A sumér s főként babiloni és asszír költészet sok érdekes bizonyítékot hoz angyalok léte, működésük fölismerésére s az embereknek a jó és rossz angyalokra vonatkozó hitére. Csak a kinyilatkoztatás biztos világosságával kell olvasnunk az irodalmi alkotásokat s mindjárt megállapíthatjuk: itt a költő angyalra vagy ördögre gondol.

A kérdés fontossága miatt foglaljuk röviden össze hitünk főbb igazságait ide vonatkozóan.

Az angyalok teremtmények, az időben, vagy az idővel jöttek létre. Tiszta szellemek, azaz nincsenek testi szervezethez kötve, mely létüknek vagy tevékenységüknek akár föltétele akár szerve volna. Tudnak azonban hatni az anyagi természetre s az emberre is, de csupán külsőleg. Nem szükségképp foglalnak el helyet. De amikor tevékenységet akarnak kifejezni az anyagvilágban, nekik is el kell foglalni tevékenységük helyét. Az angyalok, mint szellemi valók, értelemmel és akarattal rendelkeznek és akaratukat a világ folyásában bizonyos fokig érvényesíteni is tudják. Az angyalok száma meghaladja az emberi képzeletet, alá és fölérendeltségbe, karokba vannak beosztva.

A jó angyalok a végítéletig Isten akaratából részt vesznek a világ kormányzásában, gondját viselik az embereknek. Majdnem hittétel, hogy minden hívőnek, és erkölcsileg bizonyos, hogy egyáltalán minden embernek van őrangyala. Jól megokolt és eléggé egyetemes nézet, hogy az egyes népek és egyházak élén egy vagy több angyal áll. A bukott angyaloknak a sátán vezetésével az eredeti bűn következtében bizonyos hatalma van az emberek fölött. Képviselek a rideg egyoldalú igazságszolgáltatást az ember rovására. Kíméletlenül sürgetik, hogy teljesejék az emberen az Istentől való elfordultságnak és az Istentől elvonatkoztatott teremtmények zsarnokságának egész tragikuma. Jézus a sátánt gyilkosnak és a hazugság atyjának nevezi (Ján. 8, 44.). A bukott angyalok hatalmát azonban az Isten pontosan kimérte. (Vö.: Schütz. I. m.: 485-511).

Kiáltottak az istennőhöz.

A nagy istennőhöz, a bölcshez, az istenek segítőjéhez,

Mamihoz ekként kiáltottak:

"Isten-anyánk, teremts hát embert! Anyai tested melegéből, verejtékkal, véres lucokban hozd az emberfiát világra.

Szülőanyánk, ne késlekedj hát: Az ember hiányzik a földnek!"

Felséges száját szóra nyitja Mami s így szól az istenekhez:

Én, egyedül, bármint szeretném, nem szülhetem világra mégsem!

Enki is szóra nyitja száját s nem késik hatalmas tanácsa:

"Egy istent kell előbb megölnünk! Annak húsát s véréit,

Ninhurszag, jó agyagos földdel keverd el, ebből formáld az ember testét!"

(Gilgames 47, Teremtés I.)

A felső és alsó világ már elválasztott a vizektől, istenek és istennők sorra méltó helyüket megtalálták, állott a föld, szilárdan állott, kiemelkedett a vizekből, csatornák és árkok futása a megszabott mederbe tért a Tigris és az Eufráteszt sáncokként övezték a partok; ekkor Anu, Samas és Enki, valamint a hatalmas Enlil s a hét angyal a szent ház tanácskozó termébe gyűltek, számot adtak a teremtésről, majd így beszéltek tanakodva:

"A felső és alsó világ már elválasztott a vizektől, csatornák és árkok futása a megszabott mederbe tért, a Tigris és az Eufráteszt sáncokként övezik a partok hasznunkra s kedvünkre való mi van még hátra, mit teremtsünk? Ó, angyalok, sorsteremtők, ti hét hatalmas istenasszony, hasznunkra s kedvünkre való mi van még hátra, mit teremtsünk?"

Válaszolták a tündérek, a hét hatalmas istenasszony, a sors-teremtő angyalok válaszolták az isteneknek:

"Uzumában, ég s föld határán, megöljük a két Lamga-istent; vérüket a földre folytatjuk s ebből az istenvér-sarából formáljuk meg az ember testét ...

Az istenek szolgálatára népesítse ember a földet; szabja meg a dolgok határát, imádásra szentélyt emeljen; hátaskosarában téglát hordjon és deszkát és cédrusgerendát; cövekkel jelölje a mesgyét, dülönként más-más nevet adjon; a határokat megjegyezze, s határokat védten védje; a csatornák és árkok medrét helyes irányba igazítsa; határköveket állítson föl; öntözze meg a szomszjas földet; nemesítsen növényeket; városfalak kövét lerakja; sarlóval gabonát arasson, a kalászatokat hordja csűrbe!

Építeni az ember dolga, rendben tartani gazdaságát, az ország erejét növelni ... És megadni az isteneknek az illő részt minden javakból ... Hideg vizet önteni ki a szent helyek kövére, s tenni, amit a szertartás előír. Ulligara s Szalgarra méltó neve az embereknek. Sokasítsák meg barmaikat, az ország erejét növeljék s tiszta szívvel, tiszta ajakkal zengjék Enul s Ninul hatalmát!"

(Gilgames 48-49, Teremtés II.)

ENKI és NINHURSÁG

Ti, akik a fénylő városon osztoztok:
Tilmun országa volt a szúzi föld;
ti, akik a fénylő Sumeren osztoztok:
Tilmun országa volt a szúzi föld!
Tilmun országa fénylő, Tilmun országa szúzi,
Tilmun országa szúzi, Tilmun országa fénylő:
az Egyetlenek Tilmunban együtt hálnak.
A föld, hol Enki az asszonyával hált,
szúzi az a föld, ragyogó az a föld;
az Egyetlenek Tilmunban együtt hálnak:
a föld, hol Enki Ninszikilával hált,
szúzi az a föld, ragyogó az a föld.

Tilmunban holló nem károg,
fácán fácánhangon nem kiált,
oroszlán nem gyilkol,
farkas bárányt nem ragadoz,
kutya a kecskék terelését nem ismeri,
ha az özvegy a csírázó malátát elteríti,
az ég madarai malátáját nem csipkedik
galamb feje nem csügged le,
fájó szemű nem monda: "Szemem fáj!"
fájó fejű nem mondja: "Fejem fáj!"
anyóka ott nem mondja: "Öreg vagyok!"
nincs szűz, kinek vére folynék,
sodró víz a városban nem folyik,
ember nem mondja: "Csatornamedret ássunk!"
őrség a határon nem jár őrzőjáratot,
a kikiáltó vérszről nem kiált,
a város szélén jajszót nem kiált.
Azokban a napokban
Ninszikila az atyjához, Erikihez, így beszél:
"A várost berendezted,
a várost berendezted egyes műveiddel;
Tilmunt berendezted,
a várost berendezted egyes műveiddel;

Tilmun városát berendezted,
a várost berendezted egyes műveiddel;
ám édes vizet, csatornában, nem kapott;
Tilmun városát berendezted,
a várost berendezted egyes műveiddel:
ám édes vizet, csatornában, nem kapott,
nincs termő földje, nincs barázdája ...

Enki atya a leányának, Ninszikilának,
így adja vissza a szót:
"Midőn a Nap az égre hág, ...
Nanna őriző házából,
a föld vizét felköpő torkon át
a földből édes víz tör fel neked:
nagy medencébe onnan ömöljék a víz,
városod a bőség vizét onnan igya,
Tilmun a bőség vizét onnan igya,
sós vizű kútjaid édes vizű kutakká váljanak,
(termőföldjeiden a barázdák kalászt neveljenek.)
városod az Ország rakpartjának tárháza legyen,
Tilmun az Ország rakpartjának tárháza legyen! ...

(Komoróczy 21-2, 1-51)

Azokban a napokban nem volt kígyó, nem volt skorpió,
nem volt hiéna,
Nem volt oroszlán, nem volt vadkutya, sem farkas,
Nem volt félelem, sem rémület,
Az embernek nem volt ellenlábasa.
Azokban a napokban Shubur (Kelet) földje, a bőség helye,
az igazságos végzéseké,
Dallamos nyelvű Sumér (Dél), a "fejedelemség rendeleteinek" nagy országa,
Uri (Észak), az ország, melynek megvan mindene, ami szükséges,
Martu (Nyugat) országa, biztonságban nyugovó,
Az egész világegyetem, a nép egyetértésben,
Enlilnek egy nyelven mondott dicséretet.
(Kramer 1961: 107)

EMESH és ENTEN

Ez a mítosz a legközelebbi párhuzam a sumér irodalomban a bibliai Káin és Ábel történetéhez - írja Kramer (1961: 49), jöllehet kiegyezéssel végződik és nem gyilkossággal. A szöveg eléggé sérült, úgy, hogy csak mindössze a feléből, százötven sorból értesülünk a történet részleteiről.

Enlil elhatározza, hogy fákat és szemesnövényeket hoz létre. Evégből két kultúrlényt, a testvérpárt, Emesht és Entent alkotja meg s mindegyiknek kijelöli sajátos feladatait. Enten az állatok szaporodását indítja meg, és a fákat segíti a gyümölcs megérleléséhez. Emesh létrehozza a fákat és a mezőket, bőséggé teszi a nyájakat és az istállókat. Őneki köszönhető a bőséges aratás.

Nemsokára azonban viszály tör ki a két testvér között.

Emesh kétségbe vonja Enten igényét arra, hogy ő "az istenek gazdálkodója". "Ezért Nippurba mennek, ahol előadják panaszukat Enlilnek.

"Ó, Enlil atya, te adtad a tudást nekem, én hoztam elő a vizeket bőségben, - mondja Enten - a gazdaságot én tettem gazdasággá, én raktam meg a magtárakat ...

Most Emesh, ... a tiszteletlen, aki nem ismeri a földek szívét, beleavatkozik az én első erőmbe, első hatalmamba ..."

Emesh rövidebben, de hízelgő szavak kíséretében adja elő ügyét, amely után:

"Enlil válaszol Emeshnek és Entennek:

Az egész föld számára életet adó víznek Enten a "tudója", mint az istenek gazdálkodója ő hozott létre mindent, Emesh fiam, hogyan hasonlítod össze magadat Entennel, a testvéreddel?

Enlil magasztos szava, melynek értelme mély, a meghozott döntés, megváltoztathatatlan, ki merné azt áthágni!

Emesh meghajtotta térdét Enten előtt, házába vitte ... a szőlőnek és a fügének a borát, Emesh megajándékozta Entent arannyal, ezüsttel és lapis lazulival.

Testvériségben és barátságban öntötték ki áldozati ajándékaikat.

Elhatározták, hogy bölcsen és jól együttműködnek, a küzdelemben Emesh és Enten között, Enten, az istenek derék gazdálkodója bizonyult nagyobbnak, mint Emesh, ... Ó, Enlil atya, dicsértessél!" ENKI és SUMER

A világegyetem megfelelője a sumérban an-ki, ami szóról szóra annyit tesz, mint "ég-föld" (Kramer 1961: 41) a földbe beleértve mindent, ami a földön van, a vizét is. Enki a "sumér 's bölcsesség Isten" (Kramer 1961: 59) szervezi meg a földet és meghozza a törvényeket. Ő határozza meg Sumér sorsát is:

A te végzéseite magas végzések, elérhetetlenek,
szíved mély és megmérhetetlen

a te ... olyan, mint az ég, elérhetetlen.

A király, aki lett, földíszíti magát tartós ékszerrel,

Az úr, aki lett, koronát helyez a fejére,

A te urad megtisztelt úr, Art-nal ül a király az ég szentélyében. A te királyod a nagy hegy, Enlil atya, mint ... minden ország atyja. Az Anunnakik, a nagy angyalok,

benned vették ki lakóhelyüket, a te nagy ligeteidben fogyasztják el élelmüket. Ó, Sumér háza, legyenek számosak istállóid, szaporodjanak teheneid, legyenek számosak nyájaid, bárányod legyen számtalan, álljanak a te ...

kitartóan ... emelkedjék kezed az ég felé, az Anunnakik tebenned hozzák meg végzéseiket. Urhoz érkezett

Enki, a mélység királya, elhatározza a sorsot:

Ó, jól fölszerelt, sok vízzel mosott város,

szilárdan álló ökör, az ország bőségének szentélye, szabadon térdel, zölden, miként a "hegy"

Hashur-erdő, széles árnyék ... hősi

a te bevégzett sorsodat ő irányította,

a nagy hegy, Enlil, a világegyetemnek kinyilvánította a te magasztos nevedet,

Ó, te város, melynek sorsát Enki rendelte el,

Ó, te, Ur szentélye, emeld föl nyakadat az ég felé.

A költemény titokzatosságát jól érzékelteti Bobula Ida (1961: 123-34) lényegét visszaadó összefoglaló fordítása:

.. Ó, Mada ...

Országok országa, törvénytudás népe,

Napkelet s Nyugat közt a világnak fénye,

Nagy a te nemzeted, nagy a te végzeted,

Oly messze magasztos, hogy föl sem érheted;

Mint a magas menny, szíved mérhetetlen,

Életed gyökere szent és sérthetetlen.

Hegyek, árnyas erdők, hős föld büszke népe,

Ez a te végzeted ősi öröksége:

Erős, gazdag vár vagy, de az örök törvényt,

Amit Isten rád rótt, vállalnod kell önként,

Hogy beteljesüljön győzelmes végzeted,
Ur oltára te vagy, emeld fel a fejed!

II. A próbatétel

Az első emberpár próbatételének is nyomára bukkanunk az ókori Kelet irodalmában. Előkerült egy olyan elbeszélés szöveg, mely szerint egy szegény házaspár beszélget erről és az asszony rosszállólag említi meg Éva meggondolatlanságát, mely miatt utódai és így ők is elveszítették a paradicsomi boldogságot. Meghallotta ezt a király. Elrendelte, hogy a házaspár pompás palotát kapjon, nem kell nekik dolgozni. Minden nap ebédre öt fogást kapnak, amiből ehetnek, amennyi jólesik. De felszolgálnak majd egy hatodik tálat is, letakarva, ebből azonban nem szabad enniük, sőt meg sem szabad nézni, mi van a tálban. Ha mégis megszegik ezt a feltételt, minden kedvezményt és kegyelmet elvesztenek. A házaspár boldogan beköltözött a pompás otthonba. Mindennap pompásabbnál pompásabb ételeket kaptak, de ott volt leterítve az asztalon az utoljára felszolgált fogás is. Napokon keresztül élvezték az új életet. Az asszonyt azonban bosszantani kezdte a leterített tál. Miért is hozzák be? Mi lehet benne? Legalább nézzük meg, mondta a férjének, hiszen a király azt nem tudhatja meg, ha egy kicsit a kendő alá nézünk. Így is tett. De mikor fölemelte a kendőt, mellyel a tál le volt terítve, egy madár repült ki alól. A király észrevette a madár hiányát és kiutasította a házaspárt a palotájukból. Néhány nap után újra visszaestek régi szegénységükbe. Most már nem Évát kellett okolniok.

A történetet Faragó József (1970) ismerteti angol nyelven a Ludas Matyi népmese-forrásával kapcsolatban, melyet dr. G. R. Gurney, az oxfordi egyetem asszirológiai előadója dolgozott fel az 1951-ben a kisázsiai Sultantepe környékén talált, i. e. 701. évből való ékírásos asszír tábla alapján. Magát a leletet először magyar nyelven az Irodalomtörténeti közleményekben ismertette Julow Viktor (1963). Ezután írt erről a tárgyról Korompay Bertalan és Faragó József adatai alapján újabb vonatkozásban ismét Julow Viktor a debreceni Alföldben (1966), majd a kolozsvári Korunkban Faragó József (1968).

Az emberiség legősibb idejére vonatkozó sumér irodalmi alkotások bizonyos szempontból a legjelentősebbek. Igaz, hogy ezek a szövegek sokszor csak egy példányban és nagyon rongált állapotban kerültek a kezünkbe és az elbeszélések egyes részletei sokszor zavarosak és ellentmondásosak. Mégis, ezek a körülmények éppen arról tanúskodnak, hogy már a sumérokhoz is hosszú hagyomány-úton érkeztek, miközben az elbeszélések egyes elemei összekeveredtek, a szóbeli és írásbeli átadás során önkényesen is kibővültek egymásra hatottak, és leghosszabb időn keresztül voltak kiteve a hatalmasok elképzeléseinek és célkitűzéseinek érdekében álló torzításoknak. Az elbeszélések elemei tehát, ha nem is mindig a mai szöveg értelmezésében és összefüggéseiben, de önmagukban szemlélve egy igen ősi hagyomány nyomait mutatják.

Tekintsük át vázlatosan ezt az anyagot Kramer (1963) művének a sumér vallásról szóló fejezetben található olvasatai és magyarázatai figyelembevételével.

Az egyik elbeszélés elmondja, hogy Enlil útjában Nippurból az alvilágba három tündérral találkozik: A nippuri kapu őrével, az "alvilág folyójának emberével" és azzal, aki a holtakat átszállítja ezen a folyón. íme a közös forrás a későbbi alvilág, a Hades és Charon révész megfogalmazásához.

A Dilmun-földről szóló elbeszélés a Paradicsom első irodalmi ábrázolása. Itt szerepel a földnek és a víznek, vagyis a látható világnak az ura, Enki. Itt a növényeket Ninhursag sarjasztja ki a földből. Ninhursag a nagy Ana-anyaisten másik elnevezése, aki Kramer szerint "talán eredetileg a Föld-anya".

Itt közbevetőleg ki kell térnünk arra a jelenségre, hogy a sumérban szók között szoros kapcsolat esetén (pl. a jelző a jelzett szó kapcsolatában is) a két szó vagy morféma megcserélhető. Erre először dr. Pass László hívta fel P. Deimel figyelmét a vele 15 éven keresztül folytatott levelezés során. P Deimel egyik levelében ezt a jelenséget Pass-

törvénynek nevezte el. (A magyarban még ma is van ennek nyoma, pl. Pusztamérges= Mérges puszta, kútágas= ágas kút stb.)

Ennek alapján tehát az Anya- Isten (mother goddess) joggal olvasható Isten- anya-ként és így kibontakozik az elnevezés teljes gazdagsága. Érdekes; hogy Kramer a fent jelzett helyen a "Mother Earth" esetében ugyanilyen sorrendet tart helyesnek: Föld-anya. A földből kisarjadó élet számára az első megfigyelés joggal a földet tekinti anyának, szülőnek. De a sumérben már egy rendkívül fejlett és bizonyára ősrégi hagyományokon nyugvó szemlélet a élet forrásaként isteni erőt illetve ennek megszemélyesítőjét, az Isten-anyát nevezi meg.

Ennek a szemléletnek a helyessége az újszövetségi teológiában igazolható. A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus reform során Szűz Mária mennybe felvételének, Magyarországon a Nagyboldogasszonynak, augusztus 15-i ünnepén a szentmise prefációjában valljuk: "Te méltán óvtad meg Mária testét, hogy romlás ne érje, mert csodálatosan világra hozta megtestesült Fiadat, Jézust, akitől minden élet származik".

A Nagyboldogasszony (Bódogságos Asszony, Boldogasszony, Nagyasszony) elnevezés hagyományának egyébként magyar földön nagy irodalma van (lásd Ipolyi Arnold, Berze Nagy János, Kálmánt Lajos, Kundra Kabos, Bálint Sándor stb. műveit, legújabbban pedig Fettich Nándor tanulmányát. Bau az Istenanya, a termékenység anyja egy másik elnevezése (epiteton) Sumérban, a Dug jelentése pedig hős, szent. Az összetétel Baudug - Boudug -- Bódog -Boldog önmagában is kifejezi a nép nyelvén a Boldogasszony jelentését. Ugyanezt az értelmezést erősíti meg az újszövetségi szentírás: "íme mostantól fogva Boldognak hirdet engem minden nemzedék" - mondja Szűz Mária az ő hálaénekében (Luk. 1, 48). A klasszikus görögben makar; aros jelentése: boldog, az istenekről mondva. Az ősi erdélyi falucska, Boldog nevét helyesen magyarázza és adja vissza a újdonsült román elnevezés a S. Maria névvel.

A Dilmun elbeszélésben szerepel Enlil is, a lélek- Isten, Isten Lelke (Kramer angol fordítása nem ilyen sokatmondó "the air god", the king of the Sumerian gods). Enkinek 8 szerve megbetegszik, de Enlil nem tudja meggyógyítani őt, csak Ninhursag, aki a gyógyítás végrehajtására 8 tündért hoz a világra, akik sorban meggyógyítják Enki megbetegedett szerveit.

"Noha ezek a mítoszok - írja Kramer (1963:148) inkább egy isteni, mint egy emberi Paradicsomot írnak le, mégis sok párhuzamot mutatnak a bibliai Paradicsommal. Valóban van alapja annak az állításnak, hogy a Paradicsomnak, az isteni lények kertjének eredeti gondolata a sumérektől ered. A sumér Paradicsom -- költeményünk szerint - Dilmunban van, valahol Sumér keleti részén. Ez az a Dilmun, ahová a babilóniaiak, az a szemita nép, mely Sumért megszállta, később "az élők földjét", az ő halhatatlanjainak hazáját helyezte. Ebben jó utalás van arra, hogy a bibliai Paradicsom is; az Édentől keletre helyezett kert, melynek vízből folyik ki a négy világfolyó a Tigris és az Eufráteszt is beleértve, eredetileg azonos lehetett Dilmunnal, a sumér Paradicsom-földdel.

Költeményünknek az a szakasza is, mely leírja Dilmunnak a Nap-tündér által történt vízzel való ellátását, aki friss vizet hozott elő a földből, a Biblia sorára emlékeztet: "Pára (köd?) szállt fel a földről és megöntözte a föld egész színét" (Gen. 2, 6). A tündérek fájdalom és munka nélküli születése megvilágítja az Évára kimondott isteni szót, hogy az ő sorsa: fájdalomban foganni és szülni a gyermekeket. Eléggé világos továbbá az is, hogy a nyolc növénynek Enki által történő megevése és a bűnéért ellene kimondott isteni szó emlékeztet a tudás fája gyümölcsének Ádám és Éva általi megevésére és bűnök miatt mindegyikükre kimondott isteni ítéletre.

De talán a sumér költészet összehasonlító elemzésének legérdekesebb eredménye - folytatja tovább Kramer -, az a magyarázat, melyet a bibliai paradicsomtörténetnek egyik legizgatóbb mozzanatára ad.

Ez a híres leírás, mely elmondja Évának, "minden élő anyjának" megalkotását Ádám bordájából - miért oldalbordából? Miért találta a héber elbeszélő illőbbnek, hogy egy bordát válasszon inkább; mint a test bármely más szervét, az asszony megformálásához, akinek a neve: Éva a bibliai jelentés szerint körülbelül azt jelenti, hogy "az, aki életet ad"?

Az ok teljesen világos, ha figyelembe vesszük; hogy sumér irodalmi háttér áll a bibliai paradicsom elbeszélés mögött, olyan, mint amely a mi Dilmun költeményünk esetében szerepel; ebben a sumér költői alkotásban ugyanis Enki egyik beteg szerve a borda. Nos, a bordának megfelelő sumér szó: ti az Enki bordójának meggyógyítására teremtett tündér neve ezért a sumérban: Nin-ti, vagyis "a borda nénéje". De a ti sumér szó azt is jelenti, hogy "élővé tesz". A Nin-ti név tehát jelenti azt is, hogy "a Néne, aki élővé tesz" és azt is, hogy "a borda Nénéje". A sumér irodalomban ezért a "borda Nénéje" azonosult a "Néne, aki élővé tesz" jelentéssel, ami tehát szójátéknak nevezhető. Ez az egyik legrégebbi irodalmi szójáték, melyet átvett és megőrzött a bibliai teremtéstörténet, noha ott természetesen a szójáték már elveszti érvényét, minthogy a "borda" és "aki élővé tesz" héber kifejezésekben semmi közös elem nincsen.

Szólnak azután költemények az ember megteremtése emlékének megünneplésén Ninmah által kiformált teremtményekről, akiknek azután Enki életet adott. A kiformálás azonban hibásan történt s ezért az életre kelt abnormális emberek testileg és szellemileg egyaránt gyengéknek sikerültek.

A viharos déli szél tündére, Ninurta egy sárkányölő mondában szerepel.

A 2-300 soros viták között legérdekesebb az Emesh, "a nyár" és Enten, "a tél" közötti vitáról szóló költői elbeszélés.

A vita Nippurban Enlil "atyának" -bemutatott áldozat kapcsán tör ki. Emesh vad és háziállatokat és növényeket mutat be "az élet házá"-nál, míg Enten értékes fémeket, köveket, fákat és halat. A vita kimenetelét már láttuk. Ennek világos megfelelője a Bibliában Káin és Ábel története. Ugyanide sorolandó a

Szarvasmarha és a gabona közötti vita" is (Kramer 1963: 220). Ez többek között hangsúlyozza a már ismert mitikus állítást is, hogy Anunnaki tündérek nem tudtak az állatokkal és a szemes növényekkel helyesen bánni, csak az emberek segítségével.

A vízözönről szóló sumér szövegű eddig talált egyetlen táblának csak egyharmada ép. Mégis a vízözöntörténet lényeges elemei mind megtalálhatók rajta, csak bővebben mint a Bibliában és azzal a lényegtelen különbséggel, hogy a főszereplő a sumér szövegben Ziusudra, míg a Bibliában Noé. A vízözöntörténetet később az akkád szöveg kiegészítésével együtt elemezzük.

III. Képek a földtörténetből

A Mélység Anyja, Mindenek Szülője
Rettentő bajvívó fegyverék gyanánt óriás-testű
kígyókat szült, hegyes fogúakat, kegyetlenül
őrölő állkapcsúakat s méreggel tölté
testüket vér helyett ... Bősz sárkányokat is
költött a tenger iszapjából, szörny-taréjú
iszony-lehelőket, miket ha fölugorni
lát az élő, vagy állati meredten-
az ijedtségtől szörnyet hal legottan!
Basmúkat, Lahamukat, veszett kígyókat,
skorpió embereket, vérivó kutyákat, jeges viharokat,
dühöngő orkánokat, halpikkelyű férfiakat s bikákat,
akik a harcban, könyörtelenek
félelmet nem ismerők, győzhetetlen fortélyúak ...

(Gilgames 29, Enuma elis III. tábla).

ETANA MENNYEI ÚTBA

A három nagy ősi sumér mítosz, az Adapa, Etana, Gilgames az emberi közösségért, a

városért és saját maga dicsőségéért egyaránt küzdő ember magasztalása. Etana alakja történeti, a 3. évezred királyai között szerepel a sumér királyok jegyzékében: "Etana, a népek pásztora, aki az égbe is feljutott, aki minden országban szilárdná tette hatalmát, 1560 évig uralkodott; fia Balih pedig 410 éven át ült apja trónján." .

"Etana király volt Kis városában - írja a Gilgames c. kötet bevezetője -, ahol a vízözön után először alapítottak államot az emberek. Az eposz Etana legendás történetét örökíti meg: A bevezetés a királyság égi eredetét mondja el, majd a kígyó és saskeselyű barátságáról szól, amelynek sok viszontagság után az lett a vége, hogy a sas szárnyaszegetten egy gödörbe került. És most kezdődik Etana története. Etana boldog király lehetne, s még sem az: felesége nem szül neki utódat, s így attól fél, hogy neve dicsősége elvisz halála után. Samashoz fohászkodik: Samas -- a Nap - mindent lát: hátha segítene? Samas segít is: a Sas sorsát azért intézte ilyen furfangosan, hogy Etana az ő szárnyain de saját érdeméből kerüljön majd az égbe. Kis királya meggyógyítja a sast, és elindulnak: - fölfelé szálltukban Etana rájön a távlat törvényére. Az égi kapukon, alázattal, vagy ravaszsággal, de átjutnak szerencsésen. A varázsfüvet, mely termékennyé tenné Etana feleségét, Istár istennő, a szerelem és a szülő asszonyok védnökének trónja alól kell ellopni, éber oroszlánok karmai mellől. A sas röpködésével magára vonta az őriző oroszlánok figyelmét, s Etana eközben bizonyára hozzájutott a vágyva-vágyott fűhöz: A töredékes szöveg már csak zuhanásukat írja le, majd teljesen megszakad, de a királyok jegyzékéből kiderül: szerencsésen visszajutottak, Etanának fiát szülte felesége, és Kis királyának nevét örökre megtartotta az emlékezet ... A kígyó és a sas barátsága egyébként a mezopotámiai kultúrával érintkezésbe került népeknek mesekincsébe is átment, a görög Arkhilokhosz, Aiszóposz, Arisztophanész őrizte -meg változatait, de kimutatható a szankszrit, szír, örmény mesekincs jövevény elemei között is. Ezek útján keleten és -nyugaton egyaránt elterjedt. Az Etana-eposz csúcspontja, nagyjelenete Kis királyának utazása az egekbe, a gödörből kimentett sas hátán. E motívum minden kétséget kizáróan folklorisztikus gyökerű ... (73., 311-12. old.).

Mindenhez azonban hozzá kell tennünk, hogy az Etana hősköltemény sok részlete is megőrződött a magyar mesevilágban.

Vagy pontosabban oda szorították le a későbbi történetírók, akik között voltak olyanok, akik a haladást vélték szolgálni azzal, hogy a nép ősi történetének egyes adatait őrző mondák és regék elemzését elhanyagolják. A gyógyír Csaba mondájában, az oroszlánok között vendégeit fogadó király Szent István legendájában, a sas illetve turulmadár szerepe az ősmagyar eredetmondában, Emese álmában stb., ma már bizonyíthatóan az Etana történet nyoma a magyar mesevilágban.

Gyűlésbe gyűltek a tündérek.

A nagy angyalok, a sors teremtők, ?

meghányi-vetni ország dolgait. -

gyűlésbe gyűltek.

Ők teremtették a négy világszférát,

ők szerettek törvényt, jogot, szokást.

Mert az Igitik gyűltek az embert

s ha rajtuk áll, bizony, csak kis időig

élhetett volna ez a földi nép.

Akkoriban a jámbor emberek

nem emeltek maguk fölé királyt,

Se korona, se gyöngydíszes süveg,

se drágakővel kirakott jogar

nem pompázott, se szentély nem magaslott.

Az égtájak is még egybemosódtak.

Hét isteni bölcs a menny kapuit

a felsőbb világok bejáratát

őrzötte a földiek ellenében.

Idők telvén tűntek az Igigik.
Az Igigik a városból kimentek.
A korona, a gyöngydíszes süveg;
a drágakővel kirakott jogar,
a pásztorbot akkor mennyben hevert még,
mennyben hevert, Anu zsámolya mellett,
Istár vala a város pásztora,
királyait is ő szemelte ki,
pillantásaival téreit kutatta.
Enlil meg az ég rendjére ügyelt,
Majd a királyság leszállott az égből.

Az istenek tervezték el a várost,
ők rakták le kőalapjait is.
Az istenek tervezték el a szentélyt,
ők rakták le kőlapjait is.
Légyen a város az ember karámja,
légyen a város puha fészek!

Légyen a király népe őrizője,
légyen a király derék gazda!
Etana légyen az építőmester,
a kormánypalcát ő tartsa kezében!
Szól a kígyó a keselyűhöz:
"Kenyeres pajtások, lehetnének!
Kötsz e velem cimboraságot?"
A keselyű: "Már hogyne kötnék!
Áll a szavam, szent a barátság -
ki megtöri az is gazember!
Bűne az égre kiált
s az isteneket földühíti!"

"Rajta hát!" - így kiált a kígyó -
"de mielőtt még útra kelnének,
esküdjünk meg a föld nevére
és a hős a fénylő Samasra,
hogy soha rá nem szedjük egymást -
különben Samas átka sújtson:
gyors fegyverként, fürge hurokként
érjen utol az Isten átka!"
A föld lett esküjük tanúja ...
Fölkerekedtek, útrakeltek,
s a hegy hátán végigvonulva
egy sziklaszálon meglapultak.
Szép rendben múlt az első nap.
Előbb a keselyű vadászott:
vadbikát, vadszamarat ejtett.
Közös a konc, zabál a kígyó;
jut a dögből a kígyófiaknak.
Azután a kígyó vadászott:
hegyi kecskét, gazellát ejtett.
Közös a konc - zabál a keselyű;
jut a dögből a keselyűfiaknak.
Harmadszorra a keselyű vadászott:

vadkecskéket, kosokat ejtett:
közös a konc - zabál a kígyó;
jut a dögből a kígyófiaknak.
Negyedszerre a kígyó vadászott:
vadtyúkot, rókakölyköt ejtett.
Közös a konc - zabál a keselyű;
jut a dögből a keselyűfiaknak.
A döghústól a fiak nagyra nőttek,
karcsún, erősen röppentek fel.
Látván a sas fiai röpülését
gonosz sóhajtást hallgat el szívében,
gonosz sóhajtás gonosz gondot forral:
a kígyó kicsinyeit ha megenné!

Idő múltán fiaihoz imígy szól:
"Fáj a fogam a kígyó-gyerekekre ...
A kígyó gyanútlan szívű
én pedig lebegek az égen,
kémelem fészket közelítve,
majd lecsapok, mint barna villám,
s elragadom a fiókákat."

Kisfia, igen okos keselyűcske
szóval mondja, fölfeleli a sasnak:
"Ne fald föl, édes jó atyácskám,
ne fald föl a kígyóporontyot
ne zabáld meg, bármint kívánnád:
Samas átka, hidd el, utolér,
Samas hurka, hidd el, befog majd,
hurka, hálója, gyors csapdája
mert Samas, lobbanván haragra,
a mészáros (bíró) karjával sújt le
s a bűnös elvész nyomorultul!"
Nem hallotta fia beszédét,
hallotta, de nem hallgatott rá:
lebegett az égen, kerengett,
majd lecsapott, mint barna villám
s elragadta a fiókákat.

~. Dél szívében megérkezett a kígyó,
zsákmány-húst hozott a fiókáinak.
Eljutván fészke pereméig,
a húst jó előre ledobta
majd maga is utána kúszott.
Körös-körül járt a setét helyen,
körömmel kapart, szemmel vizslatott,
hasztalan - kicsinyeit nem lelé.
Mígnem, keverve a fészek porával,
bőrük cafatjait találta meg.
A kígyó lerogyott és sírni kezdett,
sírván sírt, gyászolta gyerekeit.
Ijedtségéből felocsúdván, .
- kiáltott a kígyó Samashoz:
"Halljad, Uram velem mi történt!

Én meg a sas esküvel esküvénk
barátságot. Reggeltől délelőttig
állottuk is keményen a kötést -
ám dél felé fordulván az idő,
a keselyűt mohó vágy fogta el,
hogy kicsinyeim húsából egyék ...
Felszállott, lebegett az égen,
kémlelte fészkem közelítve,
majd lecsapott, mint barna villám
s elragadta a fiókákat.
Istenem, Samas, kérve kérlek,
amivel vétkezett, a rosszat,
bosszuld meg rajta ezerszeresen!
Hálód a föld, csapdáid az ég,
a közel és a messzeség -
orcád elől a gonosz hova bújhat?
Lám, a gonosz-csont Zu madár is,
ki megrabló isten-barátját,
a sorstáblákat elragadván -
méltán bűnhődött nagy bűnéért!!"

Szóra nyitva fölséges száját,
eképpen szólott Samas a kígyóhoz:
"Kígyóm, kerekedj föl, kelj a hegyen át,
vadszamár tetemét túlhan megtaláld,
lyukaszd át oldalát, horpaszába fúrj,
belsejében üss tanyát!
Leszállnak az égi madarak,
hogy faljanak a vadszamár dögéből,
leszáll a keselyű is ...
Se lát, se hall falánk dühében.
Nekiesik a húsnak, ide-oda rángatja, tépi
s az inas-horgas külsők után egyre jobban
a csupa hús, csupa íz belső részekre vágyakozik.
Csőrével ásva gödröt, mind mélyebbre merül a
rejtett részek vér setétjén -
midőn melléd ér; ragadd meg a szárnyát,
szárnyát ragadd meg, törjed is le tőből,
törjed le tőből, zászlait szakítsd el,
szakítsd el, hogy hulljon az evezőtoll
törjön, szakadjon, hulljon szárnya-karma ...
Mezítelenül dobd be akkor
egy mély verembe, hadd pusztuljon
éhen-szomjan a gonosz ottan!"

Útnak ered a kígyó, hegyen átkel,
vadszamár tetemét túlhan megtalálja,
horpaszát fúrja, oldalát lyukasztja,
belsejében üt tanyát.
Leszállnak az égi madarak,
hogy faljanak a vadszamár dögéből.
Ha tudta volna az a keselyű, -
hogy balsorsát eszi a hússal,
bizony le nem száll

Ám ő száját szóra nyitotta
s imígyen szólott fiókáihoz:

"Fáj a fogam a vadszamár húsára!
Rajta fiaim, a dögre lecsapjunk!"
Kisfia, igen okos keselyűcske,
szóval mondja, fölfeleli a sasnak:
"Ne csapjunk, édes jó atyácskám,
ne csapjunk a szamár dögére!
Bizony, üreges belsejéből
A kígyó les ki!"
Nem hallotta fia beszédét,
hallotta, de nem hallgatott rá;
lebegett az égen, kerengett, '
majd lecsapott, mint barna villám;
szállott a dögre .
Se lát, se hall falánk dühében,
Nekiesik a húsnak, ide-oda rángatja tépi,
vájja elejét, bontogatja végét,
csőrével ásva gödröt, mind mélyebbre
merül a rejtett részek vér-setétjén -
kígyó mellé ér, az ragadja szárnyát,
szárnyát ragadja ... Könyörög a kondor:
"Kegyelem! Többet vőlegény sem adhat
jegyajándékul, mint én, ha elengedsz!"
Szóval mondja, fölfeleli a kígyó:
"Mit mondhatnék Samasnak, istenemnek,
ha futni hagynám az ellenem vétőt?
Te bűnöd is az én fejemre szállna,
hálója reám hullnék, rossz bíróra!"
Szárnyát ragadja, le is töri többől,
letöri többől, zászlóit szakítja '
szakítja, hogy -hulljon az evezőtoll,
törjön, szakadjon, hulljon szárnya-karma ...
Mezítelenül dobta akkor
egy mély verembe, hadd pusztuljon
éhen-szomjan a gonosz ottan!
Könyörgött a kesely naponként
Samashoz, szavát ígyen szabva:
" Uram, hát meg kell hálnom itten?
E mély veremben elemésztesz?
Könyörgök, tarts életben engem,
neved örökké magasztalóját!"
Mondá Samas a keselyűnek:
"Gonosz vagy szíved gyökeréig!
Vétkeztél az istenek ellen,
halálos bűnnel megbántottá ,
halj hát, ne halljak többé rólad!"
Majd így szólott: "Én magam ámbár
én jobbommal meg nem segítlek;
mégis, íme - egy embert küldök,
hogy kézenfogva megragadjon.
Az ember, kit küldendő lészek,
kivon majd a veremből!"

Etana pedig szóra nyitja száját,
naponként ígyen könyörögvén:
"Samas; juhaim legjavát fölélted,
földdel itattad báránykáim vérét;
féltem Istenemet teljes szívemből,
tiszteltem a halottak szellemét;
füstáldozataimat elfogadták
az igazlátók és lemészárolván
birkáimat, egy istent ki nem hagytak!
A te szent szádból hallassék, Uram!
Add nekem a biztos nemzés fűvét,
vedd le rólam terhemet, fiat adjál!"

Szóra nyitva fölséges száját,
imígyen szólott Samas Etanához:
"Kelj útra, vonulj át a hegyeken!
Ha mély vermet láatsz, hajolj fölibé:
verem zugában keselyű halódik.
A keselyű majd megmutatja neked

a szaporodás éltető fűvét!"
Útnak ered Etana, hegyen átkel,
mély veremnek gödrét túlnan megtalálja.
Megtalálja gödrét, hajol fölibé:
gödör zugában keselyű halódik.
Szól a keselyű, kérdezi az embert:
"Hol jársz te itt, ahol madár se jár?"
Szóval mondja, feleli Etana:
"Téged kereslek, ó, saskeselyű!
;Add nekem a biztos nemzés fűvét,
vedd le rólam terhemet, fiat adjál!"
Etana akkor bölcs Samas szavára
kezébe fogott egy madárdókat
lépett a keselyűhöz.
Elvette a madárfiókat,
szőröstől-bőröstől lenyelte
s így szólott a sas Etanához:
"Etana! Te vagy az élők királya!
Adományod is királyi ajándék!
Szerezz ennem, könyörgök, ha lehet még,
hogy minél előbb új erőre kapjak -
azután pedig húzz ki a gödörből!
Meghálálom: örököst szerzek
nevednek és dicséretekkel
magasztallak, amíg csak élek!"

Szóra nyitja száját, eképpen
válaszolt Etana a sasnak:
"Ha kiragadlak a halálból,
élő sírodból föl-kihúzlak:
bizony, akkor te is segíts meg,
gyámolóm légy nagy-nagy bajomban!"
"Megszerzem a biztos nemzés fűvét!"
Hallván e szót Etana, sebbel-lobbal

homokot söpör, bozótot tép
a sas mély gödrét hogy feltöltené.
Félig-meddig sikerül is neki.
Hálót dob a sas karmai elé:
kesely a háló csücskét megragadja,
de bármint csapkod, bármint vergődik,
felkapaszkodni még sincs ereje!
Etana másodszer is megkísérli:
hálójával, hogy a sast föl-kihúzná.
Kesely a háló csücskét megragadja,
de bár-mint csapkod, bármint vergődik,
felkapaszkodni még sincs ereje !
Etana végül két kezét kinyújtotta,
úgy húzta ki a kondort a gödörből.
Nyolc hónapig károztatott a gödörben
Mikor utolsó napja is letellett,
hatalmasan jóllakott s oly erőre
kapott, mint az ordító hímoroszlán.
Fölemeli szóra száját s eképen
szól mostan a keselyű Etanához:
"Barátom vagy s barátod vagyok én!
Bármit kívánj - örömet teljesítem!

Fölragadlak Anu egébe.
Megszerzem a biztos nemzés fűvét,
küszöbére leborulok majd;
Anu, Enlil és Éa kapujának
Szín,. Samas, Adad s Istár ajtajának
zárát megnyitom varázsigéimmal;
körülnézek és a porban odakúszom
hol Istár trónol, a gyöngy-diadémú!
A trónszék felhágója mellett
hímoroszlánok heverésznek.

Előttük én szárnyat rebbentek,
tollat borzolok, mintha félnék,
s hogy figyelmüket megkötözzem,
föl-lefutok szárnycsattogással!

Előttük én szárnyat rebbentek,
tollat borzolok, mintha félnék,
s hogy figyelmüket megkötözzem,
föl-lefutok szárnycsattogással!

Szóval szól a keselyű Etanához:
"Induljunk, föl, Anu egébe!
Melleme feszd melleidet,
fogózz két szárnyamba,
oldalához nyomd oldaladat!"

Mellére fesztette mellét,
szárnya zászlajába fogódzott,
oldalához nyomta oldalát.
Megsúlyosbodott terhe a keselyűnek.

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott akkor Etanához:
"Nézz le barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
"A föld, barátom, hegységhez hasonlít.
A tenger meg távoli vízeséshez."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott újfönt Etanához:
";Nézz le barátom, milyen lent a föld?
Tekintsd a tengert Ekur partjain!"
"A föld, barátom, erdőhöz hasonlít.
A tenger meg: hegyi tavacska."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott végül Etanához:
Nézz le, barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ekur partjain!"

"A föld, barátom, ugarhoz hasonlít.
A tenger meg: kicsiny kerti medence.
" Följutottak Anu egébe,
Anu, Enlil és Éa kapujához
Alázatos szívvel leborultak

Ígyen szól a keselyű Etanához:
"Induljunk, fel, Istár egébe!
Mellemre feszítsd melledet,
fogózz két szárnyam zászlajába
oldalához nyomd oldaladat!"

Mellére feszítette mellét,
szárnya zászlajába fogózott
oldalához nyomta oldalát.
Megsúlyosbodott terhe a keselynek.

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott akkor Etanához:
"Nézz le barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
A föld, barátom, kunyhóhoz hasonlít,
A tenger meg: víztartó kerek dézsa."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott újfönt Etanához:
"Nézz le, barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
A föld, barátom gyöpágyhoz hasonlít.
A tenger meg kenyérkosárhoz."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott végül Etanához:
"Nézz le, barátom, milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"

"Néznék, barátom -- nem látom a földet
Tekintenék, eltűnt a tenger is!

Állj meg, állj meg, te barna keselyű,
hadd térhessek vissza a földre!"

Zuhant akkor kétszer két óra hosszat
Etana és vele zuhant a keselyű is..
Zuhant újfönt kétszer két óra hosszat
Etana és vele zuhant a keselyű is.
Zuhant végül kétszer két óra hosszat
Etana és vele zuhant a keselyű is.
Harmadszorra Anu egébe
Vágódtak-----

összezúzta

A hősköltemény jelenlegi szövege egy óbabilóni, egy középasszír és két újasszír kiadásban található meg. Első olvasásra észrevehetően két főrész összedolgozásából állt elő. Az Etana elbeszélés magán viseli az őszinte, egyszerű, sőt melegszívű ember érzés gondolatvilágát és keresetlen előadásmódját. Mintha pásztorember meséjét hallgatnánk az éjszakában a tűz mellett ősi időkről. A második rész, a keselyű és a kígyó története, mesterkéltnél, keresett kifejezések mellett a szadizmus határát súrolva részletezi az "ezerszeres" büntetést. Igaz, a sas vétkezett, de még az elbeszélés szerint sem kínozva ölte meg - éhsége csillapításából a kígyófiókákat. A kígyó viszont maga tette meg magát bíróvá Isten helyett és az ítéletet is ő hajtotta végre határtalan kínozást okozva: összetépve, kifosztva, meztelenül magára hagyja áldozatát, aki pedig jóvátételt ígért. Ez a rész, mely a babiloni szellem vonásait világosan felismerhetően viseli magán, egyike a legősibb jellemrajznak, amit később majd a babiloni Talmud sok kegyetlen, embertelen részletében figyelhetünk meg - az "igazságszolgáltatás" köntösébe elrejtve. A két résznek külön-külön élete több vonalon nyomon követhető. A magyar népmesébe is túlnyomóan csak az Etana-történetet tartalmazó, ősbibliai, sumér részlet került be. Páratlanul értékes művészi ábrázolását is a nagyszentmiklósi Attila-edényeken bírjuk.

IV. A vízözön

"Gilgames, az egész folyóközi hitvilág legnagyobb hőse, a monda szerint Uruk királya volt - mondja a Gilgames c. kötet magyarázó szövege -, a királyok jegyzéke a vízözön utáni második állam egyik uralkodójaként tartja számon; ő maga százhuszonhat, fia harminc és fiának fia tizenöt évig uralkodott e jegyzék szerint - Uruk népe felett. Gilgamest Aruru, a sorsteremtő istenasszony formálta; kétharmad része isteni volt. Isteni része sarkalta őt újabb és egyre nagyobb vállalkozásra: ez ösztökélte, hogy az élet és a hír örökkévalóságát keresse.

Urukban zsarnoki igába fogta a népet, mindenkit az épülő falakra terelt. A nép lázong, panaszkodik, segítségért könyörög az istenekhez. Anu meghallgatja az emberek imáját és új parancsot ad Arurunak: Gilgames párját is formálja meg, erőben és bátorságban vele fölérőt, hadd mérkőzzenek ők ketten. Enkidu állatszerű lénye éppen ellenpárja a bölcs és tudós Gilgamesnek ..." (Gilgames 1966: 86. 1.)

A megmérkőzés után Gilgames és Enkidu jóbarátok lesznek. Sok kalandjukat beszéli el, a hét első tábla, melynek végén Enkidu meghal. Gilgames siratót mond barátja felett, majd sírva bolyong a pusztában. Egyre szomorúbb lesz, ha arra gondol, hogy neki is meg kell halnia. Feleletet akar kapni az élet és halál kérdésére. Eszébe ötlük, hogy Ut-napisom hajdan, a vízözön idején örök életet kapott ajándékba. Keresésére indul mígnem, amint a kilencedik tábla leírja, meg találja. Meghallgatja a tanítását, miközben Ut-napisom

elmondja a vízözön történetét is (XI. tábla). A befejező tizenkettedik tábla eredetije egy jóval korábbi sumér nyelvű eposz második felének fordítása. "A sumér szöveg első része így szól: Röviddel a világ teremtése után a déli szél kitepelt egy növényt az Eufrátesz partjáról. Istár a növényt Urukban ültette el, talán éppen saját szent ligetében. Fáját majdan ággyá és székké akarta faragtatni. A palántát Gilgames óvta és gondozta; Istár hálából neki is ajándékozta; mikor már fává terebélyesedett, Gilgames varázsos hatalmú e dobot és dobverőt készített belőle. Egyszer azonban a tárgyak az alvilágba hullottak alá; Gilgames jajgatni tudott csak: "Ó én varázsdobom, ó, én varázsdobverőm." - innen már követi a sumér eposzt a XII. tábla újasszír szövege. Enkidu vállalja hogy felhossa Gilgamesnek varázshatalma eszközeit. Gilgames hálával fogadja az ajánlközást, s inti Enkidut: akkor térhet csak vissza, ha önmegtartóztatás, az élethez kötözö tárgyak feladása előzi meg útját, mert ha nem: halottként nyeli el az alvilág. Enkidu nem fogadta meg az intelmeket, nem is tudott visszatérni."

Az eposz Gilgamesnek Enkidu szellemével folytatott beszélgetésével fejeződik be: "Az, aki hősként halt meg, becsülésben részesül. A halál után is csak az jut kivettetésre, csak az semmisül meg igazán, aki élöként sem volt méltó arra, hogy éljen." (Gilgames 1966: 153-160. 1.)

Ut-napisom így mondja el a vízözön történetét Gilgamesnek az eposz XI. tábláján:

"Titokba avatlak be! Rejtett tudásába az isteneknek!
Halandó fül még soha erről nem hallott - ezért jól figyelmezz!
Az Eufrátesz-menti város, Surippak, régi kövön épült - őszidőktől az istenek kedvelt helye volt ez a város!
De hiszen ismered bizony, s kár is rá több szót vesztegetnem.
Elég ennyi: ott éltem én is, gazdagság nyügén vonzólvda s mai napig is ott lakoznék, ha nem történik, ami történt.
Ám özönvizet támasztaniok tetszett akkor az isteneknek ...

Gyültek az istenek tanácsba: főhelyen Anu atya trónolt, fényesen, mint királyhoz illik: jobbán a bajnok Enlil, balján

Ennugi ült, a vizek őre s szemben velük, parancsra várva gyorslábú Ninurta tanyázott, égi szövatok hírvivője.

Lobogószemű Éa isten tanácsot ült ia-fiával, tanácsot ütven, határoztak. Éa nádkunyhóba kiáltott:

"Kunyhó, nádkunyhó, nádkunyhó fal - nádkunyhó, halljad fala, tudd meg.

Surippak férffia, te jámbor! Ubar-tutu bölcs fia! Bontsd le az ékes házat, melyben annyi sok öröm és gond vala részed; bontsd le a házat mindenestül, építs erős hajót helyette; bordája, árboc megálljon, még ha ég és föld összedől is!

Építs hajót s vesd meg ezentül - hiszen amúgyis elhagyod majd vesd meg a birtoklás hatalmát, mely odakötöz javaidhoz, vesd meg a házat, kertet, földet, ezt a múlandó gazdagságot s keresd az életet helyette - életet mentesz a hajóval! Gyűjts egy-párt az élő fajokból, hogy majd akkor magjuk ne vesszen!

Pontos mérték szerint építsd meg a hajót: se széle, se hossza hajsználnyt nem térhet el attól, amit veled parancsként közlök.

Ha elkészültél idejében, a szent tengeren horgonyozz le horgonyozz le és várj a jelre, mikor vitorlát bontanod kell!

" Hallván ezt, így szóltam Éához: " Uram én egyetértek azzal amit akarsz, s nagyra becsülöm ám nem tudom, mit mondanék majd az utcámbeli embereknek, sürgésem forgásom ha látnák s kérdenék tőlem, hogy mi készül?
S a vének gyülekezetében a kérdezőknek mit felelnék?"

Uram szóra nyitotta száját s szolgáljához, hozzám ekként szólt:

"Emberfia, ezt mondd, ha kérdik. Úgy látszik, Enlil megneheztelt reám, többé nincs maradásom városotokban - mint szögezném tovább Enlil földjére arcom, ha már Gazdám haragja üldöz? Óseim-látta földre térek, a tenger partján megtelepszem, ott lakozom majd Éa mellett, ki uram és pártfogóm leszen!

Ne féljete, csöstitül hull áldás reátok, ha elmegeyek innét; szerencse szerencsébe botlik; azt se tudjátok már a végén mit is kezdjete ő z ő n é v e l: madarak, halak sokasága nyüzsög a légben, a vizekben - hát még ha búzaszem-esővel paskol egy szép napon reátok a sötétedés fejedelme ..."

Mihelyt a reggel fénye feljött, tenni kezdtem Éa parancsát.

Négy napom telt el házbontással, négy éjszakám telt rombolással, hajóm hosszát és szélességét ötödnapra végre kimértem. Falát százhusz rőfnyi magasra parancs szerint felvonnom kellett szintúgy százhusz rőf széle-hossza. Elgondoltam a hajótestet s pontos terv szerint lerajzoltam.

Hat fedélzetet választottam el rajta, mindegyikét hét-hét részre osztottam. Padozatát kilenc részre kerítém. Oldalára evezőket kötöttem. Árbocrúdnak való szálfat kerestem s reá csomóztam a vitorlát.

Hat óriás-mérték szurkot rakattam fel a főző kemencék falára, három óriás-mérték szurokkal belsejüket erősítettem.

Tapasztott kosarakban három- óriás-mérték olajat vittek, keskeny pallón mind föllebb föllebb lépve, a rakodómunkások. Egy óriás-mérték olajjal a réseket sorra betömtük; két óriás-mérték olajat meg a hajóácsok igényeltek. Az állványon fáradozóktól nem sajnáltam italt, sem ételt: szomjúságukat szőlőlével, sörrel és musttal oltogatták; éhségüket elverni nyárson egészben forgatták a birkát, sörére hízott tulkot, szárnyast s amit kívántak, azt ehettek.

Mézzel-borral folyó menyegző volt fölkelésünk, nyugovásunk: éltünk, mintha örökös ünnep - újesztendő hajnala volna. Kinyitattam a kincset érő kenettel töltött szelencéket s megengedtem, hogy bárki szolgám kezét beléjük helyezhesse! S bár mulatozva, könnyű kézzel építették, a hajó mégis elkészült rendelt idejére ...

Veszkődve, sok nagy mesterséggel azután vízre bocsátottuk kötelekkel, görgőrudakkal igazgattuk- lefele- útját végül kétharmad magasságig merült el, a tengerbe jutván: Akkor gondosan összeszedtem arany-ezüst marhámat s minden mozdítható vagyonomat s szolgálommal rearakattam. Egy-egy párt az élő fajokból rekeszes belsejébe zártam s én magam is, rokonságommal s nagyszámú kedves emberemmel, szolgálakkal és kézművesekkel odaköltöztem a hajóra. Gondom volt rá, hogy egyetlen hasznos ipar ki ne maradjon!

Zsúfolásig terhelve állott a bárka, melyet építettem: a ketrecbe zárt hím-oroslán árnyékában báránka béget, vadbika horkan, nyála csordul, mellette megkötözött lábú keselyű vergölődik, szárnya a hajót csaknem felröpíti!

Samas, a fény hatalmas őre, jóelőre közölte velem:

"Ha majd búzaszem-esőt hullat a sötétedés fejedelme, szedd föl akkor gyorsan a horgonyt s menekülj messze a hajóval!" S amint Samas megjövendölte, egyszer búzaszem-eső hullott. Néztem az ítéletidőt, mely Surippak végét jelentette s láttára félelem fogott el. Házam népét köribém gyűjtve elvonultam a fedélzetről s Puzur amurii kapitányra bíztam a hajó vezetését. Mikor a hajnalfény felizzott, az ég aljáról barna felhő kúszott föl egyre magasabbra. Adod isten mennydörgött abban.

Sullat és Honis gyors futárként száguldottak előtte, rémes, kiáltással- jelezve jöttét. Irragál cölöpöket tépett,

Ninurta gátakat szakított s az Anunnakik fölemelték a pokol-sercegésű fáklyát, hogy az

országot láng eméssze!

Adod dühe, dübörgő hadként, mind magasabbra kúszva, rontott a fény tornyos bástyáinak, s bármily erős falak fogadták végül mégis az ármány győzött - cserépként összetört az ország...

Álló napig zúgott-morajlott a déli szél, sziklákat döntött, sarkát a víz szügyébe vágta s korbácsával habosra verve addig úzte-hajtotta, míg csak ágaskodva a hegyre nem tört. Zilált sörényű harci ménként szembeszökve, vadul sodorva, hullám zúdult az emberekre, akik letről mindegyre följebb szöktek az ár elől s a csúcson tehetetlenül megrekedtek. Fojtó gőzök lepték el őket; olyan sötét volt, mint a zsákban; a fellegtől és szélzúgástól nem látták, nem hallották egymást s oly sűrű homály takaró el a földet, hogy az istenek se tudhatták, mi történik ott lenn ...

Ég föld szakadt s már nem maradt hely, biztonságos, az isteneknek, ők is letről mindegyre följebb szöktek az ár elől az égen s végül jutván Anu egébe, tehetetlenül megrekedtek, reszkette összekuporodtak, mint kutyák, a falhoz lapulva. Közéjük kuporodik Istár, szülő asszonyként hánykolódik, jajgat az isten-úrnő s ekként kiált föl kínban a széphanjú: "Mindaz, ami élt, azért romlik omló sárrá, bomló agyaggá, mert én magam gonoszat szóltam égiek gyülekezetében!

Hogy is vihetett rá a lélek, szörnyűséget mért is akartam, hogyan szavazhattam igennel, mikor az ítéletet hoztuk?

Hiszen én szültem őket, én, én! S döglött halporontyokként összeütődnek most a tengerárban! ..."

Az istenek és Anunnakik vele együtt sírnak, zokognak, fejük gyászban mellükre csügged, ajkuk megvonaglik a kintól

Hat napon s hat éjen át tombolt a déli szél s a dühöngő ár elmosott mindent, ami élő; elpusztította az országot.

Hetednapon elült az orkán, a tenger vize visszagördült medrébe s nem hullámozott többé - végeszakadt a vízözönnek!

Kikémleltem hajóm nyílásán; láthattam a szélcsönd derűjét azt is, hogy bomló televénnyé változott, ki még nem is oly rég örömben s gondban sürgölődött ... Mint lapos tető, a mezőség épp olyan kopasz és sivár volt: Sehol,sehol, semmilyen élő

Megnyitottam az ablaktáblát; erős fény szemembe vágott

Akkor a földre hanyatlottam, alig bírtam elvánszorogni a nyílástól, sajtó szememből a könnyek arcomra lefolytak

Szárazföldet kutattam később s a tenger sima szemhatárán - a tizenkettedik rovásnál, amint a kapitány lemérté !

Sziget emelkedett előttünk - Niszir hegyéhez ért a bárka.

Útódtünk a Niszir hegyéhez s az megakasztotta hajómat első napon, másodnapon csak áll egyhelyben, nem jut előrébb, harmadnapon, negyednapon csak áll egyhelyben, még nem is moccan, ötödnapon, hatodnapon csak áll egyhelyben, levert cövekként.

Midőn a nap hetedszer szállott Niszir hegye fölé, fölébünk, egy galambfiat eleresztek: hadd röpjön, amerre tetszik!

Elszállott a galamb, kerengélt és nemsokára visszafordult.

Sík víz borította a földet - pihenő helyet nem talált még!

Midőn a nap nyolcadszor szállott Niszir hegye fölé; fölébünk, egy fecskefiat eleresztek: hadd repüljön, amerre tetszik!

Elszállott a fecske, kerengélt és nemsokára visszafordult.

Sík víz borította a földet - pihenő helyet nem talált még!

Midőn a nap tizedszer szállott Niszir hegye fölé, fölébünk, egy hollófiat eleresztek: hadd

röpüljön, amerre tetszik
Elszállott a holló, kerengélt s mind távolabbra tűnt előlünk.
Károgott, kapirgált, szemet lelt - nem fordult vissza soha többé!

Kibocsátottam mind az élő, hadd fusson szét, amerre tetszik s fajbelijével párosodván,
népesítse újra a földet!

Azután Niszir hegy ormán máglyát raktam s kost bakot ölve
Égő áldozattal fizette az isteneknek életünkért,
Hét és megint hét kötállal raktam a földre áldozati ételt
A ajándéku nádat, cédrusfát s mirtuszt füstöltem uraimnak.

Fölszállott a füsttel az illat, föl az istenek trónusáig s az égiek sűrű rajokban gyűltek az
áldozat helyére.
Belépett az isteni-úrasszony, Istár, a láng s füst udvarába s fölemel egy csörrenő ékszert,
melyet Anu az ő kedvéért készített hajdan s szólt eképpen: "Ti istenek, amint ez ékszert, e
lazúrkövet nem felejttem - minthogy mindig nyakamon hordom!

Úgy nem felejttem azt a percet, amidőn balul határoztunk!
Gyűljenek az égő máglyához az égiek mind-valahányan, seregeljenek, mint madár-zaj,
ízlelgessék a hála füstjét- de Enlil ne legyen közöttünk, mert Enlilt nem illeti hála: ő
készítette ezt a romlást, sarkallva szeszélyes haragjától, ő szórta döglött halporontyként
tengerbe az emberi fajtát!"

Midőn Enlil, a haragvó úr megérkezett s vízen a bárkát észrevette, szörnyen felbőszült s az
istenekre így kiáltott:

"Akárki is hajózott rajta - bizonynal túlélte a romlást!

Holott megmondattott: egyetlen lélek sem maradhat meg élve!"

Ninurta, a gyors lábú isten, égi szózatok hírvivője ekként felel bajnok Enlilnek: "Éáh kívül,
akad-e köztünk egyetlen is, tervekhez értő? Vajon ki más tudhatott volna efféle dolgot
kieszelni?"

Előre lép Éa s keményen szemébe vágja hős Enlilnek:

Enlil, te bölcs tanácsú isten, bátor bajnok hírében állasz - ám nem értem, miként tehetted,
amit tettél az ember ellen?

Aki bűnös, hadd hordozhassa bűne súlyát, vezekelhessen; aki vétkes, megbánva vétkét,
könnye árán megtisztulhasson:

S miért kellett mindet megölnöd? A bűnös lakolhatott volna özönvíz nélkül - ha oroslán
tör reá s darabokra tépi; a bűnös lakolhatott volna özönvíz nélkül - ha farkas ront reá s
befalja mindenestől; a bűnös lakolhatott volna özönvíz nélkül - ha éhségtől elgyöngülve,
holtan rogyik le; a bűnös lakolhatott volna özönvíz nélkül - ha Irrának döghalált hozó szele
éri ...:

Ami engen magamat illet; semmi titkot ki nem fecsegetem, csupán eggyel, a legméltóbbal
láttattam jós-álmot, hogy végképp az emberi nem ki ne haljon! A derék hajós, Ut- napisti,
ímé, tanácsot vár mitőlünk!"

Így Éa szavára megennyhült Enlil s a fedélzetre lépett: kézenfogva, a szárazföldre vezetett,
háznépemmel együtt.

Midőn a süppedékes partot érintette újra a lábunk, asszonyommal előbbre intett,
letérdeltetett a fővényre, szorosán mellénk állott s mindkét kezét fejünkre téve, áldást
mondott reánk, azután fenn kiáltá, hogy mindenek hallják:

"Ember volt eddig Ut- napisti, embermódra küzdött, törődött mostantól asszonyával együtt
hozzánk, istenekhez hasonló!

Lakozzék távolban ezentúl, a folyamok torkolatánál!"

Magasba ragadtattunk máris, vitettünk a levegő égben s a folyamok torkolatánál tétettünk le, távoli földön ...

(Gilgames 1966: 148- 154, XI. tábla)

Ez a szövegrész újasszír táblán maradt fenn és szemmel láthatólag késői, kibővített, költői eszközökkel feldíszített részletező epikus mű. Minél ősbibb töredékeket vizsgálunk, annál inkább megközelítik a szövegek az egyszerű, keresetlen, hiteles elbeszélés jeleit. Az istenfogalom tisztultabb, az egyetemes emberi büntudat annál határozottabb.

A szövegmagyarázat lényegét a következőkben foglalhatjuk össze. A mezopotámiai vízözön-mítoszok a sumér epikus irodalom klasszikus korából maradtak ránk. A sumér epikában valószínűleg önálló kompozíció foglalkozott Ziusudra megmenekülésével és az emberiség pusztulásával. Az akkád irodalom első klasszikus korszakában, az óbabiloni korban, a vízözön-mítosz az emberiség sorsát felölelő Atrahaszisz-eposz része volt. A Gilgames-eposz első akkád változatának, az "óbabiloni kiadásnak" esetleg maga a vízözöntörténet nem is volt része a szöveg legfeljebb utalt rá s a terjedelmes elbeszélés az Atrahaszisz-eposz mintájára egy későbbi "kiadásban" került a XI. táblára.

A mezopotámiai irodalom történetírás különböző adatai, s újabban az újasszír szerzőkatalógus szerint is az eposz szerzője egy bizonyos Szin-lequinninni(ja), aki kétségtelenül élő személy lehetett, írások nemzedékek hosszú sorának számon tartott mestere és őse; adatainkból az valószínűsíthető, hogy a kassu kor utolsó időszakában, a mezopotámiai irodalmi élet újbóli, fölvirágzása idején működött. Az akkád Gilgames-eposz azonban óbabilonai változataiban - századokkal megelőzte őt. Szin-lequinninni iskolájának bizonyára szerep jutott az eposz megőrzésében és átadásában; a mester azonban nem lehetett a mű szerzője, költője. Lehetséges azonban, hogy az óbabiloni első "kiadás" átdolgozásában - egy "középbabilóni" változat megszövegezésében? - tevékeny szerepet játszott. E változat akkád szöveganyagon egyelőre nem mutatható ki teljes bizonyossággal, az eposz kisázsiai (hurrita és hettita) formái azonban következtetni engednek rá. Egyik 2. évezredvégi második akkád "kiadás" képezte a hidat az egymástól igen távol álló óbabilóni és újasszír szövegek között; ez lehetett a kánonikus forma, amit az újasszír változat tovább módosított.

Gilgames történeti személy volt, a sumér királylistán szereplő ún. I. Uruk-i dinasztia ötödik tagja. Uruk, Mezopotámia egyik legjelentősebb és legrégebb városa, az i.e. 3. évezred elején Kis mellett az ország vezető politikai-katonai központja volt. Az Éanna ("An háza") nevű Anu-Istár szentély és a Kullab nevű település együttes területét körülvevő első fal akkor épült; az i.e. 2. évezred elejéről maradt ránk egy királyfelirat, mely a falat Gilgames alkotásának mondja. Az epikus tradíció szerint Gilgames Kis királya ellen küzdött; ennek a Kis-i királynak az apja egy rövid bekarcolt feliratot hagyott hátra. Gilgames korának az epikus tradícióból ismert szereplői tehát e hiteles felirattal a történetiség fényébe léptek. Az i.e. 2. évezred második felében Gilgames alakja körül legendák alakultak ki. E legendákat rövidebb-hosszabb sumér epikus költemények tartották fenn; e kiséposzok az évezred vége táján nyerték el végleges írásos formájukat. Közülük az egyik Uruk és Kis küzdelmét, Gilgames győzelmét dolgozza fel. Más eposzok - valószínűleg összesen ötöt kell számon tartanunk - Gilgamesnek Huwawa elleni harcát, az égi bika legyőzését, Enkidu alvilágba kerülését és Gilgames halálát; tehát legendás-mitikus témákat énekelnek meg. Az i.e. 3. évezred végén Gilgamest istenként tisztelik és az alvilág egyik bírájának tartják. Az óbabilóni korban Urukban a Gilgames-legendákat terjedelmes eposszá dolgozta át egy ismeretlen költő Alapul a sumér kiséposzokat vette, de ezek anyagával teljesen szabadon bánt, és más sumér mítoszok motívumait is átvette. Költői önállósága és merészsége a küzdő, emberi életét kiteljesítő, a halhatatlanságra vágyódó ember jelképévé tudta emelni Gilgamest. Az óbabilóni eposz eddig hét töredékéből ismert; ezek Enkidu történetét, Gilgames és Enkidu küzdelmét, Huwawa megölését, valamint Gilgamesnek a vízözön-hős lakóhelye felé vezető útját dolgozzák fel.

Az óbabilóni kor után az i.e. 2. évezredben keletkezett Gilgames-kiadásokról egyelőre

nincs világos képünk. Mint említettük, föltételezhető egy új mezopotámiai akkád verzió megléte a kassu kor végéről. Talán ezzel állnak összefüggésben a hettita fővárosból, Boghazköyből, és - valamivel későbbi korból - Assurból előkerült akkád töredékek, amelyek mind az óbabilónitól, mind (noha kisebb mértékben) az újasszírtól eltérő szövegállapotot és szerkezetet mutatnak. A hettita birodalom területén az eposznak egy hurrita és egy hettita nyelvű fordítása átdolgozása is készült. Ennek szövegét is a föltételezett kassu kori kiadással rokoníthatjuk.

A közelmúltban Izrael területén, az ókori Megiddó ásatásai során, egy (az újasszír változat VII. táblájának megfelelő) töredék került elő; valószínűleg ugyanehhez a "kiadáshoz" tartozhatott, s lakóhelyére a mezopotámiai-egyiptomi kapcsolatok révén került el.

Ugaritban is találtak Gilgames töredékeket; ezek e pillanatban még kiadatlanok.

Az eposz legismertebb változata az újasszír, ún. tizenkét táblás kiadás. Ez a szöveg az eposz legjobban fönmaradt változata. Ninuában, Assur-ban-apli (699-629) könyvtárában mintegy tíz példányt őriztek belőle; e példányoknak száznál több töredéke vészelte át a könyvtár földülését i.k.e. 614-ben, s került a múlt században G. Smith - a Gilgames-eposz fölfedezője és mások ásatásaiból a British Museumba. Az újasszír változatban került - sumérból fordítva - az eposz végére a 12. tábla; ekkor költötték a bevezetés sorait, s más helyeken - pl. a vízözön - történetben - is sokat változtattak az alapul vett (középbabilóni?) "kiadás" szövegén; megváltoztatták ritmikáját, nyelvezetét; újra - költötték, s eszmeiségét is átfomálták.

Az újasszír „kiadás” nem volt kánonikusan véglegesített szöveg. Az i.k.e. VIII-VII. században ez a változat egész Mezopotámiában elterjedt; több töredéke került elő Assurban, Urukban, és legutóbb a szultántepei könyvtárból is. Babilón irodalmi műhelyeiben az eposzt még az i.k.e. III. sz. utolsó harmadában is másolták!

Ezt követően azonban az eposz feledésbe merült. A mezopotámiai kultúráról hírt adó görög írók, mint Ktésziász Bérosszosz, akik még első vagy második kézből származó értesültséggel rendelkeztek, nem a hősi epika, hanem a filozófiai tartalmú kozmogóniai mítoszok és az újabb történelem eseményel vagy kulisszatitkai iránt mutattak érdeklődést. A Gilgames-eposz az antikvitás írott anyagába jelenlegi tudomásunk szerint nem került át. Ailianosz elbeszélése Gilgames nevét fönntartotta ugyan (Gilgamosz formában), de a mítoszról már csak igen kusza ismeretei voltak. Később egy szír szerző, Theodor bar Kóni, még leírja Gilgames nevét (gnmgws - Ginamgusz) - Ábrahám kortársának tartja -, ezután azonban évezredes hallgatás következik. A XIX. század sumér régészeti fölfedezéseinek lázában kerül vissza az eposz az egyetemes emberi kultúra vérkeringésébe. 1872-ben fedezi föl G. Smith a British Museumban az első töredéket (a XI. táblát, a vízözön-elbeszéléssel). A tizenkét táblás eposz ma már világszerte ismert. Teljes fordításai megjelentek francia, német, angol, orosz, dán, olasz, finn, grúz, ivrit (újhéber), holland, svéd, örmény, arab, cseh, török nyelven. Rákos Sándor 1966-ban megjelent nagylélegzetű költői vállalkozása eddig pár nélkül áll a világirodalomban. Műfordítása szükségszerűen az ún. "Gilgames-harmónia" elveit követi: Assurban-apli könyvtárának szövegét veszi alapul, de ahol ez töredékes, ott az összefüggésbe illeszti más változatok részleteit. Vagyis nincs minden akkád nyelvű töredék lefordítva, csupán azok, amelyek többé-kevésbé kiegészíthetik a Ninua-kiadás nagyobb hiányait.

A soron következő feladat az összes elérhető legősibb szövegek fordításainak egybefűzése. Ezek őrizték meg ugyanis a leghitelesebb elbeszélési módot, korrajzot, hitvilágot, néprajzi és történeti elemeket stb.

(vö Gilgames, 314-27).

V. A Nyelvzavar

Az ószövetségi Szentírás Noé fiainak nemzetségeit fölsorolva megjegyzi, hogy "ezekből különültek el a nemzetek a földön a vízözön után" (Gen. 10, 32).

Ebben a fölsorolásban Szém ivadécai sorjában: Árfaxád; Sále, Héber, Fáleg, Reu, Szárug, Náchor, Taré egymás után. Taré fia pedig Ábrám, a későbbi Ábrahám, a kilencedik

nemzedék. Tudjuk, hogy természettudományos kérdésekben a szentíró korának tudományos szintjén, sokszor a nemzeti hagyomány alapján beszél. Föltehető tehát az is, hogy a vízözöntől Ábrahámig még sok közbeeső nemzedék volt, de a szentíró csak a főbbeket említi (Gen. 11, 10-26).

Fálegről, tehát Szém negyedik, vagyis Noé ötödik ivadékáról megjegyzi a Szentírás, hogy "az ő napjaiban került felosztásra a föld" (Gen. 10, 25). Valószínűleg tehát az ő korába akarja helyezni a szentírási elbeszélés azt az eseményt, melyet "bábeli nyelvzavarnak" szoktunk nevezni. Erről következőképpen számol be a Gen. 11, 1-9:

"A föld ugyanis egyajkú és egyazon beszédű volt. Mikor azonban Keletről elköltöztek, Sennaár földjén egy mezőségre bukkantak s ott letelepedtek és mondták egymásnak: Jertek, vessünk téglát és égessük ki tűzben. Azután felhasználták a téglát kőnek, az aszfaltot meg vakolatnak és mondták: Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje, hogy híressé tegyük nevünket, mielőtt elszélednénk minden földre. Leszállt akkor az Úr, hogy megnézze a várost meg a tornyot, melyet építettek Ádám fiai és mondá: Íme egy e nép és egyajkú az egész: ezzel az alkotással kezdik s ezentúl nem fognak elállani szándékaiktól, míg végre nem hajtják őket cselekedettel. Jertek tehát, szálljunk alá és zavarjuk ott össze a nyelvüket, hogy ne értsék meg egymás szavát. Eképpen el is szélesztette őket onnan az Úr minden földre s ők abbahagyták a város építését. Azért nevezték el tehát azt Bábelnek, mert ott zavarodott össze az egész föld nyelve s onnan szélesztette el őket az Úr minden föld színére."

A szöveg magán viseli a népies előadásmódot, az áthagyományozott őstörténet mítosz jellegét. Az ilyen történeti jellegű elbeszélések esetében is helyénvaló kihámozni a mítoszból azokat az elemeket, melyek mai ismeretünk összképébe hitelesként beilleszthetők. A Szentírásnak csak hit és erkölcsstanítás szempontjából van tévedhetetlen tekintélye, amikor megállapítható, hogy Isten akarja az emberekkel tanítását közölni. Már maga a szentírási szöveg is elmondja, hogy a városépítésbe akkor kezdtek, mikor már tudták, hogy szét fognak széledni az egész földön ("mielőtt elszélednénk minden földre"). A kőművességet, a tégláégetést és a városépítés technikáját is már jól kellett ismerniök, mikor belefogtak az építómunkába. A munkát Nimród szervezhette meg, akinek kezében volt Bábel (Gen. 10, 9) és aki "erős vadász volt az Úr előtt". A vadász nép mint első városépítő nép mutatkozik be a Szentírásban "Isten előtt". Ez az utóbbi megjegyzés pedig az Isten előtt kedves vallásosságot emeli ki. Mindezeket a vonásokat nem nehéz megtalálni a nimródi hagyományokat őrző szittyák, szkíták életében, akik a nagyturáni síkságon (Tarim medence, Turkesztán) szervezett birodalmukból áradtak ki később minden irányba. Hatalmas várakat, városokat építettek, de ugyanakkor megszelídítették az állatvilágot és messze földeket bejártak lóháton és kocsival. Ezért a helytelen és félrevezető "nomád" kifejezés helyett tulajdonképpen a helyhez kötött, szűklátókörű, földhözragadt néppel szemben "lovaskultúrájú" népnek volnának nevezendők.

Nem véletlen tehát az sem, hogy a bábeli nyelvzavar tényét a sumér irodalomban is megtaláljuk. Dr. Érdy M. (1968) közli, hogy "S. Kramer ismert sumerológus megfejtette 31 agyagtábla szövegét, melyeket 30 évvel ezelőtt ástak ki KISH sumir város romjai között. Jelenleg az oxfordi Ashmolean Museumban vannak. Ebben a leletben kb. Kr. e. 2000 év körüli, a bábeli nyelvzavarhoz hasonló történet van leírva és a szöveg szerint Enki, a bölcsesség istene, valószínűleg egy másik isten iránti féltékenysége következtében "megváltoztatta" az emberek beszédét, mely eddig egységes volt. Az első hírt erről a Time Magazine 1967. március 31. száma közölte."

Az emberek közötti bajok forrásaként tehát a sumér mítoszírnok tündérek (istenek) bűnét jelöli meg ebben az esetben is.

Teológiai szempontból helytálló a rosszat a sátán mesterkedéseinek tulajdonítani, aki az első bűnre is rávette az embert. Az ember is hibázott - mint a bábeli történetben is: kevélységgel; engedetlenséggel -, de a nagyobb bűnös az, aki az embert rávette a bűnre: a csaló, a megtevesztő. Jó volna ismerni a teljes és a legősibb sumér szöveget, melyből talán kitűnne az is, hogy Enki tulajdonképpen csak megengedte, hogy gonosz tündérek az

emberek közt nehézségeket, viszálykodásokat szítsanak.

A nyelv összezavarodását: egymás számára érthetlenné válását is fokozatosan megközelíthetjük. Tudjuk pl. hogy Sumérban kb. 3300 körül a képirás-jeleket 90 fokkal balra fordították az írások. A népnek az a része, mely ezt nem tudta, értetlenül állhatott szemben az új képekkel. Még nagyobb értetlenséget okozott az, hogy egyes csoportok az eredetileg balról jobbra tartó oszlopokba sorakozó jeleket jobbról balra olvasandó sorokba helyezték el. Egységes kormányzást nélkülöző városállamokba így küldött levelek nagy zavarokat, ellenségeskedéseket, viszályokat okozhattak. Megindíthatták új vagy csak más kulturális hagyományokhoz való ragaszkodáson épülő népi csoportok fokozatos kiszakadását egy korábbi, nagyobbkörű, egységes hagyományt követő közösségtől.

Egy érdekes példa erre a névírás és címzés eltérő két fő változata. A magyar ember először a családnevet ejti ki és írja le, pl. Kodály, azután a keresztnévet, melyet a szűkebb család adott és ismert elsőnek, pl. Zoltán. Ez a sorrend megfelel a nagy, lovaskultúrájú pusztai népek szélesebb látóhatárának: előbb a főbb tájékozó pontokat határozza meg, azután veszi a részleteket szemügyre. A nyugati népek, melyek a római birodalom helyhezkött és erős semita hatás alatt állott lakóihoz igazodtak, ezt az írásmódot ma is "magyar sorrendnek" nevezik és használják is a fejlődés során felmerülő szükségleteiknél (telefonkönyv, lexikonok stb.), mert ez gyakorlatiasabb, használhatóbb, előnyösebb, mint az övék : Kodály Zoltán, ők ugyanis a jobbról balra történő és elsőnek a semita népeknél szokásba vett olvasási módot használták - most már ugyan csupán a név és címírásnál: Zoltán Kodály. Folyó szövegben ők sem használják a semita írás- illetve olvasásmódot, bár néhány vonatkozásban ennek hatása mindmáig (vagy ma még inkább) tapasztalható.

A levélcímzésnél szintén világosan látható a magyar módszer nagy történelmi tapasztalaton alapuló előnye. Előbb megadjuk az illető helységnevet, azután a kerületet, majd az utcát, azután a házszámot, emeletet, ajtót. Pontosan úgy, ahogyan szüksége van az adatokra annak, aki maga kell, hogy megkeresse a címzettet. Ebből látható, hogy a magyar hagyomány közelebb esik a címzés feltalálásához, mint ismét az a nyugati hagyomány, mely tulajdonképpen visszafelé olvas: hiába van u.i. az írásban előbb a házszám, azután az utca, a helység, a postásnak előbb kell tudnia, melyik városba kell vinnie a küldeményt s csak azután érdekli őt ismét előbb az utca, mint a házszám. Vannak olyan vidékek, ahol a magyar hagyomány - praktikusabb volta miatt - hódít, vagy talán még az ősi hun- avar-magyar szervezőerő hagyományaként folyamatosan fennmaradt (Kárpát-medence).

Hasonló a helyzet a keltezésnél is, a magyar sorrend (ismét a nagyból a kicsi felé haladva): 1971. április 30., a nyugati, semitizált sorrend: 30. April 1971. Itt is található átmeneti, vegyes forma : April 30, 1971. Örvendetes példa a sumér szemlélet s ugyanakkor a gyakorlati érzékről tanúskodó szemlélet egy vonatkozásban való uralomra jutására sok évezredes torzulás után: nemzetközi szabályok szerint fokozatosan kötelező lesz a keltezésben az év, hó, nap sorrend valamennyi nyelvterületen (Vö.: Élet és Tudomány 1971. X. 22. 2067. lap.).

Ezekből és ezekhez hasonló nyelvzavarokból súlyos érzelmi zavarok, ellenségeskedések, csoportokra, nyelvi, szokásbeli különállásokra való szakadások, majd népi közösségekre, nemzetekre való leválások következtek az emberiség ősi, nagy egységes családjából. A művelődéstörténet számos ilyen folyamatról tudósít. Említsünk meg itt még egyet, melyről kevesebb szó esik s amelyről épp magyar tanulmányok kötelessége szólani.

A magyar nyelvben a jobb és bal (kéz, oldal, ülőhely stb.) kifejezés minőségi rangsort is jelent. Nagyjából azonban így van ez sok más nyugati népnél és nyelvénél is. Akit megtisztelünk, azt jobb oldalra ültetjük vagy engedjük. Az ószövetségi zsoltáros is ilyen értelemben használja: "ülj a jobbomra", mondja az Atya a Fiúnak, így mondjuk a Hiszekegyben is: "ül az Atyaisten jobbja felől". Az ősi szkíta- hun- avar- magyar vendégszeretet a vendéget jobbára engedte a közlekedésben is. Így alakult ki az ősi magyar: "balra hajts, jobbra előzz". Ez mindvégig fennmaradt Magyarországon, mikor már nyugaton - ismét az erőszakos talmudista hatásra - egymás után tértek át olyan országok is a "jobbra hajts" szabályra, melyek azelőtt még az ősi "balra hajts" stílust követték. Ez ui. stílus, magatartás és végeredményben etika kérdése is. A talmudi, babiloni szellem magát

tartja kiválasztottnak és gyengeségnek minősíti az őszinte udvariasságot, másnak előnybe részesítését (más kérdés, hogy taktikailag, megtévesztés céljából megengedi, sőt előírja a nemzsidóhoz alkalmazkodást, annak becsapását, sőt megrablását). A fokozatosan megerősödő babiloni hatásra nemzetközi egyesüléseken keresztül végül Magyarországnak is át kellett térnie a "jobbra hajts"-ra. Ez nemcsak hatalmas költséget okozott az országnak, hanem nálunk is az egymásnak tiszteletet adó, udvarias és előzékeny modor fokozatos kiszorítását is eredményezte a közlekedésből, majd ennek révén a társadalmi érintkezésből és gondolkodásmódból is. Nagyjában ugyanebben az időben tűnik el fokozatosan a másik embernek jobbra engedése figyelemből és a nyelvben megőrzött ősi illemből. Ennek nyomán ismét ridegebbé válik a társadalmi érintkezés, amit különösen az alkat gyengédségre nagyobb igénye szenved meg tragikusan, visszahatva az egész társadalomra s annak eldurvulását tovább fokozva. Igaz, hogy a női egyenjogúság is tudatosabbá válik, de alattomos erők ezzel a jelszóval súlyos sérelmeket okoznak a nőknek, a jövőendő anyáknak, amikor ezzel a jelszóval akarják védelmezni a nők sajátos hivatása számára a természeti törvények által megkövetelt nagyobb figyelem és kímélet kiirtását s ezzel a jövőendő nemzsidó nemzedékek Talmudban előírt tönkretételét.

De még ősi idők felé haladva, további nyelvzavarok alapját is fölfedezhetjük. Föltételezhető, hogy amint több vízözön is volt az emberiség eddigi élete során, úgy több nyelvzavar is bekövetkezhetett az emberi társadalomban. A Szentírás is, ősi mítoszok is azután valamennyi vízözön vagy nyelvzavar stb. tovább hagyományozott és mítosz formában megőrzött elemeit a legutolsó leírásnál használják fel. Valóban ki is elemezhetőek olyan részletek a bibliai vízözön ill. nyelvzavar leírásából is - éppúgy mint ezeknek az eseményeknek egyéb mitikus emlékeiből is -, melyik az emberiség egy korábbi, még nagyobb élményéből maradt foszlányoknak tekinthetők.

Nyelvészek részletesen kimutatják pl. az ural- altáji ragozó nyelv és az indoeurópai hangzók változtató nyelv családjai között fennálló rokon elemeket a nyelvszerkezetben és a szótári anyagban. Mégis biztos, hogy két, egymástól ma már igen távol álló nyelvcsaládról van szó, mely több tízezer évvel ezelőtt állhatott közel egymáshoz. Még a terület is, ahol ezek a nyelvek kifejlődtek, részben közös, de Pogrányi Nagy Félix részletes vizsgálata szerint az ural-altáji előbb szilárdította meg nyelvszerkezetét, a legvalószínűbben a Kaukázus vidékén. A ragozó nyelvek a gyökszó után illesztették a közelebbi meghatározást szolgáló jeleket, melyek később egybekötődtek az alapszóval. Az indoeurópai nyelvek, éppen ellenkezőleg, előljáró szavakat vettek igénybe a pontosabb meghatározáshoz s legtöbbször ma is megtartja a különállását.

Ma nem érzékeljük annyira a két különböző gondolkodásmódból eredő nehézségeket. De azokban az ősi időkben, amikor a beszéd csak lassan alakult ki a hangokból, rendkívül fontos volt a szó közelebbi meghatározásában, a szófűzésben való hallgatólagos megegyezés, hogy egy gondolat sor közérthetően kialakítható és közölhető legyen. Ha most egy másik meghatározási módszer szerint beszélő ember tűnt fel, annak beszéde érthetetlen volt ennek a közösségnek a számára s elég ok arra, hogy idegennek; sőt ellenségnek tekintsék őt. A több tízezer éven keresztül is nyomon követhető képirás különféle nyelvű népeket is össze tudott kapcsolni. Mikor azonban a szófűzésre alkalmas jelek (ragok) is használatba kerültek, igen nagy zavar támadhatott, hogy egy csoport ezeket a jeleket a gyökszavak elé, egy másik - ősi hagyományait követve - a szavak mögé írta. Mindezekre a problémákra is gondolhatunk, amikor a bábeli nyelvzavar részleteit igyekezünk megközelíteni.

VI. Isteni törvények - emberi törvények

Urukagina kb. 2800-ban időszámításunk kezdőpontja előtt Lagas királya volt. Lagas, vagy ahogy a régi okmányok írják, SIR-BUR-LA "a hollóváros" a Satt-el-haj nevű Eufrát-csatorna baloldalán feküdt. Mai neve Tel-loh, írja Kmoskó Mihály (1913: 7). Majd vázolja a helyzetet: Az előtte lévő uralkodók alatt a közállapotok fokozatosan lezüllytek. Entemena után fia II. Enannatum következett, akit rövid idő alatt három pateszi váltott fel

Lagas trónján; Ene-tarzi, Enli-tarzi és Lugalbanda. A pateszik hatalmának hanyatlásával a hivatalnokok valósággal kiszipolyozták Lagas népét. Úgy látszik, hogy a belső elégedetlenség forradalomba torkollott és Urukagina e forradalmi mozgalom révén lett királyné. Valószínű, hogy Lugalbanda eltávolítása simán ment végbe, főpapi méltóságát megtarthatta, a fejedelmi hatalmát át kellett adnia. Ez magyarázza meg azt a lagasi fejedelmek gyakorlatában szokatlan körülményt, hogy Urukagina összes felirataiban királynak (lugal) címzi magát, míg elődei, Ur-nina kivételével, a főpap (pa-te-si) címmel érték be. Szinte érthetetlen, hogy Hammurapi híres oszlopa mellett, Urukagina sokkal korábbi feliratairól a művelt világ alig vett tudomást. Pedig Urukagina három kép-felirata és a "tojásdad lemez" szövege a világirodalom egyik legbecsesebb terméke, az emberiség legelső írott szabadságlevele! Kmoskó ezután ismerteti a szövegek hátterét. Mindenütt külön adószedők álltak a dolgozó emberek mellett és termékeikhez zsarolással olcsón hozzájutottak. Az egynejtűségeket sokan elhagyták, mert kellő adó lefizetése fejében új asszonyt vehettek. Urukagina mindezt megszüntette és az egyszerű dolgozó népet sanyargatókat eltávolította. A feliratok elmondják, hogy a reformok során az adó fejében fizetendő juhok és bárányok váltságdíjának ellenőrzését a király beszüntette és az egész ügyet a pateszi, vagyis az ország főpapja magánügyének minősítette. A pateszi háztartása Ningirsu égi udvarának képe kell, hogy legyen. Ennélfogva a pateszi birtokainak valódi ura Ningirsu. Bau istennő (szent nő, Ningirsu felesége (női megfelelője) a pateszi nevének birtoka felett uralkodik.

Íme néhány részlet a szövegekből, melyet Thureau-Dangin alapján Kmoskó továbbfejlesztve közöl.

A) A "C" jelzetű kúp-felirat szövege

URUKAGINA ÉPÍTKEZÉSEI

Ningirsu,
Enlil isten vitézének
Urukagina királya
Lagas városának
Tiras templomát
építette
az Antaszurrát
építette
Bau istennő
templomát építette
nagyyszerű kömedencéjét
alapítványos áldozatai
házában
építette
a juhkopasztás
épületét (?)
szent városában
építette
Nina istennőnek
Nina földje felé haladó
csatornáját
kedves csatornáját
kiépítette,
farkát
a tenger belsejével
kötötte össze:
Girsu falát
felépítette.

VISSZAÉLÉSEK

ősregi idő óta,
az (emberi) magzat eredése óta,
abban az időben
a tengerészek embere
hajók mellett időzött
szamarak mellett pásztor
időzött,
birkák mellett juhász
időzött,
a rétek, a zöldséges földek mellett
az adószedő időzött;
a pasisu papok
a felhalmozott gabonát
a mezőn mérték;
a gyapjas birkák pásztorai
fehér bárány helyett
pénzét hozták el.

A ... (pap)
a főzsolozsmás,
a jós, a szeszfőző,
az írástudók
nőstény bárány
helyett pénzét hozták meg.
Az istenek szarvasmarhái
hagymás földjét
a pateszinak öntözték;
jó földjei az isteneknek,
hagymásföldek, uborkaföldek
a pateszi részére lőnek.
A négyes számárfogatokat,
a szép marhákat a papok
befogták; a gabonát a papok
a pateszi szolgaseregének
kiosztották;

A kincstár papja
A szegény anyjának kertjében
a fákat megdézsmálta,
a gerezdeket elszedte.
Halott ember sírba tétetvén
itala gyanánt 7 korsót
kenyere gyanánt 420-at
2/5 gur-gabonát,
1 ruhát,
1 kövér gödölyét,
1 ágyat
az uhnini pap
vett a maga részére;
1 /5 gur gabonát a siratók embere
vett a maga részére.

A pateszi háza

a pateszi földjét,
a hárem háza
a hárem földjét,
a hercegség háza
a hercegség földjét
kerítette hatalmába.
Területén Ningirszu Istennek
a tengerig ellenőrök voltak.
A király jobbágya
lankás szántóföldön
kútját megépítette:
a felügyelő odatelepedett;
az egészséges vízhez,
mely a szántóföldön volt,
a felügyelő odatelepedett.
Rabszolgaság abban az időben járta.

URUKAGINA REFORMJAI

Midón Ningirszu isten,
Enlil isten vitéze
Urukaginának királyságát
Lagasnak adományozta,
36 000 ember közé hatalmát helyezte:
Az előidők sorsát megváltoztatta.
szava királyának
Ningurszu isten,
amelyet hozzá intézett
érvényre emelkedett.
A hajókról a hajós
embereket eltávolította.
A samarak mellől,
a birkák mellől
a juhászokat eltávolította,
a rétek s a zöldséges
kertek mellől.
Felhalmozott gabonájától
az adószedőket eltávolította.
A pasisu papoknak
a magtárfelvigyázót eltávolította.
Fehér birka helyett
nöstény bárány helyett
pénzzel fizetni
annak ellenőreit
eltávolította.
Annak az adónak,
melyet a papok
a palotába szállítottak,
ellenőreit eltávolította.
A pateszi házát illetőleg
a pateszi földjén
Ningirszu istent
királya gyanánt behelyezte,
a hárem házát illetőleg
a hárem földjén Bau istennőt

úrnője gyanánt behelyezte;
a hercegség házát illetőleg
a hercegség földjén
Dunsaggana istent
ura gyanánt behelyezte.
Területén Ningurszu istennek ,
egészen a tengerig
semmiféle ellenőre nem volt.
Halott ember sírba tételekor
itala gyanánt 3 korsót,
kenyere gyanánt 80-at,
1 ágyat, 1 kövér gödölyét
az uhnini-pap
vett a maga részére;
3/30 gur gabonát
a sirató embere
vett a maga részére.
A kincstár papja
a nép anyjának kertjébe
nem járkal.
A király jobbágyának
szép számara
ha születik és
feljebbvalója:
"hadd vegyem meg"
ha neki mondja,
amikor elad:
"árának jó pénzét
fizesd meg nekem"
mondja neki;
ha el nem adná,
a feljebbvaló haragosan
ellene ne forduljon!
A mágnás háza
a király jobbágyának
házához
van építve s
az illető mágnás:
"hadd vegyem meg"
ha neki mondja,
amikor eladja:
"árának jó pénzét
mérd le nekem",
házam ...
"a gabonát tedd nekem,
teljessé" , ő maga
mondja neki,
hogyha el nem adná
az illető mágnás
a király jobbágya ellen
haragosan
ne forduljon!
Mondá és
Lagas gyermekeit

uzsorás vevőktől,
a mérők felhalmozóitól (?)
gabonával való fizetéstől (?)
lopásoktól,
orgyilkosságoktól,
betörésektől
megtisztította.
Ilyen szabadságot
csinált ő!
Az árvának és özvegynek
a hatalmat bíró
semmi rosszat sem tett.
Ningurszu istennel
Urukagina
ezt a szerződést kötötte!

BEFEJEZÉS

Annak az évnék a közepén
a csatornát, melyet Girszu
fiai bírtak,
Ningirszu isten számára
kiépítette
egykori nevét
beszüntette:
"Ningirszu isten, Nippur
városából uralkodó"
Urukagina így
nevezte el nevét s
a Nina városán áthaladó
csatornával
összekötötte ...

B) A tojásdad lemez felirata

pénzt
a pateszi,
a nagyvezér,
az olajos
nem szednek többé.
A nép gyermeke
halastót (?)
ha csinál
a halakat senki el nem viszi.-
A tolvajt
... ról dobják le.
Az orgazda (?)
a tisztulás vizével
tisztítja meg magát.
Ha a nő férfinak
"... " mondja
azt a nőt vádlója
a mezőre vigye;
azon a mezőn
a tisztulás vizével

tisztítsa meg.
A régi idők női
2 férfit bírtak;
a mai nőket
. . .-ról ledobják.
Az álomfejtő

SARGON- MÓZES PÁRHUZAM

Kmoskó Mihály (1911) a kialakuló sémi birodalmak egymásutánjáról írva megállapítja, hogy "az első nagyszabású sémi birodalmat Sargani-Sar-ri (Sargon) alapította, ki A-ga-ti (Akkád) városát emelte birodalma középpontjává. Sargont a megmaradt emlékek tanúbizonysága alapján az ókor legnagyobb hódítói közé kell sorolnunk; nem csoda tehát, hogy alakját legendás nimbuszal vette körül az utókor.

Legyen szabad a király születésének legendás történetét ideiktatnom, melynek Mózes születésére emlékeztető részletei kölcsönöznek bizonyos érdekességet.

"Sarru-GI-NA A-ga-ti hatalmas királya vagyok én Anyám papnő volt; atyám ismeretlen. Anyám testvére a hegyek között lakott. Városom Azupiranu, mely az Euphrat partján fekszik. Anyám, a papnő, megfogant, titokban megszült, sásszekrénybe helyezett és ajtómat szurokkal elzárva a folyóba vetett, mely nem ... A folyó Akkihoz, a vízöntőhöz vitt. Akki, a vízöntő felszedett ... és felnevelt. Akki, a vízöntő fia gyanánt nevelt. Akki, a vízöntő kertészének tett meg. Kertészkedésem alatt Istar megszeretett ... évig gyakoroltam a királyi hatalmat ... évig uralkodtam a feketefejűek fölött ..."

Minthogy Sargon birodalmának fővárosa A-ga-ti volt a későbbi Akkád és egy nem régen kiadott két nyelvű (sumir és sémi) ékírásos szöveg tanúsága szerint Akkád nyelve a Babelben használt sémi nyelvjárással azonos; e körülményből Ungnad azt következteti, hogy Sargon birodalma előtt más régebbi sémi állam aligha létezett, mert máskülönben Észak-Babylonia nyelvét nem Akkad, hanem más város után nevezték volna el ...

Sargon nagy fejedelem volt. Régebbi okmányokon alapuló assyr és babyloni omen-szövegek és krónikakivonatok szerint egész Mezopotámiát nemcsak leigázta és jogara alatt egyesítette, de hatalma állítólag a Perzsa-öböltől a Földközi Tenger partjáig ért." (18-19. 1.)

A szerző ezután a további sémi hullámokat mutatja be. Részletesebben szól Hammurabiról, aki "Sumér és Akkád királyának" nevezi magát nagy hódításai végén s aki törvénygyűjteményéről lett híressé. A törvényeket saját szavai szerint "abból a célból vésette emlékoszlopára, hogy az árvákat és özvegyeket megeddje ... hogy igazságot mondjon az országban, a pöröket eldöntse s a bajokat gyógyítsa."

Kmoskó azután így folytatja: "Hammurabi óta Babelben az emberi kultúra haladásáról alig lehet szó. A későbbi korok mind a régi műveltség nagyszerű maradványaiból éltek. De még tovább menve, azt is elmondhatjuk, hogy már maga a Hammurabi korszak is a szellemi decadencia jegyében áll.

Senki sem vonja kétségbe, hogy az általános műveltség érzékeny hőmérője a művészet. Tessék már most a Louvreba menni és összehasonlítani a Sarzec által kiásott sumir Tel-loh-i emlékeket a Hammurabi korszakával és azt fogjuk tapasztalni, hogy a bábeli szemiták egyszerű mesteremberek voltak a híres stéle des vautours reliefjeinek megalkotóihoz képest. A modern ember lelkesedve -emlegeti Hammurabi törvénykönyvének humánus szellemét. Kérem, erre is van kadencia Gudea lagas-i pateszi feliratai között, aki elmondja, hogy minekután királyi városát megszentelte és Ningirsu templomát szent helyen felépítette, "senkit ostorral nem ütlegeltek, szíjakkal meg nem vertek; az anya nem kegyetlenkedett gyermekével ...". E-ninnu templomának felavatása alatt hét napig minden ember teljes egyenlőséget élvezett: "a rabnő úrnőjéhez lett hasonlónak, a rabszolga ura

oldalán haladt és városában az erős a gyöngé oldalán aludt." (30-31. lap.)

VII. A babiloniai szellem

A sumér őstörténet irodalmi emlékei után a királylisták ama dinasztiai szerint tájékozódhatunk pontosabban, melyek királyainak a zöme a mi mértékeinknek megfelelő időig ült trónon. Az ország feletti főhatalom ezekben az időkben is városról- városra szállt. "Nagyon fontos következtetés azonban az írja Dávid Antal (1926: I. 61 köv.) -, amit az uralkodók nevéből levonhatunk. A kezdettől folyó sumér névátadatban először bizonytalanul és el-eltűnedezve, később egyre gyakrabban megjelennek a sémi nevek, - amelyek azt bizonyítják, hogy a sémiak már nemcsak benn vannak az ország területén, hanem egy-egy városban a hatalmat is a maguk kezébe kaparintották.

Az igaz - folytatja Dávid -, hogy a történeti ismereteink bővülése során szerzett tapasztalataink arra intenek, hogy pusztán a nevekből ne akarjunk a részletekbe menő megállapításokat tenni. Idők folyamán sok sumir nevet viselő és suméru író uralkodóról derült ki, hogy minden látszat dacára, sémi fajú; másrészt az sem lehetetlen, hogy hamisítatlan sumér uralkodók rejtezkednek egyik-másik - talán divatból felvett - sémi név mögött. A részletekben való bizonytalanság dacára azonban egészen véve kétségtelen, hogy a negyedik és a harmadik évezred is, mint Mezopotámia egész története, a fajok - ez időszert a sumér és sémi fajok (helyesebben: népek - Szerk. meg.) - harcának a jegyében áll. Előfordulhat ugyan, hogy e harc folyamán egy-egy hódító sémi az utána következő sémi hullámmal szemben a sumérség védelmezőjévé válik; lehetséges, hogy sumér uralkodó sémi segítséget vesz igénybe sumér testvére ellen; e kétezeréves mozgalmas történelem sarokpontja mégis az a kérdés: melyik fajé legyen a Tigris és Eufrát művelhető síksága, a suméré-e vagy a sémié?

Tudatosan vagy öntudatlanul erre a nagy kérdésre akarnak feleletet adni azok a helyi érdekű s a mi szemünkben legtöbbször kicsinyesnek látszó harcok is, amelyekről legelső - körülbelül a negyedik évezred végéről eredő - egykorú feljegyzéseink tudósítanak bennünket."

A város királya (suméru lugal) hűbéres fejedelmeket (suméru pateszi vagy iszak) gyűjt magának és igyekszik az egész ország (suméru asag vagy mada) királya lenni. Az első "húsból és vérből való" uralkodó Kisben Meszilim (kb. K: e. 3100). Feljegyezték róla, hogy egy Umma és Lagas közti határvillongásnál mint döntőbíró szerepelt s határjelzőként egy sztelét állított fel. Az uruki dinasztiról 308 táján győzelmes hadjárat van feljegyezve, melyet Kis ellen vezetett.

Talán a marii vagy a kili dinasztianak volt hűbérese az aksaki Zuzu, aki megtámadta Lagast, de vereséget szenvedett Eannadutól (kb. 2950). Ez utóbbi számos feliratot hagyott hátra, többek között az Ummával vívott harcokat megörökítő híres keselyű-sztélet és megszerezte Kis királyának a címét is. Minthogy ekkor Kis a királylisták szerint az egyeduralom birtokában volt, e feljegyzés annyit is jelenthet, hogy Eannadu Dél-Mezopotámiának, az "országnak" törvényes és teljhatalmú ura lett. Tény, hogy változó szerencsével dinasztiaja a hatalom birtokosa volt s annak utolsó tagja, Urukagina, nagy társadalmi reformokat hozott létre. Az előzőekben már szó volt a sumér jogtörténetekben s egyben az emberiség jogtörténetében alapvető törvénygyűjteményéről, mely előző kisebb jogalkotás eredményére épült. ,

Urukagina s a kili dinasztia után a harmadik uruki dinasztia Lugal- zaggiszi nevű egyetlen uralkodója következett (2662-2638). Az ő huszonötével uralma alatt nemcsak egész Dél-Mezopotámiát hajtotta uralma alá, hanem a Perzsa-öböltől a Földközi-tengerig is "tiszteletet szerzett fegyvereinek." Közben azonban északon I. Sarrukin (Szargon) Akkádban megszervezte birodalmát és 2638 táján legyőzte Lugal-zaggiszit. Az akkád birodalom határait Sarrukin délen a Perzsa-öböl, keleten Elámig, északnyugat felé Libanonig és a Taurusig terjesztette ki. "Apró jelekből úgy látszik, joggal következtethetünk arra is, hogy Sarrukin volt az első öntudatosan sémi uralkodó, aki

Mezopotámiában sémi fajtestvérei - a "fekete fejűek" (szemben a tarkoponyájú s talán szőke sumérokkal) - uralmát akarta állandósítani. Hogy közte illetve a birodalma magvát alkotó Akkád és a sumérság közt az ókorban is ellentétet éreztek, kétségtelenül bizonyítja az a körülmény, hogy Mezopotámia sémi lakóinak és sémi nyelvének a megjelölésére - szembeállítva a sumérral - éppen az akkád nevet választották" (66-67. l.) Dinasztiája mintegy kétszáz éves fönállás után elpusztult. Egyik legkiválóbb tagja volt Narám-Szin (2557-2520), halála után a dinasztia a hanyatlás útjára jutott.

Most a negyedik uruki dinasztia megalapítója, Ur-nigin (2456-2450) következik. Az ő uralomra jutásával az észak és dél harca, amelyet Sarrukin indított meg, a dél javára dőlt el s a hatalom súlypontja ismét az ország sumér felére helyeződött át. Az átmeneti időbe esik a lagasi sumér fejedelemség, Gudeának az uralkodása. Hadat viselt Elammal. A föllendülés időszakának gyorsan véget vetnek a gutuk, más néven a "hegység sárkányai". Mint későbbi elűzőjük mondta: "elrabolták a feleséget a férjtől, a gyermekeket a szülőktől s a sumér királyságot a hegyek közé vonzolták. 125 évig (2426-2302) tartó rablógazdaságuk olyan válságot okozott, hogy abban a sumérságnak talán még élő erői véglegesen elsorvadtak. A rettenetes csapásnak, amely betörésükkel érte az országot, két évezreden át, megőrizik emlékét a panaszkodó zsoltárok" (Dávid 1926: I. 69).

Utu-hegálnak (2301-2295) sikerült megdöntenie az idegen uralmat. Ő az ötödik Uruki dinasztia egyetlen tagja. Hét évig terjedő uralma után az ország feletti főhatalom Ur városára száll "melynek uralkodói már, úgy látszik, csak névben - s abban is csak részben - sumérok" (U.o.). Dávid Antal forrásokban megindokolt álláspontja alapot adott arra a föltételezésre, hogy elhurcolt illetőleg elmenekült sumérok nagy számban ekkor húzódtak fel a hegyekbe, a zagroszi felföldre. Sok nyom mutat arra, hogy észak felé, a kisebb ellenállás felé, az Urmia és a Káspi tó irányába tovább haladva (Lurisztán) megtalálták a kapcsolatot a szkíta népekkel, melyekkel maguk is népi közösségekben álltak ősi idők óta kezdve: Ezt nemcsak a nyelv szerkezete és szótári elemzése mutatja, hanem, sok egyéb mellett, a fémtechnikának, ötvösművészetnek olyan páratlan magas foka, mely abban az időtájtban kezd délről megjelenni a Káspi-tó vidékén s tovább húzódik az ún. aranyleletek népének lakhelyéig.

Minden jel arra vall, hogy a harmadik uruki dinasztia meg akarta szüntetni a dél és észak közt dúló harcot. Ennek a törekvésnek a külső kifejezésére első tagja, Ur-Nammu (2294-2277) új politikai fogalmat hoz be a köztudatba: az egyesített sumér-akkád birodalomét. Mivel a birodalom fővárosa délvidéken fekszik s a dinasztia mint a régi ország jogutódja akar szerepelni, az akkádi birodalom sémi hivatalos nyelve egy időre háttérbe szorul a sumér javára. A sumér újraéledésnek azonban sok nehézsége van. A gutu uralom alatt az ország elnéptelenedett és a sumér utánpótlás hiánya valamint a sémiak állandó beszívárgása következtében a lakosság úgyszólván teljesen kicserélődött. A sumérság létéről jórészt csak a hivatalos nyelv tanúskodik, egyebekben pedig a hosszabb ideig ellenállt dél is egyre jobban elveszti ősi sumér jellegét. Az azonban, amit sumér műveltségnek, sumér szellemnek nevezhetünk, tovább él, sőt nagyszerű alkotásokat hoz létre. Ez pedig azt mutatja, hogy ha Sumér etnikuma fel is hígul, a bevándorlók, a beházasodók igyekeznek ezt a magasabb és értékesebb örökséget minél hamarabb a magukévá tenni.

A dinasztia két első tagja, Ur-Nammu és fia, Sulgi (2276- 2231) hatalmasan megerősíti Sumért. Birodalma, minden jel szerint, nem igen állt mögötte Sarrukinéknak. A megváltozott területi és hatalmi viszonyok kifejezésére uralma későbbi éveiben Sulgi a "Sumér-Akkád" királya cím helyett általában a "négy világtáj királya" címet használja. Körülbelül ebben az időben kezd észrevehetőbb szerepet játszani a később oly rendkívüli hatalomra jutott Asszíria is Akkádtól északra. Dávid szerint "eredetére vonatkozóan ez idő szerint még bizonytalan tapogatózásokra vagyunk utalva. A reánk maradt legrégebb uralkodószobrok - legalább az öltözködésben - kétségtelenül sumér jelleget árulnak el, a legrégebb uralkodónevek - hiti, Uspia, Kikia -- pedig mitanni hangzásúak. E sovány adatok és az általános helyzet alapján a kezdetet körülbelül olyanformán képzelhetjük el, hogy a sumérság - bizonyára még a Sar-rukin előtti időkben - a középső Eufrát és Tigris vidékén, mitanni őslakosságtól lakott, területeken határvédő kolóniát szervezett, amelyekben a

központi hatalomnak alárendelt fejedelmek uralkodtak. E kolóniák közül való volt a Tigris-melletti Assur is, amely az idők viszontagságai során nem sorvadt el, mint az Eufrát menti fejedelemségek, hanem valószínűleg kedvezőbb földrajzi helyzete következtében nagyhatalom kikristályosodási középpontjává vált. E folyamat megindítói valószínűleg sémi telepések voltak, akik a - sumér kultúrával átítatott - mitanni - sumér keverékből álló lakosságot magukba olvasztva, Assurnak sajátosságos és az egész történelem folyamán maradandó sémi jelleget adtak.

Az assuri fejedelmek hatalma ez időben Sumér-Akkád mindenkori királyainak a gyöngeségétől függött. Az uri AMARSzinnek kétségtelenül vazallusai voltak, mert fejedelmük, Záriqum (kb. 2224), asszír emlékeink tanúsága szerint, az ő nevében uralkodik. E függő viszony és a dél felé való terjeszkedés nehéz volta azonban nem akadályozta meg Assurt abban, hogy északnyugati irányban szinte hihetetlen távolságokra éreztesse hatalmát. Ugyanez időkből a kisázsiai mai Kültepe vidékéről nagyszámú ékiratos tábla - főleg jogügyleteket tárgyaló okmányok, az ún. kappadókiai táblák - maradtak reánk, amelynek tanúsága szerint az uri dinasztia idején Kisáziában viruló asszír kolóniák éltek" (Dávid 1926: I. 71-72).

Legújabb hírek arról szólnak, hogy Szovjet Közép Ázsiában a Karakum-sivatag határán ötezer éves városok romjait tárták fel a szovjet régészek. (Namazga-tepe és Altün-tepe). A Mezopotámiához hasonló lépcsőzetes toronytemplomokat, ékszereket, agyagszobrokat, edényeket stb. tártak fel. (Az "Északi Babilon", Élet és Tudomány. Budapest, 1971. 13: 621.)

Szaklapokban megjelentek tanulmányok azzal kapcsolatban is, hogy Mezopotámia és India között félúton Irán délkeleti részén hatalmas domb alatt föltárták a mintegy 5500 éves Tepe Yahyát. Ezzel fontos összekötő kapocs vált ismertté Sumér és az Indus völgyének két sumér műveltségű ősvárosa, Harappa és Mohendzso-Daro között (Vö.: Delta, 1971. 8. 27-29):

Kramer (1963: 290) ezt írja: "A technológia területén a fazekas-korong, a kerek jármű és a vitorláshajó valószínűleg sumér találmány. És bár a fémművesség biztosan nem sumér eredetű, a sumér fémművesek termékei mindenütt elterjedtek az ókori Közép-Keleten, s némely példány még olyan messze is eljutott, mint Magyarország, és Közép-Európa." Ehhez a nem kis jelentőségű megállapításhoz rendelkezésre álló alapokat szakszerűen foglalta össze dr. Bobula Ida "Sumerian technology" c. munkájában (Smithsonian Institution, Washington: 1959).

Dávid helyes gondolatmenete különösen értékes az erdélyi tatárlaki sumér leletek felfedezése után. Ezek ugyanis azt bizonyítják, hogy sumér telepések a nyugati irányban is messze északra jutottak (Makkay 1970).

Vlassa kolozsvári régész legújabb fölfedezései tovább növelik Torma Zsófia múlt század utolsó harmadában gyűjtött és részben publikált leleteinek értékét.

A még egymástól meglehetősen független sumér városkirályságoknak egyáltalán nem volt szükségük Sarrukin ideje előtt "határvédő" kolóniákra a mitanni vidéken, a későbbi Asszíria területén. Miért mentek tehát oda? Hogy kereskedelmi kapcsolatokat létesítsenek távoli vidékekkel s közben állomáshelyeket, telepeket szervezzenek meg. Alapvető jellege a sumér műveltségnek, hogy nem katonai hódításra és területszerzésre törekszik, hanem arra, hogy magas színvonalának megfelelő anyagi eszközöket, nyersanyagokat (obszidián stb.) biztosítson és írásos kultúrájával, tudásának eredményeivel emelje a helyben lakó nép életszínvonalát, magasabb szintre emelje társas életüket, munkamódszereiket, termelésüket stb. A tatárlaki leletek nagy kora (i.k.e. 4000 körül a C 14 alapú keltezesek alapján) azonban azt a második kérdést is fölveti, hogy hogyan kerültek mezopotámiai sumér területre a sumér piktografikus írások első emlékei? Anélkül, hogy ennek a kérdésnek mélyebb vizsgálatába bocsátkoznánk, csak utalunk Laky Kálmán tanulmányaira. Új veszedelem jelentkezik a sumér-föld számára Elám felől. Szuza fejedelme, Elám helytartója nem nyugodott bele, hogy Akkád hanyatlása után is annak hűbérese maradjon. Annál kevésbé, mert Sumérban is egyre több helyet töltöttek be az idegen akkádokkal. Az utolsó sumér király, Abbiszin, nem volt képes egyszerre védekezni a nyugatról betörő sémi

amoreusok és a keletről támadó elámiak ellen és elbukott. "Sumérból elvitték a királyságot" áll az utolsó siratóénekek egyikében.

Egy pillanatra meg kell most állnunk, hogy az időszámítási rendszerről egy megjegyzést tegyünk. Dávid Antal adatai mint ő maga megjegyzi munkája előszavában - a Neugebauer - Weidner féle számítás alapján vannak számítva. Megjegyzi azonban, hogy valószínűleg helyesebb a Fotheringhammal és Langdonnal együtt meghatározott Schnabel-féle számítás. Ez a számítás Vénusz-megfigyeléseket tartalmazó följegyzéseken alapszik, mely szerint az első bábéli dinasztiahoz tartozó Ammisaduga 6. éve csillagászati úton megállapítható. E szerint bizonyos kisebb ingadozások lehetősége mellett az I. bábéli dinasztia első éve 2169. Ez volt a helyzet 1925-ben. Ma pontosabb adatok birtokában ez is helyesbítésre szorul. A rövidebb és hosszabb időszámítás között ma mintegy 170 év távolságot kell felvenni, s eszerint a rövidebb időszámítás szerint - mely szerint ma számolunk - I. Sarrukin 2400--2345 között uralkodott. Az az időpont, amikor Sumér függetlenségének vége lett, amikor "Ibbiszin, Ur királya megbilincselve Elamba vonult és sírt és elesett" - amint egy korabeli szöveg mondja, a mai rövidebb időszámítás szerint 2016. Ezután ezt a rövidebb időszámítást követjük.

"A teljes pusztulástól csak két város menekült meg, amelyeket a győzők még az Ur eleste előtt elfoglaltak: Istin és Larsa, írja Zamarovszky. Az elsőt a Mariból jövő Isbiera amoreus hadvezér foglalta el, a második Naplánum elámi hadvezér. Kis királyságokat alapítottak a városokban, és utódaik is itt uralkodtak. Az időszámításunk kezdete előtti tizenkilencedik század elején Szumuában amoreus vezér Babilonban új királyságot alapított. Sorrendben az ötödik utódja, Hammurabi időszámításunk kezdőpontja előtt 1791-1749 között elfoglalta Istin és Larsa városokat, és Dél-Mezopotámiát Babilónia néven egyesítette. Így az időszámításunk kezdőpontja előtti tizenharmadik század közepén Sumér az "Óbabilóniai birodalom" részévé vált. Hammurabi fiának, Szamszuilunának uralkodása alatt kb. időszámításunk kezdőpontja előtt 1748-1711ben, Urban a közelebről nem ismert Narámszin felkelést kísérelt meg; neve után ítélve akkád volt, de a babilóniai katonaság megerőltetés nélkül legyőzte (Zamarovszky: 204). Ur városát is földig rombolta és felégette 1737-ben az a hatalom, amely előbb a politikai vezetést ragadta el tőle.

Az eszközt illetően jegyezzük Wolfram V. Soden szavait (1960: 79) Hammurabi "Etámtól Asszírián keresztül Szíriáig terjedő más hatalmakkal kötött változtatott koalíció kihasználásával ezeket egymásután nagyobb részt kikapcsolta úgy, hogy birodalma egész kis kezdetből végül is egész Babilóniát, Asszíriát és Mezopotámiát magába zárta". A babilóni szellem kiváló tömör jellemzése

Von Soden ezt az eljárást igen ügyesnek nevezi ("geschicktester"). Mások kijátszását, megtévesztését, kihasználását a csaló szempontjából, lehet esetleg ügyességnek nevezni, de ha ellensúlyozásként nem képviseljük a megtévesztettek és megkárosítottak jogos érdekeit is, vétünk az igazságosság ellen. Érdekes és egyben szomorú jelenség korunkban, hogy erre sokan azt mondják: A politikában ilyen eszközökkel élnek, miért nem volt a másik még ügyesebb, miért hagyta magát becsapni stb. Pedig valamennyi kultúrálamos törvénykönyve nem azt bünteti, akit becsaptak vagy megkárosítottak, hanem a csalót és a károkozót. Egy törvénykönyv van, amelyik a kívülállók szempontját elvben és gyökerében nem képviseli ma sem és ez a Babilóni Talmud. Nem is vesszük, észre, hogy mennyire átjárta gondolkodásunkat és mennyire hatása alatt vagyunk tudatosan vagy tudatlanul annak a gondolkodás- és beszédmódnak, mely a talmudi másokkal való nem törődés szellemében a fent idézett s ahhoz hasonló megjegyzések útján segíti elő a Talmud követőinek világhatalmi törekvéseit.

Ez a talmudi szellem egyesek számára egyáltalán nem egy rég letűnt babilóni gondolatvilág túlhaladott álláspontja. Josef Tekoah, Izrael állam képviselője 1969. július 1-jén terjedelmes beszédében a Talmudból vett idézetekkel próbálta igazolni Izrael "jogát" Jeruzsálem "mindörökre" szóló birtoklására. Tekoah-tól nem várható más annak ellenére sem, hogy állama annak idején aláírta az ENSZ deklarációt az alapvető emberi jogegyenlőségről. A babilóni szellemnek épp ez a lényege: mindent elfogad s ha kell mindent elfelejt, amint azt saját érdeke, kifejezetten földi, evilági, anyagi érdeke és

pillanatnyi haszna kívánja, és ezt állandó programként, alaptörvénykönyvében "szentesítve" hol hangosan, hol titokban hirdeti. Az a tény azonban, hogy az ENSZ üléstermében senki sem állt fel, hogy erre a babiloni szellemre való hivatalos hivatkozást visszautasítsa, mutatja, milyen fokot ért el a talmudi megtévesztés. A "nemzetközi együttműködés", a "leszerelés", az "üzleti és kereskedelmi kapcsolatok", a "tárgyalások szelleme" stb. jó, helyes, sőt szükséges jelszavak, a talmudisták kezében - az egyenlőtlenség, a diszkrimináció alapján - kiváló eszközök lettek a diplomácia meghipnotizálására az elítéltek, a gyengék, elnyomottak, elszegényítettek és becsapottak elnyomása érdekében:

Zamarovszky az előbb idézettek után így folytatja: Az időszámításunk kezdőpontja előtti "tizenhetedik és tizenhatodik században, mielőtt Egyiptomban létrejött volna az Új birodalom és Görögországban az achájok elkezdtek volna első királyságaik kialakítását, a sumérok már kihaltak. Városaik az új uralkodók részben felújították, de akkád népességgel. Az akkád nyelv végül a sumér nyelvet is kiszorította úgy, hogy csak a vallási szertartásokban és az írások szótáraiban maradt fenn. Így konzerválódott egy évezreden át anélkül, hogy akár egyetlen szóval is gazdagodott volna. Majd végkép a feledés homályába merült.

Ezalatt az idő alatt Sumér csak mint földrajzi elnevezés szerepelt a mezopotámiai uralkodók címei között. Használták az "Óbabilóniai birodalom" amoreus királyai (kb. az időszámításunk kezdőpontja előtti 1893-1594. években), utánuk a kaszita és asszír királyok, végül az "Újbabilóniai birodalom" kaldeus királyai (az időszámításunk kezdőpontja előtti 625-539. években), Majd Babilonia perzsa meghódítója, Kúrosz is átvette, és még három utóda is "Sumer és Akkád királyának" nevezte magát. Ezt a címet csak Xerxes hagyta el időszámításunk kezdőpontja előtt 482-ben. Ezzel Sumér hagyományainak utolsó maradványa is eltűnt.

Amikor a görögök megismerkedtek Mezopotámia történelmével, a sumérokról még legendákból sem szereztek tudomást. Ezek a legendák éltek ugyan, de asszíroknak vagy babiloniaknak tartották őket. A sumérokról a régi egyiptomiak és a régi perzsák, de India régi lakosai sem jegyezték föl semmit.

A zsidók, akik magukat a suméri Úrból való Ábrahám ősatyától eredztetik, a sumérokról semmit sem tudtak. Még országuk nevét is elfelejtették - és Kaldeának nevezték!

Volt azonban egy ókori történész, aki írt Sumerról még pedig görög nyelven: ez a babilóniai Bérószosz nevű pap az időszámításunk kezdőpontja előtti harmadik századból, "Babiloniak" (azaz : babilóniai dolgok) című művében még néhány sumér király nevét is közölte. De a babilóniai papokat csak mint jószokat vették komolyan nem mint történettudósokat ...

Így a sumérok nemcsak a történelemből tűntek el, hanem az emberiség adatából is (204-205. 1).

Biztos, hogy ennek oka volt emberi nemtörődömség, sőt hanyagság is, húzódozás a különleges erőfeszítésektől, emberi hibák és bűnök a szomszéd népek részéről. Úgy véljük azonban, hogy a legfőbb oka a babilóni szellem volt, mely sok vonatkozásban is bizonyítható módon minden erővel arra törekedett, hogy ha át is vett sok sumér értéket, magát a sumér népet és a neki járó tiszteletet mielőbb elfelejttesse. Lehet azt a megjegyzést tenni, hogy hiszen minden nép alapjában önző s nem sokat törődik azzal-, amelyik elgyengül a küzdelemben és végül elbukik. Még talán siettetni is ezt a folyamatot annál inkább, minél inkább értékesebb és nemesebb története van a hanyatlásra indult másik népnek. Kényelmetlen érzés, ha adósai vagyunk másoknak, legjobb ha mielőbb eltűnik a porondról. És éppen ezt az érzületet foglalta jogszabályokba Hammurabi. De nemcsak az érzést, hanem ennek a nyíltan ki nem mondott vágnak és óhajnak megfelelő intézkedéseket is. Mindezeket világosan tanulmányozhatjuk a babilóni Talmud hiteles héber kiadásaiban s ennek kiváló hebraisták által készített teljes fordításaiban.

Hammurabi kezdetben a larszai Rim-Szin hűbéreseként inkább északra és északnyugat felé tört s csaknem kiért hatalmi köre a Földközi tengerig. Uralkodása 29. évében - mint egy felirata jelzi - "összegyűjtötte csapatait és Rim-Szin, Ur királya ellen vonult, Urt és Larszát

meghódította és vagyonukat Babelbe vitte. "Mikor Délmezopotámia korlátlan ura lett, megkezdte birodalma teljes átszervezését. A helyi hagyományokkal, külön történelmi múlttal rendelkező országrészeket egységes birodalomná szervezte át s így megszüntette hosszú időre birodalma szétesésének lehetőségét. Ez az átszervezés legsúlyosabban a sumérságot sújtotta.

"Az ország - írja Dávid (I. 81. 1.) - valójában sohasem volt összefüggő kultúrterület, hanem egyes megművelt oázisok meglehetősen laza csoportja. Az ilyen szétdarabolt ország természetesen a legkedvezőbb talaj különböző helyi hatalmasságok kitenyésztésére s nyelvi, jogi, vallási életmódbeli dialektusok keletkeztetésére. Ezenfelül a birodalom delén a sumérok még nem teljesen elsémisedett - ivadékai is éltek, akik országuk és kultúrájuk ősiségének tudatában mélységes megvetéssel néztek a jött-ment, barbár hódítókra s hajlandók voltak minden alkalmat megragadni arra, hogy a betolakodóktól megzavart világrend újra helyreállítható legyen. Mily nagyfontosságú tényező Mezopotámia történetében a délnek e különleges lelki alkata, mutatja az a feltűnő körülmény, hogy a történelem folyamán - a sumérság elveszte után is - csaknem minden Babilónia vagy Asszíria ellen irányuló belső támadás a délvidékről indul ki s a délre támaszkodik." Az egységes modern birodalom érdekében nagyarányú telepítéseket végez, műutakat épített, hogy a központi hatalom parancsai mielőbb eljussanak a birodalom legtávolabbi sarkába is. A népek előkelőit Babelbe viszi és a birodalom kormányzásának tudományára taníttatja, hogy majd az ország egyik vagy másik végében kiváló hivatalnokok legyenek belőlük. Megbízható amurrita harcosainak a részére az egész birodalom területén telkeket hasít ki és törvényes kedvezményeket biztosít állandó hadkötelezettség ellenében. Az egész birodalom területén hivatalos nyelvvé az akkádöt teszi meg, amelyet Mezopotámia sémi lakóinak legnagyobb része anyanyelvének vall. "Felforgatja a mezopotámiai mennyországot: átdolgoztatja az egész mitológiát s Babel istenét, Mardukot teszi az összes istenek fejévé. Természetesen arra is volt eközben gondja, hogy a megfejtelt mítoszok, eposzok és egyéb vallásos szövegek sémi nyelven terjedjenek el birodalmában. Hogy a különböző helyeken különbözőképpen fejlődött törvénykezési gyakorlat se emlékeztessen a partikularizmusra, összegyűjti az ország területén divatos - jórészt sumér nyelvű - törvénygyűjteményeket s ezek alapján jogtudósaival egységes birodalmi törvénykönyvet készítet - természetesen sémi nyelven" - (I. 82-831.).

Valójában mindenkitől áldozatot követel, lemondást ősi vallásáról, hagyományairól, jogairól a közösség érdekében - kivéve a semitáktól. A nemzetközösség meghirdetése minden "nacionalizmust" túlhaladottnak és károsnak bélyegez - kivéve a semita nacionalizmust. Ezt törvényes jogokkal bátyázza körül, biztosítva számukra mindazt, amit eddig a sumérok élveztek saját földjükön saját munkájuk, tudásuk, műveltségük eredményeképpen. A föld ősi népe, amely befogadta a szegényen érkező vándorokat, munkához juttatta, kitanította őket, a vendégeket szívesen látta, törvény erejével a vándorok és vendégek szolganépe lett.

A törvénykönyv számos lehetőséget adott az országba fokozatosan betelepülő semitáknak, hogy az ősi, egységes- sumér nép részére megalkotott ősi törvények segítségével átjuttassák a maguk javára az ország vagyonát, szellemi és politikai irányítását. Érdemes volna mielőbb a törvénykönyvet ilyen szempontból részletesen áttanulmányozni. Kmoskó általános érvényű megállapításait már előbb idéztük. Néhány részlet ezeken túlmenően a törvénykönyvből. A sumér idők óta érvényben maradt az egynejtűség, ami annyit jelent, hogy egy férjnek csak egy törvényes hitvese lehet. Ha azonban a feleség magtalan, joga van kijelölni egy, esetleg több mellékfeleséget, rabszolganőt. A semiták beházasodásának megnövekedésével könnyű volt a hódításra törekvő idegen népelemnek a mellékfeleségek révén fajuk népszaporodását ugrásszerűen megnövelni. Ha egy vagyonos papnő ment férjhez - és a semiták nagy számban küldték gyermekeiket a templomok szolgálatára - akinek nem volt szabad gyermeket világra hozni, a házasságba, mint "nővér" mindjárt egy pótf feleséget vitt magával. Ez tett azután eleget helyette az örökös állítás kötelezettségének. Nem nagy idő elegendő volt ahhoz, hogy a nagy földekkel és kincsekkel rendelkező templomok vagyona a semita népelem kezébe kerüljön, minden különösebb feltűnés

nélkül, hiszen "törvény" volt rá, hogy így történjen. Ha rabszolganő urának gyermeket szül, a tulajdonos halála után gyermekével együtt felszabadul. Ha rabszolga szabad nőt vesz feleségül, a gyermekek már szabadok:

Hammurabi törvénykönyvének azonban mindezeknél súlyosabb következményekkel járó hatása az ún. talio - büntetésből ered. Amíg az ősi sumér törvények pl. nem vonták egybe a gondatlanságból és a rosszakaratból eredő károkozást, Hammurabi nem tesz különbséget a kettő között. Amíg pl. a sumér törvény szerint, ha valaki gondatlanságból megsérti társa kezét vagy lábát, öt ezüstpénzt fizet, addig Hammurabi törvénye kimondja, hogy ugyanolyan büntetéssel kell sújtani a vétkest. Ez a "szemet-szemért, fogat-fogért" elv tulajdonképpen az ősi ösztönökre alapuló önvédelemnek első egyetemes törvényé emelése. Nem küzd az ösztönösség ellen, hanem törvényes utat biztosít, sőt követel a számára. Alapvetően kimondja a rosszhiszeműség vélelmét. A babiloni törvénykezésnek ez a vonása a legsötétebb visszaesést jelenti az emberiségnek még a sumér időket is megelőző vadságába, ha egyáltalán volt ilyen. Nagy a valószínűsége azonban annak, és a sumér történelem és kultúra ezt bizonyítja is, hogy minél régebbi idők adatai kerülnek elő, annál tisztább erkölcsiséget találunk az emberiség egyik vagy másik csoportjánál a krisztusi erkölcs meghirdetése előtt.

Igaz, ez az emelkedettség nem általános, a sumér időben sem volt ismeretes más tájakon (legalább is nincs eddig bizonyítékunk rá). De az a tény, hogy - amennyire a történelmet ma ismerjük - minden időben voltak rendkívül magasra emelkedett kultúrák, amelyek valamilyen isteni gondviselésre és beavatkozásra utalnak (természetesen főként az emberi léleknek a kegyelem által történő megvilágosítására és megerősítésére gondolunk).

Ugyanakkor azonban ítéletet mond azok felett, akik nem emelkedtek ilyen magasra, vagy éppen a nyilvánvaló értékek lerombolására és elpusztítására törekedtek.

Hammurabi törvénykönyve jelenlegi tudásunk szerint egy ilyen világos bizonyíték: a magasrendű sumér erkölcsiséggel szemben tudatosan a rosszakaratot tételezi fel minden esetben, amikor egy vétkes a bíró elé kerül. 15-20 ilyen "ugyanazzal bűnhődjék, amivel vétkezett" paragrafus van Hammurabi törvénykönyvében. Meltzl Balambér (1913: 58-59), aki ezeket összegyűjtötte és jogi szempontból megvizsgálta, kijelenti: "Már ebből a néhány, vagy túlságosan sok talio- szakaszból is kitűnik, hogy Hammurabi törvénykönyve éppenséggel nem "humánus", hanem egy nagyon kegyetlen törvénykönyv"

Miért döntött így Hammurabi, aki ugyancsak jól ismerte a sumér törvények szellemét? Csak azt felelhetjük: mert hódítani akart és hódítását "örök időkre" meg akarta tartani és ennek érdekében bármilyen eszközt igénybe vett. Semmilyen jóindulatot, gondatlanságot, véletlent, stb. nem akart elismerni, hanem a törvénnyel sújtott le mindenkire, aki kedvezményezettjeinek útjában állt. Minthogy pedig minden ember hibázik csak kellő idő volt szükséges ahhoz, hogy ellenfeleire - hibázásuk esetén - kíméletlenül lecsapjon, míg hívei számára a kegyelem mindig biztosítva volt.

Ezt a hátrányos megkülönböztetést, diszkriminációt, a törvénykönyv több helyen ki is mondja. Egy példa erre: "251. § Ha valakinek az ökre öklelés s amennyiben öklelés, hibáját az illető értésére adta, de azért szarvait be nem köti, ökrét meg nem kötözi, úgy, hogy az ökör szabad ember fiát felökleli és ezzel halálát okozza, 1/2 mane ezüstöt ad." Ez az egy paragrafus jól mutatja a törvénykönyv megkülönböztetési szellemét. Csak a szabad embert védi, rabszolgával nem törődik. Viszont a szabad embert magának a törvénynek erejével kivonja az ugyanazzal való megtorlás törvényei alól, mert a halálra öklelő ökör gazdáját nem sújtja halálbüntetéssel.

A szabad ember a sémi honfoglalók leszármazottaiból, az őslakosság szabadnak elismert ivadékaiból és a felszabadítottakból adódott. Fogságba kerüléssel, bizonyos bűntények elkövetésével és eladósodással a szabad-állapotot el is lehetett veszteni. Egy hódításra törekvő nép vezetői tehát "törvényes" eszközökkel rövid idő alatt, ilyen törvények mellett, biztosítani tudták uralmukat, összetörve magasabb műveltséget, tisztultabb vallást, igazságosabb törvénykezést képviselő népeket.

Valaki azt mondhatja, hogy a rabszolgaság akkoriban másutt is szokásban volt, a görögök

és rómaiak is éltek ezzel a - kizsákmányolási formával. A döntő azonban, hogy Hammurabi jól ismerte a sumér világot, annak vallását, irodalmát stb. Mindezek nem tudnak sumér rabszolgákról, legfeljebb - a későbbi időkben - hadifoglyokból lett rabszolgákról. Már a jól ismert sumér időkben is - ezrével vannak erre, vonatkozó agyagtábláink - írásos szerződésben volt lerögzítve, hogy a földművesek milyen bérért milyen szolgáltatással tartoznak. Később ezek szabad közösségekbe tömörültek érdekeik védelmére (Zamarovszky: 172). Az iparosok, kézművesek hasonló szabadságban éltek, anélkül, hogy valami nyomunk lenne arra, hogy ezt elnyomók elleni forradalommal érték el. Az államnak, mint elnyomó eszköznek szerepe egy osztály kezében, Sumérban csak később kezd jelentkezni. " Úgy tűnik - mondja Zamarovszky (173: 1.), hogy ... a tipikus "keleti despotizmus" Sumérban csak körülbelül i.e. 26-25. században alakult volna ki és végleges megszilárdulására csak akkor került sor, amikor Sumért az akkádi Szargón elfoglalta i.e. 24. században)".

Urukagina törvényei a mezőn dolgozó földművest, a kisiparost kifejezetten védelmébe veszik jogtalan zsarolási kísérletekkel szemben - de szó sincs itt még rabszolgákról. Szargoné és főként Hammurabié az "érdem"; hogy a mások hódítására törő hatalom nevében a meghódítottak számára a jognélküliség jogállapotát találja ki, ember és ember közötti hátrányos megkülönböztetés alapját teremti meg. Sumér úgy kerülte el ezt a sorsot, hogy nem törekedett emberek meghódítására erőszak útján. Városi közösségekbe szervezett, társadalmilag tagozott szabad emberek a maguk szorgalmából és tudásával teremtették meg szükségleteiket. Tudjuk az ékírásos táblákból, és már történet említés róla, hogy mindezt azzal a hittel formálták ki, mely szerint a király Isten helyettese s mindnyájan Isten munkatársai. Ezzel a szellemmel szemben Hammurabinál jelenik meg a királyközpontú állam, melyben mindenki a király szolgája. Itt is szerepel egy istenfogalom, de ez árnyképe, helyesebben torzképe az ősi istenfogalomnak: ez az isten minden alattvalót a király szolgálatára és pedig a királynak istenként való kiszolgálására kényszerít az eltorzított hit szerint. Ez a király mondja meg, mi a jó és mi a rossz. Ezzel a királlyal kezdődik meg azoknak az államhatalmaknak és legkülönbözőbb szervezeteknek "törvényekben" megfogalmazott elvek szerinti uralma, amelyek már nem az emberiség Istentől eredeztetett alaptörvénye, hanem hatalmi önkény ötlete szerint igazodnak. A külsőség azonban megmarad. És ez a Hammurabi-féle törvénykönyvek legsötétebb vonása: a hatalmi önkény az általános emberiesség igazságosságának és jóságának köntösébe öltözik, hogy teljes legyen az örök isteni törvényekkel való szembehelyezkedés ("Lucifer").

"Hammurabi, a tökéletes király vagyok én - szólnak a törvénykönyv befejező sorai. - A fekete fejűekkel szemben, akiket Enlil ajándékozott s akiknek pásztorságát Marduk adta nekem, éppen nem voltam hanyag; karjaimat sohasem eresztettem le. A boldogság helyeit kerestem ki számukra szorongató szükségüket elhárítottam s fényt derítettem fel rájuk. A hatalmas fegyverrel, amelyet Zababa és Innanna bízta reám, a bölcsességgel, amelyet Enki osztott ki részemre, s a tehetséggel, amelyet Marduk adott, az ellenségeket fenn és alant kiirtottam, a harcokat elcsendesítettem, az ország húsát feljavítottam, a népeket megerősített lakóhelyeken telepítettem le s nem engedtem, hogy nyugtalanító hozzájuk férjen. Mivel a nagy istenek hívtak el engem, azért én vagyok az üdvöt hozó pásztor, akinek kormánypálcája egyenes. Jóságos árnyékom városomra borul, ölemben Sumér és Akkad népeit tartom. Őrangyalom és fivérei segítségével békében vezéltem őket és bölcsességbe zártam őket." (Dávid: I. 83-84.).

Kmoskó már idézett művében (1916) részletesen, magyarázatokkal ellátva közli Hammurabi egész törvénykönyvének szövegét. Utána függelékben mutat be sumér törvénykönyvrészletet, amely valószínűleg szintén érvényben volt Hammurabi törvénykönyve mellett - a sumérok számára. Ezzel tovább lehetett mélyíteni a hátrányos megkülönböztetést, mikor már nem a sumérok kezében volt a törvényalkalmazás hatalma. Az atyját és anyját megtagadó fiú, illetve a fiát megtagadó atya és anyja esetében kiszabott halálbüntetés a politikai hatalom kezében arra szolgált, hogy lesújtson arra a sumérra, aki számára kijelölt társadalmi helyzetbe nem akart belenyugodni s elnyomottságából ki akart

emelkedni.

A Hammurabi- törvénykönyvben jelenik meg először az átok és minden rosszat kívánó fenyegetés arra a személyre, aki a törvénykönyvben a legkisebb változtatást meri tenni, ahhoz hozzáad vagy abból elvesz. Ezek az átkok fokozva, ismételve sok soron keresztül a rémület és terror szellemét voltak hivatottak meghirdetni azokkal szemben, akik a fejlődés visszatartathatlan erejétől űzve, ezeket a törvényeket jobbakkal, emberségesebbekkel akarták volna felcserélni. Ez a babiloni szellem a félelem légkörével minden kritika és fejlődés ellenében az örök maradiság, az örök reakció szellemét hirdeti meg.

Hogy milyen sikerrel? Arra csak egy példa. A Babiloni Talmud egyik legrégebbi része, a Misna, tartalmazza azt a törvényerejű előírást, mely a Hammurabi-féle törvénykönyvnek fent már idézett ökörköléssel kapcsolatos paragrafusát a "fejlődés" mai fokán így fogalmazza meg: "Ha egy izraelitának az ökre egy nemzsidónak az ökrét felöklelte, akkor ő (az izraelita) nem tartozik kártérítéssel. Ha azonban egy nemzsidónak az ökre felökleli egy izraelitának az ökrét, akkor annak (a nemzsidónak), az egész kárt meg kell fizetnie, akár élt előzőleg a figyelmeztetéssel, akár nem." (Lazarus Goldschmidt: Der Babilonische Talmud. Berlin: Jüdischer Verlag. 1930-36. VII. kötet, 128. lap). Ez a Talmud még az ószövetségi könyveket is a legerőszakosabb sovinizmus szellemében magyarázza, megengedve a nemzsidó megtévesztését, megrablását és megölését zsidó érdekből. Mindezt pedig az Isten nevében hirdeti meg, túlszárnyalva ezzel minden nacionalizmus, fasizmus és nácizmus gonoszságát.

Azt is meg kell állapítanunk azonban, hogy a talmudisták bőven találhattak alapot mindenre magukban az ószövetségi könyvekben. Ezek sem mentesek ugyanis - abban az irodalmi köntösben, amelyben előttünk állnak - a babilóni szellemnek a torzításától. "Ne járjatok más istenek után, semmiféle körülöttetek levő nép istenei után" - szól Mózes Isten nevében (Deut. 6, 14). Az "idegen istenekkel", a "más istenekkel" szemben szükségképp kialakul a "saját isten", a "zsidó isten" nacionalista, sovinizta fogalma. Ma már megállapítható, hogy Izrael népe körüli népek - torz - istenfogalma sokkal kevésbé volt nacionalista, mint ez a torz "saját isten", amelyik nem istene más népeknek, Baál, Astarte, Mithras stb., nem is szólva az egyiptomiak, a sumérek istenfogalmáról, nem zárt ki senkit sem nemzetbeli hovatartozása miatt követői táborából. Mindezek az egyetemes emberi testvériségnek és az egész emberiség közös istenfogalmának megtestesítői voltak, bár torz formában.

Az ószövetségi szentírás végső szövegének megalkotói - a szóferimek is - nacionalista túlzásaikkal tulajdonképpen a nemzetiségi istenek, faji bálványok megalkotói lettek, mintha minden népnek saját istene volna. Ugyanakkor azonban a kinyilatkoztatás szövegei bőven adtak alapot az egy igaz Istennek helyes ismeretére vonatkozóan is, aki minden népek közös ura és teremtője. Ezt a szemléletet azonban csak azok az "igazak" tették magukévá, akik befogadták- lelkükbe Isten szavát és a kegyelem vezetésére bízták magukat.

A nacionalista külső irodalmi keretekre való hivatkozással az ószövetség korában alapvető törvénnyé válik a minden más néppel szembeni diszkrimináció, valamint a nyílt és titkos eszközökkel való pusztítás szelleme. "Pusztítsd el tehát mindazokat a népeket, amelyeket az Úr, a te Istened a kezedbe ad, meg ne szánja őket szemed s ne szolgálj isteneiknek, hogy romlásodra ne legyenek ..." (Deut. 7, 16). - "Rontsátok le oltáraikat, törjétek össze oszlopaikat, vágjátok ki berkeiket, égessétek el faragott képeiket .." (Deut. 7, 5). - "Ne köss velük szövetséget s ne könyörülj meg rajtuk; ne lépj velük házasságra: leányodat ne add oda fiának s leányát el ne vedd fiadnak, mert eltéríti fiadat, hogy ne engem kövessen, hanem inkább más isteneknek szolgáljon ..." (Deut. 7, 2-4), ugyanúgy, mint a "modern" apartheid- politika hirdeti.

Nem arról van szó - és ennek hangsúlyozását nem lehet elég sokszor megismételni, - hogy mások nem követnek el ilyen gonoszságokat, csak a Hammurabi- féle kódexnek vagy a Talmudnak a hívei. Az a lényeges különbség, hogy mások nem hivatkozhatnak törvényes oltalomra vagy éppen az igaz Isten parancsára, ha ilyen gonoszságokat megtesznek, azok

azonban, akik akár vallási, akár nemzeti alapkönyvnek tekintik ma is a Babilóniai Talmudot, ilyen gonoszságok elkövetését vallási paranccsal vagy nemzeti hagyománnyal "törvényesen" igazolják.

Felmérhetetlen jelentősége van azért Jézus Krisztus állásfoglalásának - merőben társadalomtudományi szempontból is -, mert ő az igaz Istennek a nevében illetékes volt visszautasítani olyan törvénykönyveket és olyan paragrafusokat, melyek az örök isteni parancsokkal szemben álltak. Visszautasított minden mesterkedést, ami az alapvető emberi testvériséggel, az alapvető emberi jogegyenlőséggel szemben embertelenségeket, hátrányos megkülönböztetéseket, megtevesztéseket akarna akár vallási, akár nemzeti hatalommal meghirdetni.

Ezzel Jézus Krisztus az emberiség fejlődése szempontjából örök időkre útmutatót adott, melyet az ő akaratából, az ő Egyháza köteles minden idők minden nemzedékének hirdetni minden üldözés és szenvedés árán is.

Az elgondolkoztató azonban az, hogy ősi időkben úgy látszik mindig is voltak, akik ezt a szellemet megérezték, képviselték, és hirdették. Jézus maga is utal arra, hogy már Ábel óta voltak igazak; akik vérüket ontották ezért és a farizeusokkal szemben meghirdette, hogy helyreállítani jött, ami elveszett, mert "kezdetben nem így volt."

VIII. Melkizedek - mágus vallás

Mózes első könyve Noé történetének és a vízözönnek a leírása után Noé gyermekeinek leszármazottait sorolja fel. Részletesebben ezután Noé legidősebb fiának, Sémnek családjáról szól. Sém nemzedékéből eredt sok idő után Táré. Ezután következik ez a szakasz:

"Táré nemzetsége pedig a következő: Táré nemzé Ábrahámot, Náchort és Áránt. Árán pedig nemzette Lótót. De Árán meghalt, atyja színe előtt szülőföldjén, Káldeus Urban. Ábrám és Náchor pedig feleséget vettek: Ábrám feleségének neve Sárail volt, Náchor feleségének a neve pedig Melka; ez Áránnak, Melka atyjának és Jeszka atyjának volt a leánya, Sárail azonban meddő volt s így nem volt gyermeke. Vette aztán Táré Ábrámot, a fiát, meg Lótót, Áránnak a fiának a fiát és Sárailt, a menyét, Ábrámnak, a fiának a feleségét és kivezette őket Kaldeus Urból, hogy Kánaán földjére menjenek" (Gen. 11, XX. 27-31).

"Az Úr pedig mondta Ábrámnak: Eredj ki földedről, rokonságod közül és atyád házából s menj arra a földre, amelyet majd mutatok neked" (Gen. 12, 1.).

Az Urból való kivándorlás parancsa Ábrámnak (a későbbi Ábrahámnak) szólt. Ábrám engedelmeskedett és mivel a család feje Táré volt, Ábrahám atyja, ő vezette a vándorlást. Náchor és családja nincs említve az elvonulók között. Megjegyzésre méltó az is, hogy Árán valószínűleg más anyától származott, mint Ábrám. Minthogy a szentírás hangsúlyozza, hogy Árán a szülőföldjén, Urban halt meg, lehet, hogy fivérei, Ábrám és Náchor még nem Urban születtek. És így szól a szöveg: "El is jutottak Háránig és ott megtelepedtek. És lett Táré napjaiból kétszázötven esztendő és meghalt Háránban" (Gen. 11. 32.)

"Hetvenöt esztendő volt Ábrám, amikor elindult Háránból. Vette ugyanis a Sárailt, a feleségét meg Lótót, testvérének fiát, s minden vagyonukat, amijük volt, meg azokat a lelkeket, akiket Háránban szereztek és elindultak, hogy Kánaán földjére menjenek. Mikor azután odajutottak, átvonult Ábrám az országon, egészen a szichemi helyig, egészen a Hires-völgyig" (Gen. 12, 4b-6a).

Ebben az időben Szodomát és Gomorát megtámadta öt király; Kodorlahomor az elamiták királya, Tádál a nemzetek királya, Amrafel Sennaar királya és Aírók Pontus királya (Vö.: Gen. 14, 9.). Woolley ezt az Amrafelt Hammurabival azonosítja. Így szilárd támpontot kapnánk a pontosabb időmeghatározáshoz.

Nem tudjuk mennyi vagyonnal indult el Táré és családja Urból, Háránban azonban már vagyonuk volt, mikor onnan tovább indultak. Rabszolgáik nem voltak Urban, legalább is nem hozták azokat magukkal, viszont Háránban "szereztek" rabszolgákat s ezekkel együtt

indultak azután tovább Kánaán felé.

Ábrahám születési évének pontosabb megközelítése az egyiptomi fáraók uralkodási idejéből állapítható meg. Több ilyen vonatkozású elmélet között a legvalószínűbbnek látszik az, hogy a zsidók Egyiptomból való kivonulásának idején H. Ramszesz uralkodott (1301-1234), aki 1296-ban az Orontes melletti Kadesnél legyőzte a hettitákat. A kivonulás az 1270-1260 közötti időre tehető. 1230-ban az izraeliták már Palesztinában vannak, vagy a vándorlás végén a pusztában (Vö.: Ádámtól Krisztusig).

Most tehát két eset lehetséges. Az első szerint, ha az 1270. évhez hozzáadjuk a 430 évnyi egyiptomi tartózkodás idejét (ennyit mond ui. a héber szöveg és a latin fordítása, Ex. 12. 40), valamint a 290 esztendőt az Ábrahám születésétől a zsidóknak Egyiptomba vonulásáig eltelt időt, akkor az 1990. esztendőt kapjuk Ábrahám születési időpontjául. Ha azonban a görög fordításra támaszkodunk - ez a második lehetőség -, akkor az izraeliták Egyiptomban való tartózkodása csak 215 évre terjedt s így az $1270 + 215 + 290 = 1775$. esztendőt kapjuk Ábrahám születési évéül.

Az első esetben a 75 éves Ábrahám 1915-ben indult el Háránból, tehát semmiképpen sem lehetett Hammurábi kortársa. A második azonban mintegy félévszázadnyi pontossággal lehetőséget ad arra, hogy Ábrahámot valóban Hammurabi korában képzeljük el.

A XVIII. század második felére tehető tehát mindenképpen az a jelenet, amelyről Mózes első könyve (14, 17-20) szól. A Szodomát és Gomorát kirabló és Lótot is magukkal vivő egyesült királyokat Ábrahám szolgálival üldözőbe vette, meg is verte a visszavonulókat és az egész vagyont Lóttal együtt visszahozta miután egészen Damaszkusz vidékéig üzte őket. Mikor Ábrahám a győztes csapattal "visszafelé tartott kiment eléje Szodoma királya a Sáve völgybe, vagyis a Király-völgybe, Melkizedek, Sáleem királya pedig kenyeret és bort hozott eléje, mert a felséges Isten papja volt és megáldá őt és mondá: áldja meg Ábrahámot a felséges Isten, ki az eget és földet teremtette és áldott legyen a felséges Isten, kinek segítségével kezdedben vannak ellenségeid. Erre ő tizedet adott neki mindenből" (Gen. 14, 17-20). A jelenet rendkívül gazdag értékes adatokban. Akár kánaániták (Sém öccsének Kámnak leszármazottai), akár szkíták éltek a közvetlen környéken, pap- királyuk az eget és földet teremtő felséges Isten, papja, igaz ember volt és nyilván alattvalói illetve hívei is ezt a hitet vallották. Az a légkör fogadta itt Ábrahámot, mely az ősi sumér műveltséget is jellemezte. Nagyon valószínű, hogy ugyanolyan ural-altáji családba tartozó népek éltek itt is, mint annak idején Sumérban. Sőt, nagyobb békében, mint a Folyamközben, ahol ebben az időben már Sumérra nagyon nehéz idők jártak, s maga Ur pompás városa is romokban hevert. Lehet, hogy éppen onnan húzódtak el Észak- Nyugat felé az évezredek sémita nyomás elől, egy szigetet alkotva a sumér városok illetve telepek messze északra továbbvonuló láncolatában. Galileában tudunk Skythopolis városáról, melytől délre 8 római mérföldre feküdt egy Salem városa. Szent Jeromos említi ezt a várost, mely görögös írással Salumias (Epist. ad. Ev.-Op. L) Bár lehet ez a Salem város a későbbi Jeruzsálem is attól függően, hol rögzítjük a Sáve*-völgyet, más néven Király-völgyet.

* Save = Sabe = Szabir (?) -völgyet, más néven Király-völgyet.

Melkizedeknek nagy és kiterjedt tisztelete volt még a keresztény ókorban is, ezt Epifánusztól is tudjuk, aki "melkizedekista" szektáról tesz említést (Adv. Haeretic. II. 5.). Az ősi szittyá népek (sumérban is fellelhető) napkultuszának az az ősrégi hagyománya, mely egyszemélyben egyesítette a főpapi és királyi méltóságot, a fiatalabb ároni papság nagy tekintélye ellenére is nagy hatást gyakorolt a zsidó népre. Ennek sok nyoma található meg az Ószövetségi szentírás könyveiben, magával a jeruzsálemi templommal kapcsolatban is.

J. Fitzgerald-Lee (170. l.) és többen, Josephus Flavius, Plutarchos és Eusebius nyomán, úgy vélik, hogy a hikszoszok a Nílus alsó táján, Avaris városa körül éltek míg Amenophis fáraóval össze nem ütköztek. A fáraó előbb kitért és Etiópiába húzódott hatalmas seregével. A hikszoszok azután elhagyták Egyiptomot és Jeruzsálem vidékén telepedtek le. George Adam Smith (261. l.) szerint Josephus, aki az ő hellenista módján állandóan Hierosolyma formát használja, azt többször Solyma alakból származtatja; elvégre neki

jobban kellett tudnia. Ez pedig Melkizedek Sáleme. Görög írók már használták ezt a formát. Idézi azután Cholerilos görög költőt, aki szerinte az i.k.e. V. században beszélt a júdeai hegyvidékről, mint a "Solymai hegyekről" Maneto pedig szól a zsidókról, akik szintén elhagyták Egyiptomot, mint előbb a solymaiak. Azonosítani szokták ezt a nevet a Homérosznál található Lycian Solymival is. Maga Josephus Flavius (1948 ezt mondja: a városnak "régente Solyma volt a neve".

Ezekután nem nehéz összefüggést találni a lovas kultúrájú fémműves szkíták (szittyák) Szent Sólýom tisztelete (számos egyiptomi emlék ábrázolja), s ennek Kánaánba átültetett fővárosa, a későbbi Szent Sólýom - Hiero solyma között. A szittyák után a kánaánita népek is folytatták a Nap tiszteletét, sokáig még párhuzamosan is a zsidó istentisztelettel is. Erről érdekes részleteket közöl Íjjas Antal legújabb munkájában. Az 1968. évi jeruzsálemi ásatások során a várfal felszín alatti részén, zsidó régészek szkíta rovás-feliratokat találtak. Ekkor azonban a kutatóárkokat sietve visszatemetették.

Valószínű, hogy a hikszoszok (szkíták) Egyiptomra mért súlyos csapásai tették lehetővé a zsidó nép Egyiptomból való kimenekülését és az elpusztított városokban talált aranytárgyak magukkal vitelét. Ezt a lovas szittyák népet követték azután a zsidók a pusztai vándorlásuk után Kánaánba is, ahol már addig a szittyák jól berendezkedtek, városokat építettek. Hogy miképpen irtották ki fokozatosan a zsidók a szittyákat, arról elég bőséges adatokat közölnek a szentírás könyvei.

Ezután a kis kitérés után térjünk ismét vissza Melkizedek személyére.

Az Újszövetségi szentírás is elég részletesen foglalkozik Melkizedek személyével. A zsidókhöz írt levél, idézve az Ószövetségi könyvek utalását az Ádámnak és Évának megígért Megváltóra, hangsúlyozza, hogy az "Melkizedek-rendje szerint" való lesz. Ez a Melkizedek-féle papi rend az egész ószövetségi papság felett áll. A zsidókhöz írt levél szerzője ezzel egyben alázatosságra és szerénységre inti azokat, akik a mózesi-törvények és az azokhoz függesztett hagyományok iránti ragaszkodásból készek voltak kijátszani az Isten törvényét: az irgalmat és az igazságot, (az egyetemes emberi testvériség nagy igazságát). A hasznosságra, a másokon való uralomra épülő erkölcsi magatartás ugyanis azzal szeretné magatartásának helyességét igazolni, hogy ő volt az "ügyesebb", mert a másik nem vette észre, hogy megtévesztés áldozata lett, röviden, hogy sikerült testvérét becsapni. Azt a nagy távolságot, amit épp ebben az időben és Hammurabi és Melkizedek személyében világosan szemlélhetünk, jól mutatja a közös Ószövetségből leszármaztatott Újszövetség és a Talmud szellemisége. Az egyiket a Melkizedek-rendi Krisztus papkirály, a másikat a babilóni szellemiség lelkülete élteti. Az első az örök teremtetlen Jóságból árad, a második egyszerűen ennek a hiánya.

A Zsidókhöz írt levél így jellemzi Melkizedek lelkületét: "Ez a Melkizedek, Sáleem királya és a felséges Isten papja volt, aki a királyok legyőzéséből visszatérő Ábrahám elé ment és megáldotta. Ábrahám ezért tizedet adott neki mindenből. A neve azt jelenti: az igazság királya, Sáleem királya pedig: a békesség király. Apa, anya és nemzetségrend nélkül, napjainak kezdete és életének vége nélkül lép fel. Így Isten fiához hasonlóan pap marad mindörökké. Nézzétek tehát, milyen nagy ember ő, akinek Ábrahám, a pátriárka tizedet adott a zsákmány legjavából. Lévi fiainak, mivel a papi tisztet viselik, szintén megvan a törvényes joguk arra, hogy tizedet szedjenek a néptől, bár ők is Ábrahámtól származnak. Ez viszont, aki nem az ő nemzetségükből származott, tizedet vett Ábrahámtól, s megáldotta az ígéret hordozóját. Afelől nincs kétség, hogy a nagyobb áldja meg a kisebbiket. Itt halandó emberek szednek tizedet, ott pedig az, aki a tanúság szerint él. Sőt, Ábrahám miatt mondhatjuk, Lévi is, aki tizedet szed, szintén fizetett tizedet, hiszen jelen volt már atyja személyében, mikor eléje ment Melkizedeknek" (7, 1-10).

Melkizedek tehát "nem az ő nemzetségükből származott" nem Ábrahám vagy Lévi nemzetségből való, sőt valószínű, hogy nem is Sém nemzetségből. Ez a tény ismét alátámasztja, most már etnikai oldalról, Melkizedek sumér származásának lehetőségét. A Zsidókhöz írt levél így folytatja: "Ha a levita papság, melynek vezetése alatt a nép a törvényt kapta, tökéletességre vezetett volna, mi szükség volna még arra, hogy más lépjen

fel, aki Melkizedek rendje szerint és nem Áron rendjéből való." (7, 11.) A levita papság tehát nem vezetett el a tökéletességre, csupán Isten törvényeinek, köztük sok, csupán meghatározott ideig érvényes törvényének hirdetésére és szolgálatára lett rendelve. Amikor az idő beteljesedett, Krisztus eljött, megjelent az új törvény, mely már tökéletességre visz. "A korábbi törvény ugyanis megszűnt, mert hatástalanná és alkalmatlanná vált" (Zsid. 7, 18). Az idézet azt is jelzi, hogy a Melkizedek- féle papság is tökéletességre vezetett a levita papság előtt, legalábbis abban az értelemben, hogy a papi rendben, a papi karakterben valami örök vonást -- talán épp az egyetemes emberi testvériség vonását - hirdetett meg, mely a Krisztusi papságban tovább él, nem csupán bizonyos örök igazságokat hirdetett.

A Melkizedek-féle papság lényeges jeleiről és áldozatáról részletesebben van szó egy előbbi munkámban, itt csak néhány vonást emelek ki. Ahol van papság, van áldozat és vannak kegyelem-közvetítő jelek vagyis szentségek. Ezek megvoltak a Levita papságnál is és a Melkizedek- féle papságnál is. Ebben az utóbbi esetben "természeti" szentségeknek vagy a "megváltás előtti" szentségeknek hívhatnánk ezeket. Az a többlet azonban, ami a Melkizedek- féle papságot az Ároni-papság fölé emeli, az valamilyen személyes szentség, személyes és nem legális, előírások szerint igazodó, rubrikális szentség. Az ószövetségi papság már a közelgő és magát egyre jobban megismertető isteni Küldött felé irányítja az emberi tekinteteket. Ha azonban maga a pap nem tesz életével is tanúságot róla, a vele lélekben kapcsolódó hit és eszerinti élet révén, alatta marad a személyes életszentséget megkívánó, tanító és sugárzó Melkizedek- féle papságnak. Ez utóbbi ugyanis olyan, melyre áll, hogy "nem a testi leszármazás törvénye szerint lett azzá, hanem a halhatatlan élet erejéből" (Zsil. 7, 16).

Ilyen Krisztus főpapsága is, sőt még inkább, mert ő maga a halhatatlan Élet. De ezért tökéletes - a megváltás előtti lehetőségek között - a Melkizedek- féle papság is, mert: "hiszen a törvény nem vezetett tökéletességre, hanem csak annak a jobb reménynek bevezetése volt, amellyel közel jutunk Istenhez". A jobb remény, az "első evangélium" ígérete az eljövendő isteni Küldöttre vonatkozólag azonban tovább élt a Melkizedek- rendi papságban, mint az első kinyilatkoztatásnak nemzedékről nemzedékre továbbhagyományozott magva. Az Isten nem hagyta magára még az Ószövetség előtt élő emberiséget sem. Az első szövetség erejében Jézus Krisztus, az isteni Közvetítő, már megtestesülése előtt kegyelmeivel megérintette a választottak lelkét, "mert Jézus mindenkor él, hogy közbenjárjon értünk" (Vö.: 7, 25) .

"Nem szabad azt gondolni, hogy a körülmetélés megadása előtt Isten szolgái, akikben meg volt a Közvetítő hite ennek a Közvetítőnek semmiféle szentsége által nem nyújthattak kisdedeiknek segítséget, bár az Írás valami súlyos ok miatt tudatlanságban akar hagyni bennünket annak mivolta felől" - mondja Szent Ágoston (Contra Juliánus V. 11, 45. vö.: Schütz, II. 392. 1.).

"Szent Tamás nem minden valószínűség nélkül azt is tanítja, hogy a bukott természet állapotában más szentség is volt, így legalább egy a nagykorúak személyes bűneinek eltörlésére. Hisz a bűnbocsánat elnyeréséhez szükséges az Isten részéről a biztosítás, hogy a bűnbocsánatot és elégtételt elfogadja; tehát nem elég a merő személyi teljesítmény" (Schütz: u.o.). Az ősi sumér költészet megrendítő bűnbánati imádságokat mutat fel és megőrizte a pap feloldozást kérő imáját is. A kinyilatkoztatásból szintén kitérnek (Gen. 14, 17-20 stb.), hogy volt papság ("a felséges Isten papja volt"), volt áldozat ("kenyeret és bort hoz elő") és áldás ("megáldotta őt"). A Zsidókhoz írt levél szerzője mindezt megismétli és még azzal is megerősíti, hogy kimondja: ez a fajta papi rend "a halhatatlan élet erejéből vagyis Isten kegyelméből született.

Az ősi kultúrfokon a legutóbbi időkig megtalálható titkos avatási szertartások erősen valószínűsítik a bérálás és házasság szentségének az Első szövetség idejében való meglétét is: A magyar mágusok családjában, ill. a hetedik gyermekben öröklődő mágus hivatásra-adásban még a XIII. században is felfedezhetjük bizonyos papi szolgálat - megváltás előtti állapotra szánt - szentségének nyomait.

Test szerint tehát, a törvény szerint, Jézus Krisztus Sém családjába tartozik, papsága

viszont az erkölcsi tökéletesség szerint Melkizedek- féle. Vagyis jelenlegi tudásunk szerint a legmagasabb műveltség, erkölcs és tudás ősi alapjára épült, nem külön kegyelmi segítség nélkül: sumér jellegű. Így helyreáll az az egyensúly, melyet emberi igazságérzetünk is sugall. Jézus egyesíti magában az emberiség minden értékét és vállára veszi, hogy kiengesztelje, az emberiség minden vétkét. Melkizedek- rendi papságon keresztül vezeti az emberiséget, melyet a sátán a babiloni szellemmel megtévesztésekbe és pusztulásba visz. A jóval győzi le a rosszat, az ajándékozás szellemével a rablását, a tanítással a butítást, szeretettel a gyűlöletet, az önfeláldozással a gyilkolást, áldásmondással az átkozódást, a fejlődést élesztő erővel a visszahúzó maradiságot.

Mindaz, ami a Melkizedek-féle papságban érték: mentesség szűklátókörű emberi szempontoktól, Isten akaratának teljesítésére kész kegyes lelkiület, minden ember hátrányos megkülönböztetés nélküli igaz szolgálata, étellel való tanúságtétel mindarról, amit hisz és hirdet - és mindezt a halhatatlan élet erejéből: az isteni kegyelem irányításával és segítségével megvalósítva - ez mind beleépült és belenőtt Krisztus főpapságába. A megváltás előtti, az Első szövetség idejének papságát (s ezen belül az aránylag igen kis időre szóló Áron-féle papságot is) a természetfeletti krisztusi papság megfejelte, megkoronázta. Ezért meri mondani a Zsidókhöz írt levél, hogy a Melkizedekrendi papság, ennek a papságnak lényeges karaktervonásai miatt, "Isten Fiához hasonlóan pap marad mindörökké". A Krisztus által alapított papságban is tovább élnek, tovább is kell élniök, mindörökké az ősi Melkizedek-féle papság karaktervonásainak, most már azonban megerősítve, megszentelve és felemelve a természetfeletti rend intézményesített rendjében Krisztus titokzatos testének, az Egyháznak kiépítésére.

Az ószövetség könyvei egyre részletesebben szólnak az eljövendő Messiásról, az isteni Közvetítőről, akiben az egész világ Isten egész különleges áldását, a kiengesztelődést nyeri majd el. Még Urban, az ősi sumér fővárosban hangzott az isteni hívás Ábrahámhoz, folytatólagosan a már előbb idézett rész után: "és benned nyer áldást a föld minden nemzetsége" (Gen. 12, 3). Majd később Izsákhhoz szólva az Úr, már részletezi, miképpen jön az áldás Ábrahámától: "Ivadékdobban nyer áldást a föld minden nemzete" (Gen. 26. 4). Izaías már pontos adatokat közöl erről az Ivadékról:

Gyermek születik ugyanis nekünk,
És Fiú adatik nekünk,
S a fejedelemség az ő vállára kerül,
és lesz az ő neve:
Csodálatos, Tanácsadó,
Isten, Hős,
Az örökkévalóság Atyja,
a béke Fejedelme. Növekszik majd uralma,
s a békének nem lesz vége ..."
(Iz. 9, 5-6).

Ábrahámnak és családjának azonban hűségeseznek kell lenniök nagy hivatásukhoz, meg kell tartamok az Úrral kötött szövetséget, tökéletesnek kell lenniök.

Tudjuk, hogy Ábrahám családja sokszor megszegte ezt a szövetséget, lázadott az Isten ellen, bűnt bűnre halmozott a nép is és egyesek is. A nép hitetlenkedett a pusztában s az Isten azzal bünteti meg őket, "hogy mindazok a férfiak, kik látták dicsőségemet ... s mégis próbára tettek már vagy tízszer s nem engedelmeskedtek szavamnak, nem látják meg azt a földet, amely felől megesküdtem atyáiknak" (Num. 14, 22-23). Visszautasították az Isten királyságát felettük és olyan királyt követeltek maguknak, mint a többi népeknek van. (I. Sám. 8.). Átadták magukat a bálványimádásnak már a pusztában való vándorlás idején s később saját hazájuk földjén is. Az Úristen azért a babiloni fogságba vitette el nagyrészüket. Onnan csak egy kis részük tért vissza s a régi hazában a kezdeti lelkesedés után a lelki élet megmerevedik, a törvények külsőleges megtartása, túlzó nemzeti érzés veszi birtokába a szíveket. De a legnagyobbak között is mennyi kishitűség, bűn és paráznaság. Az Isten azonban végtelenül jó és irtalma örökkévaló. A nép egészében véve

egyre jobban elhajlik attól az úttól, amire Isten hívta. Mindig csak egy kis rész bizonyult hűségesebbnek, az isteni büntetés elsöpri a hűtleneket. Megrázóan szól erről maga a büntető Isten:

"Mint az ellenség ver, úgy vertelek téged rettenetes büntetéssel, mert vétkeid olyan nagyok, mert bűnöd olyan sok. Miért kiáltasz romlásod miatt, gyógyíthatatlan fájdalomad miatt? Mert vétkeid olyan nagyok, mert bűnöd olyan sok, ezért tettem ilyet veled" (Jer. 30, 14-15) és egyéb helyeken (Deut. 28. 49-53; 62, 64-67; Jer. 29, 18; 30, 12-15 stb.). Tehát egyáltalán nincsen biztosítva Isten áldása a bűnösökre is, mintha automatikusan jelentene üdvösséget az Ábrahám családjába való beiktatás. Erre maga Jézus Krisztus figyelmezteti a korabeli zsidókat.

De figyelmeztette erre őket az ószövetségi szentírás is. Mózes parancsa a felebaráti szeretetre nemcsak a zsidókra vonatkozott, mint azt a Talmud szeretné feltüntetni, hanem minden emberre. Egészen kifejezetten kimondja ezt Lev. 19, 18: "Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat" és ki is fejti: Lev. 19, 3334: "Ha jövevény lakozik földetek és tartózkodik köztetek, ne tegyetek szemrehányást neki; olyan legyen köztetek, mint a bennszülött, s úgy szeressétek mint tenmagatokat, hisz ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén." Az Ószövetség minden isteni külső és belső kedvezmény mellett sem vette el Ábrahám nemzetségének az eredeti bűnből folyó értelmi elhomályosulását és akarati rosszra hajlását. Ezt azután rendkívül kimélyítette a fogság alatt közlelő is megismert babiloni szellem. A 136. zsoltár erről a hatásról megdöbbentő képet fest:

"Babilon leánya, te nyomorult,
Boldog, aki megfizet neked
Rajtunk elkövetett tetteidért!
Boldog, aki megragadja
És sziklához vágja kisdedeidet!"

Hasonló lelkületet árulnak el az ún. átokzsoltárok, melyek az Ószövetség felfogása szerint a zsoltárosnak vagy a választott népnek ellenségeire az Isten átkát kérik vagy jövendőlik meg" (Szentírás, 1932. 459. 1. jegyzet). Ilyen lelkületről tanúskodik Kir. IV. 8, 12; Iz. 13, 16; Oz. 10, 14; Náh. 3, 10; stb. is.

Tudjuk jól és a szentírásmagyarázók részletesen ki is fejtik, hogy azért, mert valami benne van a szentírásban, az nem egyszersmind helyes is vagy megengedett Isten szemében. A szentírók leírják sok egyéni bűnt, gyilkosságot, csalást, szemérmertlenséget, leírják a nép sok bűnét is, mert ez is előfordult a történelem során, melyet vázolni akarnak és mert a bűnre következő isteni büntetés megmutatja nekünk, milyen az Isten.

Bűnre büntetést küld és bánat nélkül nem ad bocsánatot. Így kell néznünk a nacionalista, sovíniszta kifejezéseket, más népek elleni támadó dühöt, háborúskodást, átkozódást, gyűlöletet is. A szentíró ezeket a kifejezéseket, sokszor költői vagy irodalmi stílus szinten használja, de ezzel nem fejezi ki helyeslését a gyűlölködés felett. Ezt maga az ószövetségi isteni kijelentések sem helyeslik. Az ószövetségi szentírásban csak azt kell keresnünk, mit akart az Isten ezzel vagy azzal a részlettel, történettel, kifejezéssel nekünk mondani, mint igazságot. Ez ugyanis tévedés nélküli igazság. A többi elem mellékes jelentőségű és ezért gondos irodalmi, műfaji és stílusvizsgálatok, kortörténeti ismeretek stb. szükségesek ahhoz, hogy helyesen értsük meg a szentírást. Ezért is helyes csak olyan részleteket olvasni a szentírásból, melyeknek ez a háttérük kellően föl van tárva, és egyidejűen megmagyarázásra kerül. Ez nem azt jelenti, hogy csak a tetszetős részleteket olvassuk a szentírásból. Ellenkezőleg, a bűnösökre következő büntetéseket, Isten büntető ítéleteit, a büntetés és szenvedés ostorcsapásait is olvasnunk kell, mert különben hamis és egyoldalú kép marad meg bennünk az egy időre kiválasztott népnek adott isteni kedvezésekről. Isten sokszor megfenyítette népet s ez az a jelentős torzítás, amit ennek elhallgatásával a Talmud végez és így teljesen hamis hangulatba ringatja híveit. A büntetések elhallgatásával azt a látszatot, adja, hogy minden amit a zsidók elkövettek, az mind helyes és a zsidó nép

számára megengedett, sőt szükséges volt.

Így született meg az a talmudista magatartás, mely saját hibáról sohasem beszél, mert az szerinte nincs is, de mindenkinek óriási vétkei vannak, különösen annak aki a választott népet hibáira figyelmezteti.

Így történhetett meg az, hogy a német náciizmus már csírájában szembetalálta magát a talmudisták által megszervezett világgal, az izraeliek által megkezdett fegyveres agresszió és az ősi földjükről elűzött több mint egymillió arab szenvedése miatt feléjük irányuló megvetés s ellenállás láttán azonban úgy tesznek mintha csodálkoznának és az ENSZ-ben a Talmuddal próbálnak védekezni..

Érdekes változása az időknek és egy nagy figyelmeztetés rejlik benne: Sumér széttépve és elnyomorítva inkább lassan letűnt mint nép a történetemről hosszú időkre, mintsem, hogy az elnyomó Babilon erkölcsét és "törvényét" átvegye s ezzel üssön vissza. Az egykor választott nép már sok népkeveredésen átment utódai viszont azok, akik történelmi-földrajzi folytonosságukat is régen elvesztették, átvették a fogságba hurcolóik erkölcsét és embertelen "törvényeit", csak hogy fenntartsanak egy hatalmat, ami a réginek csupán látszata. Az isteni Közvetítőt, a Megváltót váró és jövetelére felkészült zsidóság elfogadta Krisztust, azok, akik végleg a babilóni földi hatalom hívei akartak maradni, azok magukra vállalták a Talmud szolgálatát.

És ma nyíltan megvallják, hogy erejük, fennmaradásuk záloga a Talmud (Lazarus Goldschmidt, hitközségi vezetők, zsidó világszövetség, Izrael állam) Saját szavaik alapján is tehát most már ők ennek a babilóni szellemnek képviselői lettek. Ugyanakkor az emberiség, a humanitás erkölcs, melyet a világ politikai testülete az ENSZ is elfogadott, ünnepélyesen kihirdetett és tagjainak ajánlott elfogadásra, lényegében egyezik a Melkizedek-féle papság által fenntartott és hirdetett erkölccsel, Sumér erkölcsével, a Melkizedek- rendi örök főpap krisztusi erkölcsével.

De tekintsük át egészen vázlatosan az eseményeket, amíg idáig értek. A Mari királyság után az óbabilóniai birodalom emelkedett fel (1894-1595), Sumér fokozatosan elsemmitizálódik, végső maradványa 1740 után a "Tengermelléki dinasztia" Dél- Sumérban, 12 uralkodóval. Részben egyidejűen az Óasszír királyság (1850-1780.).

Középbabilóniai királyság (1593- 1170), a kassiták 36 uralkodójával.

Középasszír birodalom, 9 uralkodóval (I. Szalmanasszár) +. 19 király (I. Tiglatpileszár), összesen 1384--885 között. Egyiptomban az "új birodalom" (1555-1090).

Újasszír birodalom (883-612), Szanherib 704-681 között.

Újbabilóniai birodalom (625-539), kaldeus dinasztia 6 uralkodója, köztük II. Nebukadnecár (604-562).

A perzsák uralma Kürosztól (529), I. Dareiosz, Xerxes, III. Dareiosz, akit legyőzött Nagy Sándor (330), hogy csak a legnevezetesebbeket említsük, az Akhaimenida dinasztiatagjai közül.

Ettől kezdve a makedón uralom következett Mezopotámia felett (330-150), majd a parthusok Kr. u. 226-ig. Ettől kezdve Mezopotámia a szasszanida Perzsia része (266-640). Ezután az arabok törnek Mezopotámiára, mely 640-től 1258-ig a bagdadi kalifátus része lesz. A XIII. században előbb a mongolok, majd a törökök támadása következik: Ennek eredményeképpen 1533-1914 között török uralom alatt áll a Folyamköz. Zamarovszky megjegyzi, hogy kb. 430-ban Urukrol említés történik (Frech) mint keresztény püspöki székhelyről. Ez az utolsó hír sumér város betelepítéséről.

Érdekes idevágó részlet Nagy Sándor (1968: 178-79) közlése alapján, hogy "a méd is hun vagy turkfajta lovasnép volt, fejlett állattenyésztéssel és részben földműveléssel foglalkozó törzsek szövetsége. Már Kr. e. a IX. században szó van az asszír feliratokban a médek vagy

madajok, madak országáról, ahonnan Tigletpileszár asszír király nagy hadizsákmánnyal, különösen sok tevével és lóval tért haza."

Asszarhaddon 673-ban Kr. e. hadat vezetett a távoli médek, "pattusarik", vagyis a pártusok ellen s onnan szintén sok ló és teve zsákmánnyal tért haza.

A babiloniaiak "ammanmandák" néven nevezték a médeket, mikor ezek Kr. e. 614-ben elfoglalták AsszírIA régi fővárosát, Assurt s ezt a vérszopó népet végleg letörték. Az újbabiloniai krónikás így irt róluk: "Marduk isten segítőt adott Babiloniának: ... az ammanmandák királya, akinek nincs párja ... felülről és alulról leterítette AsszírIát mint az árvíz, bosszút állt Babilonért, mindenért megfizetett" ...

De később a nagyhatalommá fejlődött perzsa nép Kürosz királyuk alatt a VI. században Kr. e. a médeket legyőzve országához csatolta. Kr. e. 529-ben a pártusokat is le akarta törni, de az ellenük vezetett harcban életét veszítette.

A perzsák tehát megdöntötték Kürosz vezetésével az újba biloniai birodalmat Nabonidot legyőzve. Előzőleg Kürosz már a médeket is legyőzte, de a pártusokkal nem bírt. Az utolsó újbabiloniai király (a Bibliában Baltazár /555-539/ néven szerepel), azon az éjszakán halt meg, amelyen Dániel próféta könyve szerint a lakoma alatt a falon megjelent írást a próféta megfejtette: "Ugyanazon az éjjelen megölték Baltazár kaldeus királyt és a méd Dárius foglalta el az országot, hatvankét esztendő korában." (Dán. 5. 30.) Kürosz királysága kezdetben (539-529) a méd- perzsa sereg Gobrias (Gubaru) hadvezér vezetésével foglalta el Babilont. Baltazár a királyi vár védelmében esett el. A szír fordításban a "perzsák királyaként" Dárius szerepel, holott I. Dareios 421-485 között uralkodott. Lehet, hogy nagy híre és gazdagsága miatt elővételezték nevét egyes írók. Más magyarázat szerint a méd Dárius azonos az utolsó méd királlyal, Asztiageszel, ismét mások szerint a Babilont elfoglaló Gobriással.

Tehát mindenképpen Asszurt is és Babilonát is valójában a médek foglalták el, de ekkor - úgy látszik - a zsidók Küroszt segítették hatalomra s ez röviden kibuktatta méd vetélytársát a királyságból. A drámai és a forrásokban eddig még nem tárgyalt események gyorsan, meglepetésszerűen következtek be; melyben a pénznek nagy szerepe lehetett. Tény, hogy Kürosz nak első Babiloni uralkodási évében megjelent a zsidók fogságából való kiengedésének írásos rendelete. Ezdrás 1, 1 szerint ez az év az 537. vagy az 536. volt. Kr. e.

A kijátszott médek egy része ekkor húzódnak tovább észak felé a tűz-"imádók", a parszizmus hazája felé, majd a szasszanida Perzsia északi és nyugati tájaira. A médek másik része nyomban nyugat felé, a Van-tó irányába fordult, ahol a partusok birodalmának volt erős katona népe. Később az örmény hegyvidék felé vonultak vissza, ahol a szasszanida uralom alatt találkoztak rokonaikkal. A magyar őstörténetben innen már nyomon követhető a magyar nép részeinek egymásra találása az Aral-; a Kaspi- és a Fekete-tenger vidékén. Egy XIII. századbeli domonkos szerzetestől tudjuk, hogy az örmények királya kérte tőle, küldjön sok hithirdetőt, ha hazatér Magyarországra, mert az ő országában még sok magyar él, aki ősei hitét követi.

A kazáriai államesfőny a 8- 9. század fordulóján, melyről Dunlop, Artamonov stb. tudósítanak részletesen, azt mutatja, hogy milyen mélyen belenyúlt a babiloni szellem a népek történetébe. Ehhez hasonló államfelforgatások nagy számban fordulnak elő az ázsiai népek, majd később a világ többi népe között is. Megalakulnak a talmudi erkölcsre épülő titkos társaságok, a kalandosok, szabadkőművesek s legutóbb a cionisták. Jellemzőjük, hogy működésük egy része a nyilvánosság előtt emberbaráti jelleggel folyik. Hogy mégis titkos szövetségük van, ez azt mutatja, hogy munkálkodásuk másik része kivonja magát a közvélemény ellenőrzése alól, társadalomellenes, a szociális és az alapvető emberi jogegyenlőség ellen támad. A tagok korlátlan önkény rabjaiként kénytelenek tovább szolgálni a vezetők által gyakorolt halálos fenyegetések alatt, melyeket meggondolatlan pillanatokban maguk vállaltak magukra. Az Egyházi Törvénykönyv kiközösítés terhe alatt

tiltja katolikusoknak ilyen titkos társaságokba való belépését, s ezzel a legnagyobb védelemben részesíti őket és mindenki számára komoly figyelmeztetést ad.

A babilóni fogság idején majd a méd-perzsa birodalomban a zsidóság vezetői már nem a királyok, hanem a papi családok sőt világi férfiak lettek. Dávid sarja, Sherub-babel, a fogságból kiszabadulva, egy kis időre visszatért ősei földjére, de azután ismét Babilonba húzódott vissza, ahol magasrangú udvari ember volt, inkább az akart maradni, írja Ijjas Antal, majd így folytatja:

"Helyette a vezetést egy hatalmas szellemi energiájú babiloni zsidó vette át, I. Artaxerxes király pohárnoka, Nehemiás. Ő az államférfi fölényét, politikai és szellemi messze tekintését, lehengerlő tetterejét áldozta népének, fölépítette a Templomot, az egész nép közmunkájával, és össze tudott fogni a másik gigászi (és egyben rejtélyes) egyéniséggel, Ezdrással. Ezdrás nem Dávid vagy Áron sarja, ő is politikus (perzsa királyok államtitkára, államminisztere, kancellárja), de amellet minden idők egyik legnagyobb szentírástudója A zsidóság a "Törvény írnoke" címmel tisztelte meg. Ő volt az első mintája a világi írástudónak - azoknak a nem papoknak, akik mint a zsidó közösség tanítói és vezetői, a Törvényt és a Tant megőrizték és továbbépítették. Az Írástudók - "Szóferim" - őrök erednek. Az volt életének feladata, hogy a Tiszta Tant átnyújtsa népének, s ezt teljesítette is. Ez a szellemi erejével prófétai tekintélyű tudós: feleslegessé tette Mózes végső formában írásba foglalt könyveivel a prófétákat. Ez a világi ember teremtette meg legtisztább formában a Teokráciát és nyújtotta át a Főpapoknak, akik a perzsa birodalom kereteiben, az azzal való legcsekélyebb súrlódás nélkül uralkodtak zajtalanul és eseménytelenül, egy olyan nép felett, amely a babiloni fogságban két nemzedék életideje alatt különben anyanyelvet váltott; a héber helyett a volt asszír birodalom hivatalos nyelvét, az ún. "birodalmi arámi nyelvet beszélt" (99-100. lap).

Természetesen Ezdrás, mint kormányzó egyéniség, csak a gyakorlati igazgatás szempontjából "tette feleslegessé a prófétákat" A prófétai könyvek a kinyilatkoztatás nagy titkait őrzik. Izrael népének, bűneit ostorozó szavaik azonban útjában állottak azoknak a belső erőknél, melyek a nemzeti öntudat; sőt a nemzeti büszkeség kiépítésén fáradoztak. Tény, hogy ezek az utóbbi erők Krisztus fellépésekor már túlsúlyban voltak a vezető rétegben, fokozatosan kiépítették a nacionalista Talmud magyarázatok segítségével a zsidóság világuralmát. Minderről részletesen egy másik munka szól, amely rámutat arra is, hogy a Dávid sarjból való "exilarcha" vagy király? aki a Talmudisták szerint a világ ura lesz egykor, fokozatosan elhúzódik a nyilvánosság elől és kb. a XII. századtól már ismeretlen székhelyéről irányítja a világuralom megszervezését. Tény az is, hogy a zsidóságot ma is világi vezetők irányítják a rabbikon keresztül és ők szabják meg a "hagyományokhoz való hűség" különböző fokaihoz való ragaszkodás mértékét.

Hallgassuk meg, mit ír erről az időszakról Graetz, a boroszlói rabbiképző tanára, akit életírója nem tart nacionalista zsidónak:

"Ebben a hosszú időszakban; mely csaknem két évszázadig tart, melyben a zsidó közösségi élet a törvénnyel megszilárdult, és a zsidóság kiépítése saját elemeinek megnövekedésével és idegen elemek felvételével megvalósult, Nehemiás halálától a perzsa birodalom lehanyatlásáig, egy személyiség neve sem csendült fel, amelyik ezen a nagy művön dolgozott ... Épp így nem jegyezték fel semmilyen említésre méltó történelmi tény sem. A zsidó közösségnek egész tevékenysége befelé irányult

és ez sajátosságában a kortársak előtt nem tűnt elég jelentősnek ahhoz, hogy annak kezdetét; folyamatát és hatását az utódoknak hátrahagyják" (287. lap). '

Annál jelentősebb volt azonban az a tény, hogy az ószövetségi szentírás ekkor is bővült, szövegébe ekkor is kerültek bele olyan részletek, melyek kinyilatkoztatott igazságok elemeiként szerepelnek. Az ószövetségi szentírásból kielemezhető hit- és erkölcsi igazságok ugyanis tévedhetetlen kinyilatkoztatások. Ha pedig ezeknek az igazságoknak

egyik-másik elemét már jóval a szentírás végső szövegezése előtt egyebüttl megtaláljuk, akkor joggal feltételezhetjük, hogy ott is kinyilatkoztatás útján jutottak az emberiség birtokába, vagy legalábbis ott is helyesen ismerték fel tévedhetetlenül igaz voltukat. A fenti bizonyítás gondolatmenetének ellenpróbája, hogy az újszövetségi szentírás szövegében s az egyház élő tanításában is mint kinyilatkoztatott igazságok szerepelnek. Ebben a vonatkozásban a méd- perzsa birodalom mágus-vallásának részletes vizsgálata is még sok meglepő eredményt ígér.

Figyelemre méltó, hogy Graetz már 1888-ban ezeket írta: "A mágusok világától körülvéve a zsidók több dolgot tanultak el a perzsáktól. Nem kerülhette el a figyelmüket, hogy némely perzsa tanítás és törvény feltűnő hasonlóságot mutatott saját törvényeikhez és szokásaikhoz, csak más formában - és ennek hatása alá kerültek" (284. 1.).

"A perzsa vallásból származó egyes nézeteket és szokásokat a zsidók akaratlanul átvettek vagy legalábbis nem elég határozottan tartottak maguktól távol. Úgy gondolták, az istenséget dicsőítik meg azzal, hogy iráni myriádok eljárásának megfelelően készséges, parancsolójuknak akaratát gyorsan végrehajtó szolgákat rendelnek melléje. Az "Isten követői", akik a bibliai irodalomban mint küldöttek szerepelnek, akik végrehajtják parancsait, a perzsa vallás amesaspentái és nazatái mintájára égi lényekké lettek átalakítva, kiknek saját egyéniségük és határozott személyiségük van. Héber névvel és sajátos küldetéssel elgondolt angyalok lettek belőlük: Rafael, a betegségeket gyógyító angyal; Gabriel, a győzelem angyala; Michael, Izrael védőangyala; Uriel vagy Suriel, a világosság angyala; Matatrón talán épp a perzsa Mithars átvétele és mása.

Ahogy a babiloni-perzsa környezetből a zsidók átvették az angyalokat, úgy vették át a gonosz szellemek (démonok) elképzelését is, azt a tanítást, amely nem is volt olyan ártalmatlan. A perzsák a sötétség istene mellé, az ő Angro- Mainyusuk mellé, dévákából álló kíséretet adtak; ezek ördögi lények voltak, akik az emberekre leselkednek. A Jób könyvben a Sátán ábrázolása; aki kárörömmel vádol minden embert, legkiválóbbat is, adta az indítást hamis, gonosz lények megalkotásához. Így álltak elő gonosz szellemek zsidó vonásokkal; a Sátán mint első démon, bizonyos mértékben Angro-Mainyus képmása és emellett még más ördögök is: Asmodai, Samael egy halál-angyal, aki az ember életére leselkedik, hogy azt elvegye tőle.

Ezek a perzsa mágusvallásból kölcsönzött babonás elképzelések káros hatással voltak, mert szokások és értelmetlen szövegek, melyeknek mágikus hatást tulajdonítottak, behatoltak zsidóságba és átalakították annak jellemét. Annak az elképzelésnek az elfogadása, hogy gonosz szellemeknek hatalmuk van az ember felett tisztátalan állapotban, alvás után, bizonyos cselekvések esetében, különösen holttest és ravatalozóhely közelében és, hogy ezek mosakodásokkal és szertartásokkal elűzhetők, rendkívüli törvényes előírásokat hozott létre melyek az életet komorabbá hangolták és kísértet-félelmet ébresztettek.

Az iráni-perzsa elképzelések hatása alatt a zsidóságban egy új elégtételtan is kifejlődött. Ez az egész világmindenséget két nagy birodalomra osztotta, a világosság és a sötétség birodalmára, és a tisztákat, az Ahura-Mazda követőit a világosság országába, a paradicsomba, a tisztátalanokat pedig, az Angro-Mainyus követőit, a sötétség országába, a pokolba helyezte. A halál után az ember lelke még három napig a test közelében tartózkodik, azután a földi életének megfelelően a nazaták felveszik a paradicsomba, vagy a dévák a pokolba cipelik. A halál utáni visszafizetésnek ez az elképzelése is befogadásra talált a zsidóság körében. Az Éden kertje (Gen Eden), amelybe helyezi a teremtetéstörténet az első emberpárt, az ártatlanság állapotában, "paradicsommá" lett átalakítva és a Hinnom (ge-Hinnom) völgye Jeruzsálem mellett, melyben Áház óta gyermekáldozatokat mutattak be, adta a nevet az újonnan alkotott pokolnak. A paradicsomba a jámborok és törvénytisztelők kerülnek, a ge-Hinnomba (geena) a gonoszok és bűnösök. Az iráni mágus-körből származó ezzel összefüggő elképzelés az embernek a sírból való eljövendő feltámadásáról olyan mélyen befészkelődött a zsidó népnek a gondolkodásmódjába, hogy kötelező hitcikkelyként pecsételődött meg, noha a Jób könyvnek költője ezt a tanítást

kétségbe vonta.

A mágusvallás, amelyik a test feltámadásáról szóló tanítást felállította és szilárdan -örizte, azt egy eljövendő időre rögzítette, amikor majd Ahura-Mazda az ő ellenfelét legyőzi és megsemmisíti; akkor ennek ismét ki kell adnia "a tiszta emberek" elrabolt testeit. Ezt a reménykeltő és a gondolkodásra is kiható hitet a zsidóság a szóferikus időben annál mohóbban fogadta el; mivel írásaiban utalások és megfelelések kéznél voltak erre. A prófétáknak az "utolsó ítélet" napjáról szóló kijelentésében az írástudók úgy vélték, hogy a feltámadásra való, utalás van, és ennek következtében ezt a reményt mint hittételt fogadták el. A mindennapi -imában Istennek hálát adtak, hogy az elhunytakat egyszer ismét -életre kelti. Egy látó abban az időben, amikor a zsidó nép halálküzdelmét vívta, így vigasztalta a szenvedőket: "Sokan a porbahunytak közül fel fognak ébredni, ezek az örök életre, azok az örök gyalázatra és örök elvetésre". Ebből egy sajátos visszafizetés-tanítás alakult ki a jövőnek vagy "az eljövendő világnak" színes leírásával. Csodálatos világ tárult fel a szem előtt; amelyik ezt beitta. Egyszer az élet minden baja kiegyenlítődik, minden csalódás megszűnik. A jámborok és jók, a törvénytisztelők és igazak, akik a földön olyan sokat szenvedtek, felkelnek a sírból és üdén és tisztán mennek be az örök életbe ... De, hogy milyen lesz ez a feltámadás és ez a szép és tiszta eljövendő világ? Erről számot adni azonban, ez kívül állt az elképzelés körén" (285-87):

De - épp ez megmagyarázhatatlan volna, ha maga a föltámadás és az örök élet ténye is elképzelés lett volna. A mohamedánok Koránja például részletesen, földi képekben vázolja az öröklét örömeit, magán viselve a földi elképzelések kezevonását. Az ószövetségi könyvek végső megfogalmazói kétségkívül isteni sugalmazás alapján válogatták ki és vették át a mágus vallás sok tételét, melyek épp ezért a hit és erkölcs dolgát érintő hitigazságok. Az újszövetségben mindezek a részletek még jobban megvilágosodnak és határozott megfogalmazást nyernek: De amint Graetz helyesen megjegyzi, már halvány utalások ezekre vonatkozóan az ószövetségben, is voltak. Itt is azt találjuk, hogy az ószövetség népén kívül már jóval előbb és jóval tisztábban a mágusok, vagy legalábbis egy részük, ismerték ezeket a kinyilatkoztatott igazságokat. Lényegében ezek mind az ősi sumér hagyatékban is megvoltak. Ezen ismét nincs mit csodálkoznunk, hiszen Isten nem hagyta magára sem az egyeseket, sem a népeket az ősszüllők kora óta. Mágusok voltak; azok, akik jobban fölismerték és köszöntötték Jézust, mint sok zsidó Heródes királlyal az élükön (Máté 2, 1 7, 16: Magi-Mája). Később már olvasunk olyan mágusról is, aki ellenkezett Jézus tanításával (Csel. 13, 8 és 8,9), de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy tanításában egyébként semmi igaz állítás vagy kinyilatkoztatott tétel nem lett volna. Graetz tehát "idegen elemeknek" tartja perzsa mágus- vallásból átvett szentírási részeket, vagyis a szentírást olyasminek képzeli el melynek tulajdonképpen teljes egészében és minden ízében zsidónak kellene lennie. Ugyanez az álláspontja a többi "idegen elemről" is. Ez az elképzelés a zsidó szellem alkotásának véli vagy akarja. elfogadtatni az ószövetségi szentírást, mely elképzelésnek semmilyen alapja nincs, csak a később fokozatosan kifejlődött zsidó nacionalizmus. Az ószövetség sugalmazója az egész emberiség Istene: A tények ma már ugyanezt tapasztalatilag is igazolják. Szinte valamennyi kultúrnép Istentől kapott megvilágosításai ott állnak az ószövetségi könyvekben; melyekbe zsidó szerzők,- Isten sugalmazása mellett azokat összegyűjtötték és fokozatosan egyre inkább zsidó nacionalista irodalmi köntösbe öltöztették.

A Talmudban azután már nemcsak az irodalmi köntös, hanem maga az ószövetségi magyarázott tanítás is zsidó művé, a zsidó világművészet eszközeivé vált ártalmatlannak látszó vallási köntösbe rejtve.

Sem Graetz, sem a Talmud nem ismer egyetemesen elfogadott világos elvet arra vonatkozóan, hogy miként kell fölismerni az ószövetségi könyvekben a tévedhetetlen tanítást. A gyakorlatban azért logikusan alakult ki a Talmud: emberi vélekedések gyűjteménye, melyet szükség szerint értelmez a rabbi - és ez az, amit itt és most követni kell.

Ebből ered az az álláspont, hogy a démonok és vezérük, a sátán csupán elképzelés. Ezzel a gonosz lélekkel szembeni ébrenlét és óvakodás értelmetlenné válik s ez a Sátán

legnagyobb győzelme: a lélek nem hadakozik ellene, sőt szövetségesévé válik. A lélek és a Sátán szövetsége úgy jelenik meg, mint az igaz vallás és igazi istentisztelet mintája, melyet az egész világnak kötelessége elfogadni. A világtörténelem sok titkáról, ennek az alapelvnek ismeretében, lehull a lepel.

Nem arról van szó, hogy mások - akár egyesek, akár népek, akár egyesülések - között nincsenek hibák; bűnök, gonosztettek, - sajnos vannak. De egyedül a talmudi szellemmel fűtött egyesülések biztatják tagjaikat "Istentől kapott törvényeikkel" a rossznak az elkövetésére valamilyen "jó" érdekében, legtöbbször a legnagyobb titokban. Ugyanakkor ezt az erkölcsi magatartást a kereszténység rovására írják, hogy ezzel még nagyobb zavart csináljanak. Pedig csak elő kell venni a Talmudot és Krisztus tanítását, amint az Újszövetségi szentírásban áll. Aki a Talmudra hivatkozik, minden gonosztetre szentséget találhat a bonyolult fogalmazott előírások alapján, de egy keresztény sem találhat gonosztettének megokolására igazolást Krisztus tanításából

Rendkívül aláhúzza ezt az értékelést, hogy a keresztény arra törekszik, minél több kézbe juttassa el Krisztus tanítását, a talmudisták viszont amennyire csak lehet, elrejtik a Talmud teljes és hiteles szövegeit, maga a Talmud tilalmazza annak egyedüli olvasását stb. Ha nem zsidók idézik a Talmudot, amíg lehet, a talmudisták nem válaszolnak, nem bocsátkoznak vitába; hallgatnak. Ha azután mégis kell valamit mondaniok, azt felelik, hogy a nemzsidók meghamisították a Talmudot. De egyszer sem lehet hallani azt, hogy ugyanakkor közölnék pontosan, hogy szerintük hogyan van az az idézett rész. Nem is tehetik, mert az eszmei megvitatáskor a nem zsidók a legkényesebb pontossággal idézik a hivatalos zsidó Talmud kiadásokat.

Immár mintegy ötezer év tapasztalata után már időszerű az egész emberiség egészséges fejlődése érdekében kiküszöbölni minden nacionalista, fasiszta, fajelméletet hirdető és az alapvető emberi jogegyenlőséget tagadó alapkönyvet, melyek között a legmakacsabb a Talmud. Maguknak a zsidóknak és az ő vezetőiknek kell ünnepélyesen és nyilvánosan kijelenteniök, hogy a Talmud minden embertelenséget hirdető és parancsoló részletét egyszer és mindenkorra hatályon kívülre helyezik.

Ezt különben az ENSZ 1965. december 21-én elfogadott és a tagállamok által törvényhozás útján kihirdetett egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről kötelezően elő is írja. A kifejezetten biztosított vallásszabadsághoz való jog nem lehet mentség a Talmud embertelenségeinek fönntartására, mert senkinek nem lehet semmilyen szabadsága arra, hogy a kívülállókát embertelenségekkel sújthassa. Ezt eleve kizárja az ugyancsak egyetemes kötelezettségű alapvető jogegyenlőség, valamint az ENSZ közgyűlése által 1968. évi november 26-án elfogadott nemzetközi egyezmény a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság alapelveinek egyetemes érvényességéről és az emberiség ellen elkövetett bűncselekmények elévülhetlenségéről. (Vö.: 1971. évi 1. tv. / Magyar Közlöny 1971., 6. sz./)

" Mivel azt mondjátok:

Mi szövetségre léptünk a halállal
és szerződést kötöttünk az alvilággal,
Ha el is jő a suhogó ostor, minket el nem ér,
Mert a hazugságot tettük reménységünké,
És a hazugság oltalmaz minket:
Azért így szól az Úr Isten:
Íme én egy követ teszek Sion alapjába
Kipróbált követ,
Szegetkövet, értékeset alapjába beépítve,
Aki hisz, meg nem futamodik,
És a jogot teszem mérőónná
S az igazságot mérővesszővé;
És jégeső forgatja fel a hazugság menedékét,
És vizek árasztják el mentsvárát:

És semmivé lesz szövetségtek a halállal,
és nem áll meg szerződésitek az alvilággal;
Ha eljő a suhogó ostor,
Összetör titeket.
Ahányszor csak eljő, elér titeket;
Mert eljő majd hajnalonként, éjjel-nappal,
És csak rémületet okoz:
Megérteni a kinyilatkoztatást."
(Iz. 28, 15-19).

IX. Bűn és bűnbánat

KÖNYÖRGÉS FELOLDOZÁSÉRT

Oldozzátok föl,
ó nagy istenek,
istenek és istennők,
ti, a feloldozás urai és úrnői,
oldozzátok föl ezt az embert,
kinek Istene: - - - -
kinek istennője: = - - -
ő maga beteg, nyomorult,
megszomorított, megalázott,

Istene- megtiltotta ételt evett,
istennője- megtiltotta italt ivott;
"nemet" mondott "igen" helyett,
"igent" mondott „nem" helyett,;
ujjal mutatott felebarátjára,
hazug beszéddel vádaskodván;
sok nagy gonoszságot gondolt,
sok csalárdságot eszelt ki;
becsmérelte istennőjét,
káromolta Istenét;
nem-jó szándékkal rosszat mondott,
rosszat mondott, másodsor is,
mások szájával rosszat mondatott;
megkörnyékeztén bírókat, tanúkat,
vesztegetéssel igaztalan pört nyert;
sanyargatott egy szegény özvegyasszonyt,
egy másikat kiűzött otthonából; `
fiút apától elszakított,
apát fiútól elválasztott,
leányt anyától elszakított,
anyát leányától elválasztott,
nevelt-leányt nevelő anyától elszakított,
nevelő anyát nevelt leánytól elválasztott,
testvért-testvértől elszakított, '
társat a társtól elválasztott,
barátot baráttól elszakított;
a legyőzöttet fogságba vetette;
setét, naptalan verembe taszító
a fogság házának lakóját;

a megkötözött gúzsát főd nem oldotta,
sőt inkább még szorítóbb hurkot hurkolt;
becsmérelte istennőjét
káromolta Istenét;
lelkét Isten ellen való bűn nyomja,
szívét istennő ellen való vétek terheli;
megsértette nemző atyját,
testvér-bátyját lekicsinyelte,
megharagította öregapját,
testvér-nénjét elkeserítette;
nagy helyett kicsit adott vissza;
nem-voltra "bizony volt"-ot mondott,
voltra "bizony nem volt"-ot mondott;
bolondságokat fecsegett,
szemtelenégeket művelt;
hamis mértékkel, hamisan mért,
igaz mértékkel, igazán nem mért;
rossz ezüstöt elfogadott,
jó ezüstöt nem fogadott el;
megtagadta örökösét,
vér szerint való utódját kitudta;
jogtalan határt határolt,
jogos határt nem határolt,
odább tolt mesgyecöveket;
szomszédja házát elpörölte,
szomszédjának asszonyával hált,
szomszédjának vérét ontotta,

szomszédja ruháiba öltözött;
a jámbor ifjút elbolondította,
a jámbor ifjút nem ruházta föl;
megdúlta a családi fészket;
- bár igaz-szájú, ám hazug-szívű,
nyelve alatt hazugság, lakozik
szája, "igen", szíve pedig "nem":
fenyegetést, rémítést tervez,
pusztítást, elveszejtést, rombolást;
gyűlölködésre; gonoszságra készül,
meglop, megrabol, fosztogat,
vagy másokat bír rá, hogy azt tegyék;
kezét gonoszságba mártja;
szája förtelmességet szól,
ajka indulatosságot;
elméje nem-méltót gondol,
tisztátalan dolgot jegyez meg;
letér az -igazság útjáról;
a gonoszság útján halad,
istentelenséget cselekszik,
varázslást, bűbájt s más hasonlót -
mert a tiltott rosszból evett,
mert bűn, temérdek, nyomja lelkét,
mert városa rendjét lábbal tapodta
gyülekezetét megosztván,
mert lázított az Isten ellen,

mert szívvel-szájjal hazudott,
mert káromolta Istenét,
mert az áldozatot gyalázta,
mert - gúnyolva égre nyújtotta kezét -
az imádkozót kinevette,
mert feldöntötte az áldozó-asztalt,
mert Istenét és istennőjét megutálta,
mert másoknak rosszul, rosszat beszélt,
oldoztassék föl ez az ember:
káromolt bár - de tudta nélkül,
esküdött bár - de visszavonta,
fogadkozott bár - meggondolta,
tolvajláson rajt-kapatván, rettenésből esküdött,
nagy szorultságban, szabadulás végett esküdött,
óvó- Istenére nyújtotta ujját,
atyja és anyja óvó-Istenére nyújtotta ujját,
felebarátja óvó-Istenére nyújtotta ujját,
az Isten és a király óvó-Istenére nyújtotta ujját,
az Úr és az Úrasszony óvó-Istenére nyújtotta ujját,
s mindezt gyalázkodásnak miatta tette így;
vérontásba tapodott,
arrafelé járt, ahol vért ontottak,
ami tiltott városában, azt ette,
városának ügyeit elárulta,
a városának hírnevét bemocskolta,
pártjára kelt a rontással nyugözöttnek;
ágyában aludt a rontással nyugözöttnek,
székében ült a rontással nyugözöttnek,
asztalánál evett a rontással nyugözöttnek,
serlegéből ivott a rontással nyugözöttnek,
s most könyörög, könyörög
ágyban könyörög,
széken könyörög,
asztalnál könyörög,
serleg átvevésekor könyörög,
kóoszlop látásakor könyörög,
mérőrúddal és mérőedénnyel könyörög,
istállóban könyörög,
jószág mellett könyörög,
eke mögött könyörög,
csatorna szélén könyörög, '
folyó partján könyörög,
csónak farában, hajó tatján könyörög,
napkeletkor és napnyugatkor könyörög,
ég Istenéhez, föld szentségéhez könyörög,
Urunk és Úrnónk templomában könyörög
Városkapun belépén, városkapun kilépén, könyörög
Úton utazván könyörög,
Házban megszállván könyörög,
Utcán járkálván könyörög-
oldozd hát föl, Samas, te bíró,
"Fönn és lenn Ura," oldozd hát föl!
Te, istennek törvényhozója,
királyok igazságtevője,

legfőbb ítéletmondó oldozd hát föl!
Oldozd föl, fő fő tisztító pap;
oldozd föl, te, házunk Ura, '
bűneink Ura; Narduk, oldozd hát föl!

(Gilgames 239-243. Bűnjegyzék az "Égetés" című ráolvasás-gyűjteményből.)

A szöveg a Surpu gyűjtemény részlete, a Kr.e. 2. évezred végéről. Az imádság két főrészből áll: az első a bűnbevallás, a másik az "oldoztassék föl ..." szavakkal kezdődő föloldozó imádság. Figyelemre méltó, hogy az első rész főbb tételei nagyjából a Mózes által kihirdetett Tízparancsolat egyes parancsainak sorrendjét követik, a másik rész pedig csupán könyörgés föloldozásért, amit a pap az Istentől csupán kért (mint az ószövetségben is még) és nem közvetített Isten nevében és megbízásából (mint az Újszövetségben). A "rontással nyűgözött" kifejezésben a "kiközösített" helyezhető, olyan személyről van tehát szó, akiért könyörögni sem lehet föloldozásért, mert "bűnei meg vannak tartva." Számára előbb a bűnbánati lelkület elnyeréséért lehet imádkozni s csak azután a föloldozásért. Külön tanulmányt igényelne annak a kérdésnek a vizsgálata, hogyan jutott a sumér igaz ember a bűn ismeretére, honnan ismerte föl olyan világosan és részletesen, hogy mi bűn, mi nem bűn, mikor még nem volt számára olyan jegyzék; mint pl. a tízparancsolat. A sumér bűnlista alapvetően az emberiség szempontjából elkövetett gonoszságokat említi meg azzal a tudattal - és ez itt a döntő -, hogy ezek ugyanakkor az Isten megsértései is, melyek kiváltják Isten haragját és büntetését. Szinte az a szellem árad ebből a bűnbánatból, mint az igazi keresztény bűnbánatból, mely Jézus szavain tájékozódik: "Amit egynek a legkisebbek közül cselekedtek, nekem cselekedtetek". Ehhez a lelkülethez képest az ószövetségi lelkület még tökéletlen volt. A tételes parancsokat mindig jobban bővítő és magyarázó főtanács sok száz előíráshoz való igazodást követelt meg a tökéletes "igaz" lelkülethez. A babiloni Talmud tovább menve a rabbinak a legtágabb lehetőséget adta meg; hogy a "Törvényt" hogyan magyarázza. Ebből azután kinőtt az evilági érdekekre minden eszközzel szövetkezők társasága az örökkévaló Isten neve mögé rejtőzve. Jézus a kezdeti, a Melkizedek-féle vallást és az emberi testvériség erkölcsét állította vissza; mely lényegénél fogva szociális összetartozást és alapvető emberi jogegyenlőséget hirdet és követel a közös mennyei Atya nevében. Az alapvető emberi testvériséget, melyből jogegyenlőség származik, valamint a mennyei Atya fogalmát, mely a testvériség oka, alapja és feltétele, Jézus szinte az Ábrahám előtti hitvilág tanításaként veszi át és erősíti meg. A mózesi törvényhozás ezeket nem hirdette meg olyan világossággal és természetességgel, mint ahogyan azt az Ábrahám előtti Melkizedek-féle Papság tanítása tette.
(Vö.: Ijjas Antal).

ISTENE FENSÉGÉT AZ EMBER ...

Istene fenségét az ember igaz szívvel magasztalja,
Istene szavát a férfi fénylő szívvel dicsőítse, a nyílt Országban lakozó nép elé
zsinórmértékül tartsa, a hárfá csarnokában kedvesét, barátját ezzel buzdítsa, szívébe ezt
plántálja! ... Ha Isten nincs az ember mellett, nem jut neki kenyér, a férfi elveszíti erejét, a
pusztulást nem állja,

a sötét kín tör reá, eléri végzete, a gyötrellem kavarja föl, a fájdalom borítja el ...

Férfi vagyok, tudásban gazdag s tudásom mit sem használ:
ha igazságomat kimondom, hazugságra fordul, kicsavarja a hazugság ember-e, s az ő
szennyes művét segíti; karom, bár- öntudatlanul, bemocskol engem a szemedben: s te a
legszörnyűbb kínokat méred ezért reám.

Ha belépek házamba, csüggedés a lelkem, ha én, a férfi, az utcára megyek ki, összeszorul a

szívem. Igaz pásztorom haragszik reám, a derékra: rontó szemmel néz reám; csordásom, bár nem zshivány vagyok, ártó erőket uszít ellenem. Hűtlen szóval rágalmaznak barátaim, ha igaz szót mondok, hazugsággal viszonozzák szeretteim, bujtogató szót mond ellenem a hazugság embere.

S te, Istenem, nem felelsz meg nekik, elveszed józanságomat! A romlás tör reám irgalmatlanul, fölgerjedt ellenem, viharként tombol, szívem romlásba dönti.

Miért sorolnak a tudatlan fickóhoz engem, a nagytudásút?

Miért számítnak a tudatlan emberek közé engem, a tapasztaltat? Kenyér bőven van, s mégis ínség az én kenyérem. Midőn az emberek tömegének osztályrészét kimérted, kint mértél reám osztályrészü! Testvérem elsirat, szívem romlásra jut ...

Ó, Istenem, hadd álljak meg előtted! Magamról hadd beszéljek; szavam szívből feltörő sóhaj, utamról hadd beszéljek, hadd tárjam eléd sötét kínomat, fölkkavaró gyötrelmemet, törvényemet, tudásomat hadd sirassam, könnyeim nem apadnak. Mutassál hát fel barátaim előtt, téríts hát vissza szeretteim közé. Színed előtt ne apadjon szülőanyám zokogása, omló könnye, ne tūrd, hogy édes dallammal szóljon nővérem hárfája; mondja inkább szörnyű romlásom gyászénekét; feleségem komor szóval panaszolja kínomat, a siratók tudója sötét végzetemről énekeljen!

Istenem, az Országban ragyogó nap sūt, s az én napom sötét, eltűnt ragyogó napom, eltűnt a szép idő, szívem a könny, a bánat, keserv, csüggedés tölti meg, kínok kínoznak, mint a zokogó gyermeket, kezében tart a végzet, szemem elfátyolozza, leheltetem elveszi, testemben az Ártó fészkel, a rontás hatalma, utam a sötét szenvedés, romlás szorongat ...

Istenem, te vagy nemzőatyám: emeld föl fejem!

Hallgasd meg irgalmadban szívem feltörő sóhaját!

Meddig tart még, hogy nem törődsz velem, hogy nem

oltalmazol? Hogy nem emelsz föl magadhoz? Hogy nem irányítasz igaz ösvényre? Ezt mondják a sokat tapasztalt bölcsek, való s igaz a szó: "Anya sohasem szült még büntelen gyermeket, a munkálkodó nem jut tökélyre, büntelen a tevékenyek között ősidők óta nem volt."

Istenem, a mulasztásom, mit hatalmaddal szemben vétettem, hanyagságom, mit szemed előtt elkövettem,

ó, ne bosszuljad meg a férfin, a fénylő tudásún: szólítsd őt tetszésed szavával! Karom hozzád esd, eléd borulok: ami hitvány bennem, ami tisztátalan, arra sújts le, de akit haragod napján eltaszítottál, szólítsd őt tetszésed szavával! akit a romlás napján elvetettél, mondd annak az örömhírt! -

Istenem, bűneimet most a szemem elé tártad;

a gyülekezet kapujában elmondom őket: a feledésbe merültet, s azt is, amire most derült fény;

én, a férfi, nyíltan megvallom színed előtt minden bűnömet ...

Istene válaszolt a férfinak imáit meghallgatta; sírása könnyölgése Istene szívéhez hatott, igaz szavát, fénylő szavát Istene elfogadta; szava, melyben útját megvallotta,

Istenének örömet szerzett. A pusztító szótól Istene visszahúzta kezét szíve szorongató fájdalmát torkon ragadta: kiűzte testéből az Ártót, melynek hatalma volt fölötte, megszüntette a végzetet, mely ítélete szerint szállta meg.

A férfi kínja öröme fordult, Istene melléje adta a kegyes Oltalmazót hogy őrizze, hogy vigyázzon reá; melléje rendelte a kegyes pillantású két Védelmezőt. Istene fenségét a fék

igaz szívvel magasztalta, Istene fölszabadító tettét hirdette ...

"Íme, visszatért hozzám Istenem, íme, megmentett engem, íme, visszaadta épségem!"

(Komoróczy, 320-23)

"Az isteni igazság, a Jób-téma első mezopotámiai feldolgozása" - írja a magyarázó szöveg. Mondhatjuk azonban azt is, hogy a bűnbánó lelkület, a bűn beismerése és megvallása, majd az ennek nyomán fölfakadó vágyakozás Isten után, szembefordulás a rossz hajlamokkal s ennek nyomán az Istennel való kiengesztelődés s a lelki Isten-gyermekség elnyerésének, a megigazulásnak az öröme egy költeményben együtt itt található meg páratlan költői kifejezéssel és igaz őszinteséggel a 2- 3. évezred fordulóján.

A költeményben megénekelt bűnbánó imádság különlegesen értékes teológiai igazságai: senkit sem okol és senkit sem hibáztat szomorú sorsáért, még kevésbé átkozza rosszakaróit, vagy üldözőit, mint néhány ószövetségi zsoltár megteszi sokkal később is, - világosan megnevezi az Ártót, a rontás sátáni hatalmát, mely befészkelheti magát a lélekbe, - meghirdeti a minden emberre kiterjedő eredeti bűn tényét, - Istennek tulajdonítja, hogy bűneit igazán felismeri, tanítja, hogy Isten örül a megtérő bűnösnek és nem kényszeredetten hajlik a bűnbocsánatra,- hiszi, hogy Isten üzte ki "testéből az Ártót," a kegyelem állapota kiüzte a bűnt,- az Istennel való kiengesztelődés a léleknek örömet okoz, a kint öröme fordítja, megmenti a lelket és visszaadja ártatlanságát, - Isten őrző és védelmező angyalokat állít az ember mellé.

Ez az utóbbi adat különösen értékes, mert a fordító itt az Oltalmazó és Védelmező szavakat használja maga is és nem "istenséget". Vagyis Istentől rendelt jó szellemekről angyalokról van szó.

BŰNBÁNATI ZSOLTÁR AZ ISMERETLEN ISTENHEZ

Nyugodjék meg hát tomboló szíved, Uram!
Nyugodjék meg hát az Isten,
akit nem ismerek!
Nyugodjék meg hát az isteni nő,
akit nem ismerek!
Nyugodjék meg hát az Isten,
akit ismerek, vagy nem ismerek!
Nyugodjék meg hát az isteni nő,
akit ismerek, vagy nem ismerek!
Nyugodjék meg hát az Istenem szíve!
Nyugodjék meg hát az isteni nőm szíve!
Nyugodjék meg hát Istenem és isteni nőm szíve!
Nyugodjék meg hát az Isten,
aki reám haragszik!
Nyugodjék meg hát az isteni nő,
aki reám haragszik!
Nem ismerem a vétket, amit vétkeztem.
Nem ismerem a hibát, amit hibáztam.
Rossz néven tőlem Istenem ne vegye!
Rossz néven tőlem isteni nőm ne vegye!
Rossz néven tőlem az Isten,
akit nem ismerek, vagy ismerek, ne vegye!
Rossz néven tőlem az isteni nő,
akit nem ismerek, vagy ismerek, ne vegye!
Nem ettem tiszta ételt,

nem ittam tiszta italt;
olyat ettem, nem készakarva,
ami Istennek iszonyat,
olyat ittam, nem készakarva,
ami Istennek utálat.
Uram, sok az én vétkem,
nagyok az én bűneim!
Istenem, sok az én vétkem,
nagyok az én bűneim!
Isteni nőm, sok az én vétkem,
nagyok az én bűneim!
Isten, akit ismerek, vagy nem ismerek,
sok az én vétkem, nagyok az én bűneim!
Isteni nőm, akit ismerek, vagy nem ismerek,
sok az én vétkem, nagyok az én bűneim!
Nem ismerem a vétket, amit vétkeztem.
Nem ismerem a hibát, amit hibáztam.
Nem akartam az iszonyatot, amit megettem.
Nem akartam az utálatot, amit megittam.
Reám tekintett az Úr szívének haragjában,
ellenem támadott az Isten szívének gerjedezésében.
Bosszúból beteggé tett az isteni nő
Az Isten, akit ismerek, vagy nem ismerek,
súlyosan reám dőlt,
az isteni nő, akit ismerek, vagy nem ismerek,
fájdalmat okozott nekem.
Senki sem fogott kézen,
hiába kiáltottam;
senki sem lépett mellém,
hiába sírtam!
Jajgattam, sikoltottam,
de senki sem hallotta;
legyőzve, fájással tele,
föl se merek nézni többé!
Könyörgő szóval kiáltok magasságos Istenhez,
könyörgő szókkal illetem kegyes isteni nőm lábait.
Az Istent, akit ismerek, vagy nem ismerek,
esengéssel szólítom,
az isteni nőt, akit ismerek, vagy nem ismerek,
bűnbánattal kiáltom.
Tekints reám, Uram,
és teljesítsd kérésemet!
Tekints reám Úrnőm,
és hallgasd meg könyörgésemet!
Tekints reám,
Isten, akit ismerek, vagy nem ismerek,
tekints reám és hallgasd meg imáimat!
Én Istenem, meddig büntetsz még?
Én isteni nőm, meddig gyötörsz még?
Te Isten, akit ismerek, vagy nem ismerek,
csillapítsd le már szívedet!
Te isteni nő, akit ismerek, vagy nem ismerek,
szüntesd meg már haragodat.

Az ember süket és tudatlan.
Az ember, bárminek nevezzék Ó,
Uram, mit tudhat az ember?
Rosszat is jót is cselekedhet;
de bármit tesz, mégis tudatlan.
Istenem, szolgálodat ne sújtsd le!
Ingovány vizébe zuhantam,
merülök, süllyedek, - kezedet nyújtsd ki értem!
A rosszat, amit tettem, jóra változtasd!
Szórd a szélbe bűneimét!
Vétkeimet szennyes ruhaként húzd le rólam!
Istenem, még ha hétszer hét bünt követtem is el,
töröld el bűneimet!
Isteni nőm, még ha hétszer hét bünt követtem is el,
töröld el bűneimet!
Isten, akit ismerek, vagy nem ismerek,
még ha hétszer hét bünt követtem is el,
töröld el bűneimet!
Isteni nő, akit ismerek, vagy nem ismerek,
még ha hétszer hét bünt követtem is el,
töröld el bűneimet!
Töröld el bűneimet, s én hálálkodva magasztallak!
Szülő anyám szívéhez hasonlóan,
nemző atyám szívéhez hasonlóan,
nyugodjék meg hát tomboló szíved, Uram!

(Gilgames 214-217; Bűnbánó zsoltár valamennyi Istenhez)

A szöveg eredetije sumér-akkád kétnyelvű szöveg Assurban-apli könyvtárából, sokkal ősbibb időkre visszanyúló hagyomány alapján, amit a sumér-nyelvű változat jól mutat. A zsoltár eredeti gondolata "az ismeretlen Isten". A szerző megérzi, hogy a különféle nevekkal illetett Isten igazi megnevezése még előtte ismeretlen, de olyannak kell lennie, aki "atyám szívéhez hasonlóan" nyugodjék meg és hajoljon le bűneit megvalló gyermekéhez. Az a név, amit az ószövetségi könyvek is csak ritkán, példálózva mernek kiejteni és csak Jézus hirdet meg alapvető kinyilatkoztatásként, hogy az Isten: Atya, az kiszakad a sumér imádkozó ajkán kegyelemmel támogatott könyörgés végén.

X. Példabeszédek

Kevés szóval élj: ne fecsegj összevissza!
Részrehajló embertől sose kérj tanácsot!
Nem érsz célt, ha ügyedet kicsinyíted!
Ha bölcs vagy, ésszel élj; jól sáfárkodj a szóval,
okkal nyisd föl a szád, óvatosan beszélj
igéidet úgy mérd, mint drágaköveket,
melyeknek értéket épp ritkaságuk ad!
Sértőt, gyalázkodót messzire elkerülj,
s magad se szólj soha félvállról senkihez!
Maga fejére hoz az szégyent, aki sokat fecseg!
Perlekedő közé soha ne vegyülj,
környékét is kerüld él a veszekedésnek!
civódásukban bírójukká tesznek,
viszályukban tanúként megidéznek!
Tanúként cipelnek perükbe,

bár semmi közöd az egészhez!
Veszekedéstől úgy félj, mint a tűztől.
Ha te veszekedel, oltsd el haragodat;
veszekedés a jog megtiprója;
védősánc - de olyan, amely az ellenség gyöngéjét keríti körül:
csak aki lerombolja, gondol a barát dolgával!
Ne tégy rosszat ellenségeiddel!
Rossz tett helyébe jót cselekedjél!
Ellenséged iránt irgalmas légy!
Igazságos légy még azok iránt is,
akik bántanak és szoronganak!
Ám hadd örvendjenek csak fölötte azon,
hogy te a rosszat jóval fizetted vissza!
Soha se járj a rosszak tanácsán!
Halld meg a szíved ságait: ,
gőgösen fölöttük állván, őket meg ne vessed,
ott fenn az Isten, Istenük haragszik,
Samas haragszik - bízd csak rá a bosszút!

Kenyeret szelj az éhezőnek,
bort tölts a szomjúhozónak,
a szűkölködőt fölruházzad,
tiszteld az alamizsna kérőt
ott fenn az Isten, Istene örvend,
Samas örvend - jóval fizet a jóért!

Segíts a segítséget-kérőn,
tégy jót mindig-örökké!
Szolgádat túlságosan meg ne terheld!
Feleségül örömlányt el ne végy ezerszámra volt szeretője;
papnőt se végy -
Istenére ügyel csak;
szajhát se
bárkivel bujálkodik;
mindezek csupán bajt hoznak fejedre!
Veszekedés közben megátkoz,
alázat szívében nem lakozik.
Veszélybe jutott a házad;
mutass ajtót a baj-hozónak,
fülével úgyis kifelé figyel,
az idegen lépteit lesi!

Mocskos beszéddel szájadat meg ne fertőzd:
Tiszta legyen szavad, gondolatod!

Gonoszat ne szólj soha senkiről:
csak szépet és jót, bárki kérdez is!
Aki mocskosan beszél, gonoszat szól,
a bosszúálló Samas annak fejére hág!
Nyelvedre béklyót rakj, szádra lakatot tégy:
a felrobogó szókat tanul meg visszafogni!
Sok hirtelen beszédet örömet visszazívnaál -
csak hogy lyukas diót ér a kései okosság!

(Agyagtáblák 116-118, Um-Napisti tanácsaiból.)

Régi példaszó mondja:
Neked is át kell menned az alvilág folyóján.
Mikor a fazekas kutyája az égető kemencébe szabadult,
mind megugatta az edényeket.
Félrelépett asszony szavát
férje a törvény kapujában hallja meg.
Hogy nyugodt alvásod legyen,
pontosan végezd a dolgodat!
Cifrán öltözik, a köszöntést se fogadja -
nagyon jól mehet a sora!
Az erős munkája bérét ;
a gyenge gyermekei árát eszi meg.
Kőből és szurokból épített házban ülök:
s egyszerre csak marék agyag hull a fejemre.
Elmégy és elveszed az ellenség földjét -
eljön az ellenség és elveszi a te földedet.
A szamár önmaga alól eszi az almot.
Akit szeretsz;
annak igáját is húzod.
Gyürkőzz neki
Isten is megsegít

Ha rosszat teszel barátoddal,
mit cselekszel majd ellenségeddel?
Nem dárda, nem fal, nem zár, nem vagyon
csak Isten óv meg a veszedelemtől.
Az okos egyszerű vászonnal fődí be magát,
az ostoba pompázó köpenybe öltözik.
Halálos beteg vagyok: "Mindent fölélék!"
Meggyógyultam: "Takarékoskodom újra!"
A legmagasabb fal se tartóztatja fel
az éltés gyomor vakmerését!
Nép király nélkül:
nyáj pásztor nélkül.
Legyen urad; legyen királyod
de a főnöködtől féljél!
Elhagyta a várost,
hogyan meglekintse az országot.
Szavam megkülönböztet az emberektől
szavam az emberek közé sorol.
Ember - az Isten árnyéka.
Szolga - az ember árnyéka.
De a király az Isten tüköre!
Ragyogó arccal járnivalakelni
vagy épp borús homlokkal,
magunkba süppedten kóborolni
nem emberi, méltatlan hozzánk!
A barátság fölbomlik,
az üzlet örökre szól.

(Agyagtáblák 124-126.)

Bénák városában a sánta: futár.
Amit titkon vallanak meg,
azt könyörületből felejtsd el.
Túl magasra fészkel: nem tud lejönni,
túl alacsonyra fészkel: nem tud felszállni.

A szegény szavát nem fogadják el.
A szegénynek a kölcsön orrát csavarja.
A vándorlás erőt gerjeszt a szegénységben; aki vándorolni
tud, erőssé válik, többre viszi az életben, mint aki egyhelyben ül.
A szegénynek csak aprópénze van.
Tanuló vagy és neved sem tudod? Üsd arcul magad.
Ha az írnoknak szájával együtt mozog a keze, akkor igazán írnok.
Írnok kéz nélkül: énekes torok nélkül.
Írnok vagy ugyan felülről, de nem vagy ember alulról.
Ha az írnok nem ismeri a sumér nyelvet, miféle írnok?
A kis írnok (a tanuló), ha kenyérral tömi meg a gyomrát, a
tanulásra nem igen figyel.
Inas ugyan, de tud sumérül!
A rókának vicsorog a foga - ám reszket a feje.
Az ökör hosszú életű: örökké hever.
Az ökör a földet rúgta-kaparta: por szóródott a szemébe.
Úri módon építkezel: szolgaként élsz, szolga módon
építkezel: úrként élsz.
Kezet tégy kéz mellé, s fölépül a házad; gyomrot tégy
gyomor mellé, s elpusztul a házad.
Amelyik házban sok derék gyerek van, sosem hűl ki a kapa
s a kosár.
A házhoz üres telek is tartozzék, a szántóhoz szérú is
tartozzék.
Vita a tudóstársak, pletyka a papok között keletkezik.
A bolhához úgy közeledik, mint az oroszlán; de ha munkát
rónak ki rá, úgy surran el, mint az egér.
Ha tudsz valamit, miért rejtegetnéd?
Fog még marni becézett ebed.
Nagyralátó szív nem gondol a pénzzel.
Megfogták mások a kígyót, s ő elmondta a ráolvasást.
Mint az ökör, te sem tudsz megfordulni.
Akit gúzsba kötnek, olyan mint a párduc:
ha közelednek hozzá, harap.
Ökör, úgy jársz-kelsz az utcán, mintha te lennél a felügyelő
Büszkén mondja a szuka: akár sötét kölykeim vannak, akár
világos kölykeim vannak, szeretem gyermekeimet.

(Komoróczy 307-312, A tábla házának gyűjteményeiből.)

XI. Sirató énekek

RÉSZLET A SIRATÓBÓL UR VÁROSA FELETT

E napon a városban a fény kihunyt, romokban a város,
Ó, Isten Atya, romokban hever a város, ... - jajgat a nép,
e napon az országban a fény kihunyt, ... jajgat a nép,
a szemétdombot népe tölti meg, kidobott cserép nincsen rajta,

falain rések tátonganak, ... jajgat a nép,
tágas kapuiban, hol ki-be sétáltak, hullák hevernek,
terein, hol ünnepet tartottak, tetemek szerteszt,
az Ország ünnepének színhelyén tetemek halmai,
omlik az Ország vére, mint réz, mint ón a kohógödörben,
folynak szét a hullák, mint juhfaggyú a napon,
akit fejsze ütött le, a férfit nem fedí sisakja,
szájjal a porba bukott; mint gazella a kerítőhálóban,
akit nyílvevessző talált el, a férfit nem takarja pajzsa,
véreben fekszik, mint a földön, mikor megszülte anyja,
akire buzogány csapott, a férfit nem borítja köpenye,
nem ittak szeszt, és mégis tántorognak a férfiak,
aki a fegyverek elé kiállt
azt a fegyverre verte le ... - jajgat a nép,
aki a fegyverek előtt megfutott,
azt a vihar döntötte le, ~ .. - jajgat a nép,
Ur városában éhen pusztul a gyenge, az erős,
az anyóka, az apóka a házból ki se lépett, rájuk talált a tűz,
a gyermeket anyja öléből halként sodorta el a víz,
a dajkák erős emlője elaszott,
az Ország esze eloszlott, ... - jajgat a nép,
az Ország elméje megbomlott ... - jajgat a nép,
anya a gyermekéről leveszi a szemét, - jajgat a nép,
anya a gyermekéről el fordítja a szemét,
apa a gyermekéről elfordítja a szemét ... - jajgat a nép,
a városban az asszony magára hagyva, a gyermek magára
hagyva, a tulajdon szétszóródva,
a fekete fejűek elkergetve a földről, melyre fejüket lehajtották,
Úrnője, mint riasztott madár, városából elrepült,
Ningal, mint riasztott madár, városából elrepült,
az Ország összegyűjtött kincsébe tolvaj kéz markol,
az Ország tele magtárára tűz lobban ...

(Komoróczy 266-67.)

A teljes Sirató 11 szakaszra (kirugu) oszlik. Ez a rész a feldúlt város leírását tartalmazza. A teljes 435 soros ének közben liturgikus leborulások és litániaszerű könyörgések szerepelnek. A bevezető panasz és Ningal beszédei emesal tájszólásban íródtak, a többi, a fő vagyis emeku nyelvjárásban.

Igen sok vonást figyelhetünk meg benne, mely a mi ősi siratóénekeinkben is megtalálható. A fémművesség elterjedtségének magas fokát tanúsítja a kohógödör-hasonlat, míg a szülőanya példája a XIII, századi inkvizíciós jegyzőkönyvek adatával egyezik. A vallomások szerint a szülőanyához hívott mágusok az anyát a küszöbre helyezik el, hogy az új élet az ajtón érkezzék meg imádság kíséretében. Ningal szó szerint Nagyasszony (Nagy-Néne) és a nevet a fordító most nem "istennő"-vel adja vissza, hanem Úrnővel, ami más hasonló helyeken szintén alkalmazható! A városoknak védőasszonyaik, úrnőik, patrónáik voltak Sumérban az Országban. Ningal egyébként Hold-tündér, a Holddal különös kapcsolatban álló szellem.

A költemény keletkezésére utalva ezt írja Falkenstein és Soden (1953: 377): "Ennél az éneknél is megvan a bizonyosságunk, hogy egy történeti esemény adott alkalmat a Siratóra. Subariak és elamiták is említve vannak a földülők között. A szöveget azonban csak akkor alkalmazhatjuk Urra Ibiszin alatt, ha a bevezetés egy későbbi hozzátoldás

volna, mert abban Iszinnek, a győzelmes ellenfél fővárosának a székhelye lerombolásáról is szól a panaszkodás."

Nézzük most ennek a résznek a szöveg- ill. fordítás változatát, amint azt Zamarovszky (1966: 266-67) adja:

"Akkor elvitték a jó szelet a városból, és a város rommá lett - ó, jaj, Nannar atya! -, a várost rommá változtatták, a nép sír. Akkor a jó szelet elhajtották az országból: a nép sír. Falába réseket ütöttek: nép jajveszékel!
A díszes kapuban, amelyen át emberek jártak holttestek feküsznek. A tágas utcákon, amelyeken ünnepélyeket tartottak, meggyilkoltak feküsznek. A tereken, amelyeken az állami ünnepeket ünnepelték, a hullák tömegével hevernek. A vér úgy szívódik fel a földbe, mint a bronz és ólom ömlik az olvasztókemencébe, a hullák birkaflaggyú módjára oszlanak a napon ...
A baltával leölt Urbeli emberek fején nincs sisak; mint a dárdával elejtett gazella, úgy túrják szájukkal a port. Lándzsával átszúrt emberek feküsznek bekötetlen sebekkel. Doronggal agyonvert emberek feküsznek födetlen fővel. Ahol asszonyaik gyermekeket szültek, ott fetrengnek saját vérükben ...
Az erős és a gyenge egyaránt az éhségtől pusztul el Urban. Az idős férfiak és idős asszonyok, akik házaikat nem hagyták el, ott égtek el a tűzben. A csecsemőket, akik anyjuk ölében feküdtek, a víz vitte el, mint a halókat. A fiatal férfiakat és nőket, azok fiait és szolgálait kötéllel megkötözték és elhurcolták ...
Eltűnt az állami bíróság: a nép sír. Az államtanácsot elnyelte a mocsár: a nép sír. Az anya elhagyta leányát, a fiút elválasztották atyjától: a nép jajveszékel!
A fekete fejűeket kihajtották szülőhelyeikről! Asszonyuk fölriasztott madár módjára elhagyta városát!
O, Nannar atya, Ur megsemmisült, népe szétszórva!"

PANASZOS ÉNEK ENLILHEZ NEMZETI SZERENCSÉTLENSÉG IDEJÉN

Fájdalmasan bög az Ur karámja,
az országok Urának, a hatalmasnak karámja
fájdalmasan jajgat,
az Országok Urának, a Hatalmasnak, Mindenhatónak
karámja

fájdalmasan bög és jajgat
az országok Urának, a Hatalmasnak, Mindenható szava
szilárdan megáll,
nem fordulhat ember Enlil parancsa ellen,
nem fordulhat,
hatalmas és másíthatatlan Enlil parancsa,
mint a hegység!

Enlil Urunk hálót vetett ki
hálója az ellenség hálója volt?!

Enlil Urunk kiáltott
kiáltása az ellenség kiáltása volt!
Enlil Urunk fölzavarta a vizeket és
a halak megfulladtak!
Enlil Urunk fölkavarta a felhőket és
a madarak aláhullottak!

Országunk Ura, Enlil,
mikor nyugoszik már meg haragos szíved?
Országunk Ura, Enlil,
mikor fárad már el haragos tekinteted?
Meddig takarod még fejedet köntösöddel,
meddig akarsz még haragudni?
Meddig rejted még fejedet öledbe,
meddig akarsz még haragudni?
Meddig zárod el bensődet ládaként,
Meddig akarsz még haragudni?
Meddig dugod füledbe ujjadat,

meddig akarsz még haragudni?
Földre szórattatunk, Enlil atyánk,
földre szórattunk, Enlil Urunk,
szemétdombra vettettünk!
Vemhét a kecske és a juh elvetéli,
mert megelleni nem akarja!
Magzatát az asszony vízbefojtja,
mert fölnevelni nem akarja!

Ó, a te hű városod!
Enlil atyánk,
mi lett (Babilonból?)
Az apa megtagadja bajbajutott fiát,
a fiú megtagadja bajbajutott apját,
az elesett hős árvái utcára kerülnek!
Sem az égen, sem a földön
sehol sem látszik semmi fény.

Enlil atyánk!
Urunk, te tudod, a Nap sem olyan, mint máskor
fénytelenül, vakon gördül országunk felett!
Urunk, te tudod: a Hold sem olyan, mint máskor
fénytelenül, megfogyatkozva gördül országunk felett!
Országunk Ura, te tudod:
Naped és Holdad fölkeltükben is, nyugtukban is megváltoztak
s nem olyanok, mint máskor, nem olyanok!

Enlil Úr,
te megérleled az embereket, a belül-lévőket-
megérleled és megölöd őket!
Enlil Úr,
te megérleled az embereket, a kívül-lévőket
Enlil Úr,
megérleled és megölöd őket!
Enlil Úr,

te megérleled a völgyeket, megtöltöd virággal
megérleled és elhervasztod őket!
Enlil Úr,
te megérleled a kincseskamrákat, megtöltöd kincsekkel-
megérleled és elpusztítod őket!

Enlil atyánk, mátkád, Ninlil,
hadd lágyítaná meg kérésével szívedet!
Enlil atyánk,
mátkád, Ninlil, Nippur város úrasszonya,
hadd lágyítaná meg kérésével szívedet!
Enlil atyánk,
szeretett fiad, Nannar, az ég hercege,
hadd lágyítaná meg kérésével szívedet!
Enlil atyánk,
szeretett leányod, (Istár), az ég királynője,
hadd lágyítaná meg kérésével szívedet!
Enlil atyánk,

ég és föld minden szentei
hadd lágyítanak meg kérésükkel szívedet!
"Ne vesd el városodat" mondanák neked,
hogy kérésükkel szívedet meglágyítsák,
"Ne vesd el Nippurt és Ékurt!" - mondanák neked,
"Ne vesd el Enamtila alapzatát!" - mondanák neked,
"Ne vesd el városodat"! - mondanák neked,
hogy kérésükkel szívedet meglágyítsák.
"Te vagy az ő uruk!" - mondanák neked,
"Te vagy az ő pásztoruk!" - mondanák neked
"könyörülj meg végre városodon!" - mondanák neked,
hogy kérésükkel szívedet meglágyítsák.

(Agyagtáblák 51-53.)

Az ének sumér eredetű, ránk kétnyelvűként (sumér-akkád) maradt a szöveg. Egyes betoldások sőt szövegváltoztatások ezért érthetők. Hálás feladat lesz itt is az eredeti sumér szöveg helyreállítása. Addig is zárójelbe tettük a valószínű betoldást.

Az: "isten" elnevezéssel kapcsolatban a Bevezetésben mondottak szerint kerestük ki a legmegfelelőbbnek látszó szinonimát, ugyanígy jártunk el az "istennő" kifejezéssel kapcsolatban is. Ezeken kívül csak néhány helyesírási ill. kifejezési változtatást tettünk a megjelölt forrásokból mentett szövegeken itt is és egyebütt is.

'Ennek az éneknek a forrásmunkája megjegyzi: "Ó, a Te hű városod ... - ez és a következő öt sor nincs az eredetiben; a fordító költő invenciója." (194. l.)

Itt is sok részletre menő hasonlóság, gondolatpárhuzam található Jeremiás siralmaival.

SIRATÓ IBBI-SZUEN FELETT

Hogy az időt kifordítsa, hogy a mértéket megmássa:
a gonosz vihar, mint az orkán, mindent elemészt.

Hogy Sumér rendjét fölforgassa,
hogy a kegyes hatalmat félrelökje,
hogy a városokat dúlja, hogy a házakat dúlja,
hogy a karámokat dúlja, hogy az aklokat elsodorja,
hogy a karámokban marhák ne álljanak,

hogya az aklokban juhok össze ne álljanak,
hogya a csatornák bűdös vizet sodorjanak,
hogya a jó szántók gyomot neveljenek,
hogya a mezők a kín fűvét sarjasszák,
hogya anya a gyermekét ne gondozza,
hogya apa a hitvesét ne becézze,
hogya az ágyas ura ölén örömet ne találjon,
hogya a gyermekek apjuk térdén ne nőjenek,
hogya a dajka a csecsemőt álomba ne ringassa,
hogya a királyság székhelye megváltozzék,
hogya a méltányos ítélkezés megköztessék,
hogya a királyság az Országból idegenbe vitessék,
hogya az Ország idegennek engedelmeskedjék,
hogya An-Enlil szavára a mérték mássá válják:
azért, midőn An az országokra bődülten tekintett,
midőn Enlil az idegen földre vetette tekintetét,
midőn Ninru a teremtményeire ártó csomót kötött,
midőn Enki az Idigina, a Buranunna folyását elterelte,
akkor An-Enlil sorssá tették a sorsot:

hogya a nép ne hajlékában lakozzék,
s idegen földre hurcolják őket,
hogya Subur, Elam ellenséges lakói csapjanak le rájuk,
hogya királya a palotából önként távozzék,
hogya Ibbi-Szuen Elam földjére kerüljön,
hogya a hegység legbelsejéig, Ansanig elkerüljön,
hogya városába vissza se térjen,
mint a madár, ha feldúlták fészket, mint az idegen,
hogya az Idigina, a Buranunna partján mérges fű nőjön,
hogya az utakra láb ne lépjen,
hogya karavánútra senki ne induljon,
hogya a városok, emberek hajlékai rommá romoljanak,
hogya a fekete fejűek népe a lakóhelyén megölessék,
hogya a jó szántókat ne kapálják,
hogya a pásztor a mezőre juhait ne terelje,
hogya a tehenek a karámba vaját, tejet ne adjanak,
hogya a tehenektől a fénylő karámba tej a sajtárokban ne
gyűljék,
hogya a köpülés vidám dala elhallgasson,
hogya a réten az aprójószág kivesszen,
hogya a nagy jószág elhulljon,
hogya Szumugan négylábú barma nyugvóhelyet ne találjon,
hogya a mocsárban a halak neve ismeretlen legyen,
hogya a nádas mérgezett fejű nádat teremjen,
hogya a kertek kiszáradjanak,
hogya az árkos kertek, új vesszők nélkül, kipusztuljanak:

An-Enlil ő, minden országok királya,
Sumér sorsául ezt rendelte.
Ki merné An szavát fölforgatni?
Ki merné Enlil szavát megtámadni?
Sumér fél, reszket a nép,
a városban a nép sírva sír,
imára emeli kezét .

..

(Komoróczy 264-66.

Ez a sirató egy nagyobb mű részlete, mely a "Sirató Sumér és Ur felett" címet viselheti. Amint forrásunk magyarázó szövege mondja: a sirató énekek egy része közvetlenül a pusztulás után keletkezett, néhányuk azonban valamivel később, az ie. 20. sz. derekán, amikor az utódállamok már fontosnak tartották, hogy önmagukat a letűnt birodalom örökösének hirdessék. Az ie. 20. sz. költészetében Sumér és Akkád - a III. uri dinasztia birodalma - egysége soha sem hallott erővel hangzik. Mégis ez már nem a régi nemzeti dicsőség, hanem inkább egy közös műveltség és hagyomány dicsérete.

XII. A Bölcsék tanítása

I.

Jöjj hát, ó, bölcsék bölcse, hadd beszéljek veled,
lépj közelebb, hadd valljak neked gondjaimról!
Beszédemet ha meghallgattad,
gondjaimat ha elűzted,
keserű szívem megédesedik,
s én örökkön-örökké magasztallak és áldlak!
Mert van-e bölcsék között oly igen bölcs,
aki bölcsőbb volna nálad?
Mert van-e tiszteltek közt olyan igen nagyon tisztelt,
aki tiszteltebb volna nálad?
Van-e olyan tanácsadó, rajtad kívül van-e még egy,
kivel búmat megoszthatnám?
Balsorsom beteljesedett. Lélegzésem
akadozik, a szív nyomorúsága fullaszt.
Legkisebb fiú vagyok. Jó atyám
rég elhagyta már az élők világát.
Anyácskám, drága jó szülőanyám is
a "visszatérés-nélküli földre" költözött.
Atyám, anyácskám elment, itthagytott,
s én gondom-viselő nélkül maradtam.

II.

Megszomorítod lelkemet, .
szegény, szegény barátom!
Miért is felhősödik el
ragyogó orcád, fénylő homlokod ?
Rosszul gondolkodol,
kedves társam!
Éles ítéletedet
hibbantagyúéhoz teszed hasonlatossá!
Nem-változó törvény ugyanis,
hogy atyáink a halál ösvényére lépjenek.
"Átkelnek a Hubur folyón" -
így tartja a régi szólásmondás.
Járj-kelj csak a világban,
nézz csak szét az emberek között:
szerethetik bár a szegényt is,
de vajon tisztelhetik-e úgy, mint a gazdagság
urát?
Az elhízottat, a tejben-vajban fürdőt, ha tisztelik is,

de vajon szerethetik-é?
Bizony mondom: aki az Isten kedvében jár;
az szerez védőszellemet,
aki az Istenanya előtt megalázkodik,
az dúskál a vagyonban.

III.

Ó, barátom, csermely a szíved,
soha ki nem apad forrása;
vagy még inkább áradó tenger,
soha, soha sincs apadása!
Kérdést intéznék hozzád,
figyelj szavamra,
hajtsd hozzám füled,
halld meg, amit mondok!
Testem megrokkant,
lesoványodott.
erőm elgyöngült
oda régi kedvem!
Hamvába holt ereim tüze is,
derekam keménysége tovatűnt,
tiblábok, nem találok helyem.,
árnyékomma lett a sóhajtozás.
Szántóföldem bár jó gabonát terem,
nem lakat jól a foszlósbélű kenyér;
gyümölcsösöm bár- jó szőlőt terem
nem oltja szomjam a vízzel kevert bor:
Van-e boldogság? S van-e boldogságban -
bizonyosság?
Kérlek, világosítsd meg elmém!

IV

Visszafojtom szavaimat,
ajkam zárát vonakodva nyitom ki.
Amit beszélsz,
fecsegéshez hasonlít.
Gondolataidat felkavarod,
összetöröd vized szép tiszta tükkrét.
Nem-lohadó vágyakozásod
meg- nem-szűnő óhajtozásod
a szélvédett öböl után, enyhet adó, árnyékos part
után
imáid árán teljesül.
Elfordul tőled az Istenanya?
Hozzád hajlik újra, ha megköveted!
Kegyelme udvarán kívül rekedtél?
Befogad újra, ha megkérleled!
A könyörgőt, a buzgón leborulót,
ki benne igazság jelét imádja,
megsegíti az Istenanya mindenkor;
elárasztja sokféle jóval.

V.

okulok szavadból, barátom,
bölcsséget tanulok tőled.
Igéd mélysége megrendít,
erősíti és nyugtatja szívemet.
Jöjj hát, hallgass meg, kérve-kérlek
hadd soroljam el valahány keservem!
Gondolj csak a gyorslábú vadszamárra,
ahogy le s föl nyargal a pusztán -
vágatja közben az Isten neve,
vajon eszébe jut-e a Rohanónak?
És az ordító oroslán,
bár a véres húst fölzabálja,
áldozik-e vajon belőle,
hogyan engesztelje az Isten haragját?
Vagy a Szerencsés, a Föld Hörcsöge
gondol-e arra, míg vagyont gyűjt,

hogyan színaranyban, színezüstben
lerója Máminak adóját?
s én nem áldoztam-e naponként?
Nem köszöntem Istenemhez?
Hányszor kiáltottam nagy fennszóval,
hányszor dicsértem az Isten nevét!

VI.

Pálmafa vagy, kincset érsz,
ó, barátom!
Te minden bölcsséggel ékes,
arany-gyémánt ékszer, teljes Ragyogó te!
Megállasz rendületlenül, akár a föld
ám az Isten szándéka változik.
Gondolj csak a gyorslábú vadszamárra,
ahogy le s föl nyargal a pusztán
a gyorslábúnál még gyorsabb nyílvesző
a pusztaság rohanóját legyőzi!
És az ordító oroslánt,
a véres húst ha fölzabálta,
várja legott a megásott verem,
és ő tárt sírjába belézuhan.
Vagy a Szerencsést, a Föld Hörcsögét,
míg vagyont gyűjt s nem gondol Mámira
nem is a sorsra/rendelte napon,
sokkal előbb már, tűz hamvasztja el.
Miért vágyódnál járni útjukon,
ha már nekik is vesztüket okozta?
Szállj magadba inkább s keresd az Isten
örökkévaló teljes bölcsségét!

VII.

Északi szél az elméd, ó, barátom,
kedvező szél, kellemetes a népnek.
Megköszönve, köszönve köszönöm
a jó tanácsot, amit adtál!
Egyetlenegy szót, egyetlenegy hangot

mégis hadd szóljak meg előtted.
Aki sem Istent, sem embert nem ismer,
bizony, az jár a siker útján;
míg az Isten-magasztaló, ember-tisztelő
elszegényedik, megaláztatik.
Zsenge ifjúságom idejétől
az Isten parancsát követtem,
meghajtott fővel, sóhajtással
kutattam az Istenanyám szándékait.
Mégis, mi jutott osztályrészemül?
Igavonás csak és semmi más!
Szegénységgel vert meg az Isten,
mivel neki, úgy látszik egyre megy!
Feljebbvalóm hóbotos ember,.
előljárom is félkegyelmű:
Magas polcra kerül a hitvány,
s én alávettem a porba.

VIII.

Barátom! Tágas fülek embere, bölcs szóra figyelmes!
Megállj csak! ?
Helytelenül gondolkodott!
Illetlenséget cselekszel!
Lázadsz az isteni rend ellen, sértegeted az Isten
rendelését,
erre visz rá majd működése.
Tagadod az Istenanya kormányzását,
erre buzdít szíved haragos kedve.
De gondold meg, mily távoli az ég
s még távolibb az Isten terve, gondja!
De gondold meg, mily végtelen a tenger
s még végtelenebb az Istentanya hatalma!
Ha kedvük tartja,
igazságosak,
s módjukban-jogukban áll
nehézséget forralni is.

XIII.

Ó, hadd rontsam le házamat,
veszítsem el vagyonomat,
Isten törvényeit hadd szegjem meg,
hadd hágjam át parancsait!
Levágok egy szép hizott borjút,
s húsát megeszem mind egymagam!
Útra kelek,
messzire megyek,
kutat ások, úgy bizony,
és vizét elfolyatom!
Kóborolok tolvajként, titkosan,
az utcákon, a tereken,
besurranok az őrizetlen házba,
s ami megtetszik, elviszem.
Éhesen föl alá kószálok,

lesben állok a sarkokon,
sötétben véren szerzem meg a zsákmányt,
világosban elkoldulom!

XIV.

Barátom, eszed tilosba tévedt!
Miért is tennél úgy, mint mindenki más?
Vágyaidat zabolázd meg erősen,
elméd kantárát fogd rövide!

XVII.

A király fiát
fehér gyolcs fedi,
a koldust meg,
fekete rongy borítja.
Bizony mondom, árpakenyéren él
a kincseskamrák őrizője,
bár sáraranyat méreget
és ezüstöt hordoz a vállán.
Lapulevél annak ebédje,
ki másnak ízes pecsenyét süt;
ám a vagyon beteg ura is
többször sovány falattal kell beérje.

XX.

Józan eszed
ugyancsak elbolyongott,
meg fontolásod
mértéket veszített,
Miért nézed le a törvényeket,
a szokásokat miért gúnyolod?
A gazdag süveget visel,
hogy cipelne hát fején kosarat?
Méltósága súlyát hordja csupán.
Az, akit bölcsnek tartanak,
bár a gazdag után következik,
mégis tisztességet szerezhet.
Töltsd be hát az Isten törvényét,
tartsd meg parancsait!

XXII.

A csirkefogó ----
akit fölmagasztalsz,
kinek utcákon, tereken kódorgását dicséred
a csirkefogó képét távoztasd el!
Istentelen, aki a másét
elkívánja, erővel elveszi;
az ilyen testét halálosztó fegyver
járja előbb-utóbb át.
Neked, ki most Isten nélkül élsz,
jut-e boldogság osztályrészedül?

Bizony, hogy nem! ki az Isten igáját vonja,
örül, dúskál, szerencsésen él.
Hívogasd hát az Isten jó szelét,
s amit vesztettél esztendőök
során szempillantás alatt visszanyered!

XXIII.

Keresztül-kasul jártam a világot,
sok mindent láttam, sok mindent hallottam.
Isten nem állja útját
a gonosznak! Hajót von az apa,
bizony, hízelkedés, képmutatás
magját hintette szívünkbe.
Hazugsággal s nem igazsággal
töltöttek bennünket színültig.
Ki ne dicsérné a gazdagokat,
jószágosaknak nevezve őket? -
"Ez a király?" "Sokáig éljen!",
mondják és máris hívéül szegődnek.
Becsapják, kirabolják, följelentik
az igazi embert, meghurcolják,
rágalmakat szórnak reá,
elvesztésére szövetkeznek.
Gonoszok véle gonoszkodván gonoszkodnak,
védelmére kelni senki se mer,
megsemmisítik tűzzel-vassal, erővel-hatalommal,
mint a fényesen föllobogó lángot, kioltják!

XXVII.

Beh kedvellek, ó, barátom, beh szeretlek,
mivel oly igen-nagyon érzed fájdalmaim súlyát!
Segíts rajtam! Mert hiszen jól tudom,
nagy sérelem ért engem életemben
Noha bölcs és alázatos szívű,
jóra termett és tiszta vagyok én,
soha, soha nem állott mellém senki,
segítséget, vigaszt sohase kaptam.
Most behúzott nyakkal kuncsorgok
városom terein, utcáin,
fejem szomorúan lekókad,
tekintetem a földet söpri.
Szavam régről nem hallatom,
elfojtom sóhajtásomat is,
imát se mondok, szolgaként lapulok,
társaim gyülekezetében.
Segítsen hát meg, ha irgalmat ismer,
az én Istenem, hajoljon le hozzám,
gyógyítson hát meg, ha kegyelmet ismer,
az én Istenanyám, édesítsen magához!
Samas pedig, a népek pásztora,
Istenhez méltó módon pásztorkodjék!

(Agyagtáblák 133-I44. Panaszok és nyugtatások - Theodicea).

Közvetlen forrásunk magyarázata szerint "a mű teljes szövege 27, egyenként 11 soros szakaszból áll; ennek jelenleg csaknem háromnegyed részét ismerjük. Egy-egy versszak mind a 11 sora ugyanazzal az ékírásos jellel kezdődik (akrosztikhon). A sorkezdő ékjelek az alábbi szöveget adják:

a-na-ku sa-ag-gi-il-ki- (i-na-an)
-ub-bi-ib-ma-as-ma-su ka-ri-bu
sa i-li a a s ar-ri

Magyarul: "Én, Szaggil-kinam-ubbib, masmasu-pap, hódolója az Istennek és a királynak." A legrégebb akrosztikhonos versek Mezopotámiából származnak (eddig öt ilyen szöveget ismerünk). Az akrosztikhon szövege már ekkor is vagy a vers (himnusz) címzettjének (valamelyik Istennek) magasztalását, vagy (és) a szerző nevét tartalmazta. Az akrosztikhont valószínűleg az újasszír korszak költői találták fel.

A mű tartalma, tárgya alapján - a külföldi szakirodalomban a theodicea elnevezést kapta. Az ószövetségi "Kóhelet" könyvével (prédikátor) állították párhuzamba; szemléletük valóban több ponton emlékeztet egymásra.

A fordításban a túlságosan töredékes sorokat és versszakokat mellőztük. A szakaszokat római számokkal jelöltük; a páratlan számú versszakokat a panaszos mondja." A páros számú versszakokban a bölcs tanító, aki lehet, hogy pap, korának tudásanyagát és főként a tapasztalat általános tényeit állítja szembe a lázadó és néha kétkedést kifejező panaszkodóval. Ezen túlmenően azonban egész gondolatmenete jelenségek legvégső okaira mutat rá, és ezzel válik műve lényegében bölcséleti művé. Mikor Istenről, a végső érvről és okról beszél, a meggyőződés szilárd hangján szól s az a biztosság, mellyel "Isten igájának" felvállalására biztat, még ha Isten szándékát nem is érti meg, nem lehet meg Isten kegyelmi segítsége nélkül. Mégis nem bölcsességével, nem is a száraz meggyőződéssel, hanem a XXVI. versszakban megnyilatkozó együttérzésével nyerte meg a párbeszéd végén barátját. A lázadó fiúból kiszakad a boldog fölismerés: "Beh kedvellek, ó, barátom, beh szeretlek, mivel oly igen-nagyon érzed fájdalmaim súlyát!" Az, aki abbahagyta az imát keserűségében, most, hogy valaki mellé állott, ismét imádkozni kezd: "Segítsen hát meg, ha irgalmat ismer, az én Istenem, hajoljon le hozzám!" Ismét az újszövetségi hang, a baráti sorsközösség vállalása nyitja meg a szemet és szívet az Isten jobb megismerése felé.

Szépen emelkedsz föl az ég látóhatárán, élő Nap, aki kezdet óta élsz.
Te fölragyogsz a keleti látóhatáron, betöltötted az egész földet a te szépségeddel.
Szép vagy, és ragyogó, fölemelkedsz az egész föld fölé.
Sugaraid átölelik az országokat teremtésed határáig.
Te, aki Ra vagy, te mindeneket teljesen leigazol mindenkit meghódoltatva szeretett fiadnak.
Távol vagy, de a sugaraid a földön vannak.
Az emberek arcán vagy és nem tudjuk a te jöveteleidet.
Amikor elpihensz nyugaton a látóhatár alatt,
A föld árnyékban van, ami a halál árnyékához hasonló.
Az ember alszik jól betakarva szobájában.
Egy szem sem látja benn a másikat.
Az alvóktól ellophatnák mindenüket, ami a fejük alá van téve, anélkül, hogy észre vennék.
Minden oroszlán előjön búvóhelyéről, és minden vadállat harapni készül.
Sötét van ... a föld csendben van.
Az, aki a létezőket alkotta, pihen látóhatárán.
Hajnalban újra fölragyogsz a szemhatáron, Te, nap, megvilágosodol.
Nappal elüzed a sötétet, amikor kibocsátod sugaraidat.

A két birodalom ünnepre ébred, az emberek lábra állnak temiattad.
Megmossák testüket, fölveszik ruhájukat, kitarják karjukat, hogy hódoljanak fölkelte előtt.
Az egész föld végzi munkáját, minden háziállat örül eleségének.
A fák és a vetemények zöldülnek és a madarak kirepülnek fészkeikből.
Kiterjesztik szárnyukat dicsérve lelkedet.
Minden kecske lábain ugrádozik.
Minden, ami repül és csapdossa szárnyát, él, amikor fölragyogsz számukra.
A hajók versenyezve úsznak jól és le a folyón.
Minden út nyitva van, mert te meg jelensz.
A halak a folyóban ugrálnak arcod előtt.
Sugaraid lemennek a tenger fenekére.
Te kifejlesztetted a csírát a nőkben és a magban embereket alkotsz.
Oltalmazva az ifjút anyja méhében és megcsendesítetted őt, hogy ne sírjon. ..
Táplálsz a méhben; annak, amit teremtesz, lehelletet adsz, mely élheti.
Amikor a gyermek elhagyja a méhet, az ő születése napján
Te kinyitod az ő száját ... és te gondoskodsz szükségleteiről. .
A csibe, amelyik a tojásban van, beszél a héjban,
Mert te adsz belsejébe lehelletet, hogy éltesd őt.. te adtad neki a tojásban a képességet,
hogy azt feltörje.
Kilép a tojásból, hogy kiáltson úgy, ahogyan tud és amikor megy, a lábain jár.
Milyen számosak a te műveid, csodálatosak a mi szemünknek.
Egyetlen Isten, te, akinek nincsen hasonmása; te alkottad a földet szíved szerint.
Amikor te egyedül voltál ...
Sugaraid táplálják a mezőket, te felragyogsz s azok élnek
Temiattad sarjadnak; te teremtetted az évszakokat;
Hogy életben tartsd mindazt, amit teremtettél.
A telet, hogy felfrissítsd őket és a meleget ...
Te alkottad messze az eget, hogy ott ragyogjon.
És nézzen mindent, amit te alkottál.
Te vagy egyedül, oki ragyogsz, az élő nap, a te külső alakjaid alatt.
Amikor alig; hogy megjelensz vagy amikor fényességed teljében vagy,
Ha távol vagy, vagy közeledsz, te alkottad egyedüli ágad millió formáját.
A városokat és falvakat, a mezőket, az utakat és a folyókat.
Minden szem téged lát előttük.
Amikor te a nappal napja vagy odafent ...
A földi lények kezded alatt alakulnak, úgy, ahogyan akartad.
Felragyogsz, és azok élnek, lenyugszol; és azok meghalnak.
Te, tenmagadtól van életed tartama, belőled él az ember.
A szemek a te szépségeden vannak rajta, amíg el nem .. rejtőzöl.
És minden munka véget ér, amikor lepihensz nyugaton ...

(Michaeli 99-103, Steinmann, Gilbert.)

Ez a himnusz IV. Aménophis vagy Akhéaton fáraó korából (Kr.e. 1300 körül) került elő a király vejének Tell-el-Amarná- ban, Egyiptom akkori fővárosában lévő sírjából (Michaeli). A Nap itt nem egyszerűen mint egy bolygó a tisztelet tárgya, hanem mint a fény, a világosság és így az élet forrása. A tisztelet tehát efelé irányul, közvetve ahhoz "az ismeretlen istenhez", akitől a fény, a világosság és az élet ered. A költemény mindezt részletezi is.

A Nap, mint a fény forrása az ószövetségi teremtéstörténet negyedik napján szerepel (Gen. I. 14, 19). A természettudományos magyarázat során rámutatunk arra, hogy a Nap ekkor válhatott láthatóvá a földről, melyet gőzök és gázok, füst és pára szinte áthatolhatatlanná tett a kívülről feléje sugárzó fénynek. A fény, a világosság azonban már az első teremtési

nap fő tárgya, a teremtési mű legkezdeté (Gen. I. 3). Mint Isten kezeművének elseje tehát legfőképpen lehet tárgya a dicséretnek, mely kijár Istennek jótéteményei miatt.

"Csodálatosak az Isten művei" - kiált fel sokszor a zsoltáros az elragadtatás hangján. (A 104. zsoltár részletezi is a fény és a világosság szépségét és áldásait.) Ez a most idézett mondat sem akar bálványimádás lenni, hanem a képes, költői beszéd megszemélyesítése. Ugyanezt a beszédet nem tagadhatjuk meg az ősi kultúrák költőitől sem, akik eléggé bebizonyították hozzáértésüket a költészet és a mindennapi beszéd stílusának terén.

Helyes irányból és helyes irányba ható sugallat vitte tehát az embert - már az Ábrahám előtti korban is -, a világosság és a fény isteni jelenségeinek csodálatára. Benne helyesen ismerte fel a legelső és legfőbb természeti isteni adományt az emberi élet számára. Az élő Nap, a fogyatkozás nélküli fénylő Nap, létének kezdete óta élőnek nevezhető.

Mint a fénynek a forrása azonban valóban a teremtés első tényétől már "a kezdet óta élőnek" nevezhető: a kezdet óta közvetíti a fényt, bármilyen halmazállapoton, atomfolyamaton, alakon ment is keresztül közben. A három ifjú dicsérő éneke (Dan. 3. 57-88) ugyanilyen lelkesen szólítja fel a Napot a többi teremtménnyel Istenének, ősforrásának dicséretére. A 104. zsoltár sok részletet és kifejezést átvesz az egyiptomi himnuszából mely minden bizonnyal szintén régebbi keltű.

Figyelemre méltó a Nap egyik elnevezése: Ra, ami annyit tesz, mint ragyogás és így átvitt értelemben lett a Nap neve.

Rendkívül eredeti, szinte új szövetségi gondolat, hogy az egyetlen Isten, akinek a Nap pompás megjelenési formája, megnyilvánulása, erejének szónál hangosabb kinyilatkoztatása, a földet "szíve szerint" alkotta. A költemény az istent és az 'ó tulajdonságait műveiben szemléli, amint azok a Nap fényében megvilágosodnak, láthatókká válnak. Ezért az egyszerű szemlélő úgy szólhat róluk -- ismét költői képben -, hogy a Nap, a napfény teremti meg bizonyos értelemben őket, ő mutatja be őket annak, aki hálát mond értük.

A mű költői formájában is megelőzi a zsoltárokat. Uralkodó a két részes versszak és a gondolatritmus. Isten minden megnyilvánulása isteni, és isteniek a művei is. Az egész világot átfogó és a részleteit átfogóan bemutató leírás is Isten végtelenségét érzékelteti meg.

Az ősi Egyiptomban is, a legrégebbi halotti feliratok és temetési szertartások szerint, egyistenhit volt az uralkodó. A birodalmak kialakulása során azután az egy Isten- a különböző isteni tulajdonságoknak megfelelően különböző neveket kapott, melyek egymás mellett fennmaradtak és tovább éltek (Drioton). Így született meg a politeista látszat. Az ősi vallás egyszerű igazságainak ismerete később elhalványult, fellazult és tévedésekkel keveredett. A központi hatalom hódításai során a meghódított népek istenfogalmi és ábrázolásai mint különböző istenek kerültek be a birodalmi panteonba. Így a gyakorlatban, legtöbbször a politikai hatalom szolgálatára, a különböző névvel jelölt egy Istent a gyakorlatban hamarosan különböző nevű istenábrázolások és istenelnevezések sok istenimádása szorította ki az elkorcsosult vallási tudatban.

"Az egész zsidó irodalomban - írja Breasted (1950:334) semmi sem hagyott olyan erős benyomást a nyugati műveltségre, mint a helyes életre intő figyelmeztetések, melyeket Salamon bölcs mondásainak nevezünk ... Kik voltak ezek a "bölcsek", ezek az erkölcstanítók ... ?" A szerző azután részletesen elemzi a Példabeszédek könyvének (Mislé) részleteit, melyekről már régebben ismert volt, hogy Egyiptomból eredtek. Ennek kapcsán kitér más nem-zsidó szerző művének az ószövetségi szentírásban található nyomaira is: "Ma már minden jelentős kutató megegyezik abban, hogy ez a szakasz (Példabeszédek XXII, 11-XXIII, 11) legnagyobb részt szóról szóra Amenope bölcsességéből van átvéve. Más szavakkal: a zsidó szöveg az egyiptomiból való csaknem szöveghű fordítás.

Nyilvánvaló továbbá, hogy az ószövetségnek más részei is, mint Numeri, Jób, Sámuel és Jeremiás könyvei, gondolatokat, képeket, erkölcsi szabályokat és ezenfelül még a résztvevő emberi jóság lelkületét is szintén egyiptomi forrásokból vették át."

Már rámutattunk arra, hogy Salamon mondásai külföldi elemeket foglalnak magukban, melyek eredetére a régi kiadók közbeszúrt címekkel utaltak. Agur, a bölcs férfi, akinek

mondásai alkotják a 30. fejezetet és Lemuel király, aki az ő mondásait a 31. fejezetben anyjától tanulta, kétségtelenül nem volt zsidó. Azt a nemzetközi légkört, melyben Salamon mondásai keletkeztek, a Királyok Könyve 4, 30-31 jellemzi: "bölcsebb volt minden embernél, bölcsebb, mint az ezrahita Etán, meg Hemán, Kálkol és Dorda; Máhol fiai s hírneve volt minden népnél, köröskörül."

Úgyhogy Salamon bölcsessége meghaladta az összes napkeletiek és egyiptomiak bölcsességét.

Mindezeknek a bölcseknek a nevei úgy jelzik őket, mint akik külföldiek a zsidó álláspontból nézve. Régóta ismert volt, hogy Salamon híres ítélete kelet-indiai eredetű. A kutatás számára mégis mindeddig ismeretlen volt antik keleti szöveg egy nem palesztinai nyelven, melynek fordítása egy egész fejezet terjedelemben felvételt kapott az ószövetségbe; íme néhány részlet Amenope szövegéből:

Amenope szövege a British Muzeum papyrusán

"Hajtsd füledet mondásaim meghallgatására,
Értesd meg őket szívedben,

Mert hasznos azokat befogadni szívedbe,
De jaj annak, aki ellenük cselekszik.

(III. 9-12).

Jelentés adása végett annak, aki ezt küldte.

(I. 6).

Ne mozdítsd el a határjeleket a földeken,

Ne légy sóvárgó sok föld után,

És ne lépd át az özvegyek határát.

(VII. 12-15).

Ne fáraszd magad, hogy többet szerezz,

Ha szükségleted biztosítva van.

Ha neked gazdagságot rablással hoznak,

Nem fognak nálad maradni az éjszaka hosszat.

Amikor a reggel jön, már nincsenek többé a

házadban.

Szárnyat csináltak maguknak, mint a ludak,

És az égbe repültek.

(IX. 14-X. 5.)

Fogadd lelkedbe ezt a harminc fejezetet,

Hogy azok megnyugvásra és tanulásra legyenek.

(XXVII. 7-8).

Példabeszédek könyve

"Hajtsd füledet és hallgasd a bölcsek mondásait,

Vedd szívedre tanításomat,

Mert gyönyörűségedre lesz,

ha megőrzöd bensődben,

És kiárad majd ajkadra."

(22, 17-18).

Hadd felelhess meg velük azoknak, kik téged

küldöttek.

(22, 21).

El ne mozdítsd a régi határt,

Melyet őseid megvontak.

(22, 28).

El ne mozdítsd a kiskorúak határkövét.

És be ne hatolj az árvák földjére.

(23, 10).

Ne törd magadat a gazdagság után,
És mérsékelj élelmességedet.
Ne emeld szemedet oly javakra,
Melyek a tied nem lehetnek.
Mert azok szárnyra kapnak, mint a sas,
És az ég felé repülnek.
(23, 4-5).

Nemde harminc mondást írtam le számodra,
Meggfontolással és tudománnyal,
Hogy tudtadra adjam az igazságot és az igaz ígéket.
(22, 20-21 a).

Amenope a bevezetésben műve egyik céljának említi, hogy adjon ... "tudományt, miképpen kelljen megfelelni annak, aki valakit küldött". Ugyanez a gondolat áll - mint láttuk - a 22, 21-ben. Most a végén újra olvassuk egybe ezt a részt (22, 20- 21), s íme előttünk áll Amenope gyűjteményének eredeti címe és a bevezetésben megadott célja.

Egyiptom hatóköre messze vidékre kiterjedt. A Ciprus szigetével szembeni kisázsiai parton Ras-samránál (köményfok) feltárt település a 3. évezredbe nyúlik vissza és többször került egyiptomi hatás alá. Ezen az úton is bizonyítottan érte egyiptomi hatás a kanaánita népeket. A sokszoros ősi kultúrhatások értékes emlékeket őriztek meg számunkra. A Ras-samrai leletek egyik első kutatója és a feliratok elolvasója, Aistleitner József így ír ezzel kapcsolatban (1935: 97-103): "A sumér-akkád írással írt szövegek közül a legnagyobb érdeklődést az a hatkolumnás szöveg váltotta ki, amely a Har-ra-hubulum szöveg egyik részének, sumér szóit nem akkád nyelvre fordítja, hanem egy eddig még eléggé nem ismert agglutináló nyelvre, amely valószínűen a Mezopotámia északnyugati részén ez idő tájt használatos mitanni nyelvvel azonos. Ezt a nyelvet az ún. hurri nyelvcsoporthoz szokás számítani, amely ekkor Elő-Ázsiában eléggé nagy területen volt használatos. Említésével és nyelvével a Kis-Ázsia belsejéből származó boghazkői ékíratos táblákon találkozunk, hatását a Tigristől keletre talált kerkuki és nuzi táblák akkád nyelvezetén lehet megfigyelni (Némethy) és valószínű, hogy az Ószövetségből (pl. Deut. 2, 12-22; Gen 14,6; 36, 20 stb.) Edom és Palesztina őslakói gyanánt ismét hóriták is idetartoznak. "Ez a nyelv - elemzi tovább Aistleitner a főnik (az szövetségi héber nyelv közeli rokona) vagy mások szerint egy eddig ismeretlen sémi nyelv (ugariti?). Tény, hogy a héber, arab, akkád szókincs még sok közös vonást mutat, ugyakkor - eléggé távol Urtól - a sumér a szótárkészítő nyelv s a művelődés átfogó, irányító nyelve. "Abban az időben, amikor az ószövetségi irodalom íródott, a héber, az akkád és az egyiptomi művelődésnek útjai már régóta elkülönültek egymástól s önálló fejlődést vettek. „A babilóni vallást pl. a sumér hatás alaposan kiforgatta eredeti mivoltából" - írja Aistleitner (1935: 301). A tények ismeretében ma már mondhatjuk, hogy a sumér hatás jelentékenyen felemelte és megtisztította a babilóni vallást, de gyökerében nem tudta megszüntetni annak a hátrányos megkülönböztetés-szellemét.

Úgy látszik, hogy ezeknek a semita népeknek a vallása és gondolatvilága, valamint ennek megfelelően irodalmi stílusa az emberi testvériség nagy gondolata előtt már sokkal régebben is meglehetősen el volt zárva. A most napvilágra kerülő sumér, egyiptomi hatások éppen azt bizonyítják, hogy az ószövetségi lelkület és stílus épp ezeknek az emberséges külső hatásoknak eredményeképpen is válik fokozatosan fogékonnyá az emberi testvériség nagy igazsága iránt. Aistleitner megállapította ebben a tanulmányban azt is, hogy csak a környező népek irodalmi emlékeinek föltárásával érthetjük meg az ószövetségi irodalom és kifejezőmód sok kérdését. Bizonyos azonban : az ószövetségi kinyilatkoztatás igazságai örök érvényűek, csak nem mindig könnyű szétválasztani a költői nyelvtílus és népi jellem vonások sajátosságait az Isten üzeneteitől. A költői kifejezőmód a sumér és egyiptomi alkotásokban azonban sokkal tisztábban hirdeti meg az egész emberiség egy családba tartozását és testvériségét. Mondhatjuk úgy is, hogy nem is merül föl ezzel kapcsolatban kérdés, még ha viszálykodások vannak is városok, országok között..

A semita emlékek viszont még a sok magasabb erkölcsiséget hirdető részlet átvétele mellett is, sajátos szűkkeblűséget, elkülönülést, bezártságot ugyanakkor erőszakosságot is mutatnak egymás irányában is. Ezt akkor is meg kell állapítanunk, ha tudatában vagyunk annak, hogy az emberiség vallásai általában a történelem előre haladtával és bonyolódásával kapcsolatban fokozatosan degenerálódnak. Az ószövetség népénél sok írásos emlék jól mutatja ennek a folyamatnak ellenkezőjét mely isteni beavatkozás hatására fokozatosan tisztulás - felé segíti a népet azt a kis részét, mely ezt a segítséget őszintén befogadja a szívébe. Az ószövetség népe ősi idők hagyományainak hatása alatt még sokáig hajlott Baal, Aséra, Dágh Zabul (Belzebub) illegitim héber népies vallásnak a bikával szimbolizált istene tiszteletére, a test-meghasogatásra, mint a gyász jelére, a felhőkön nyargaló Baal előtti hódolatra, a tilos szarvas- és szamár-áldozatokra. Az ősi sumér vallási világban több ezer évvel ezelőtt ilyen nyomokat nem találunk. Úgy gondolom, hogy hasznos, ha most hosszabban idézünk Némethynek Aistleitner által is idézett művéből, mert érdekes képet ad a rejtélyes Közép-Mezopotámiáról és munkája nehezen hozzáférhető (1934: 3-7):

Már a múlt század végétől kezdve ismeretes volt néhány ékiratos emlék, melynek lelőhelye a kurd hegyek lábánál épült Kerkuk (Arrapha) város és környéke. E táblák főként nem sémi tulajdonneveikkel tűntek fel és vonták magukra az, érdeklődést. Ennek az érdeklődésnek köszönhető Kerkuk környezete, hogy a város szomszédságában, lévő romhalmazok feltárására 1925-ben expedíció indult. A kísérletek kedvező eredménnyel jártak és ezért 1927-ben még nagyobb felkészültséggel indultak meg az azóta is néhányszor megismételt ásatások. A romok a leletek tanúsága szerint a Kr: e.-i második évezred közepe táján tűzvész következtében elpusztult Nuzi (ma Jalchantepe) romjai voltak. Egyes házak romjai alatt bőséges mennyiségben találtak kereskedelmi ügyleteket tartalmazó akkád nyelvű ékiratos táblákat, melyek ugyanazon jellegzetes tulajdonságokat mutatták, mint a kerkukiak.

E tulajdonságok közül a legszembeötlőbb, hogy az okmányokban nagy számmal szereplő tulajdonnevek, sem sémi, sem indogermán, hanem valamely másfajta nyelvhez tartoznak. Okmányain e azonban arról, hogy milyen nép volt e nyelvnek hordozója, sajnos, nem tudósítanak, de ez természetes is, hiszen okmányaink magánszemélyek helyi érdekű magánügyeivel foglalkoznak. Erre a kérdésre tehát csak a történelem és a nyelvészet adhat feleletet.

Ismeretes a történelemből, hogy körülbelül erről a területről törtek Sumér-Akkadra a IV uruki dinasztiaát megdöntő gutuk, kiknek ötnegyedszázados uralma évezredekken keresztül emlékezetes marad pusztításaikról. Mikor az asszír

I. Samsi-Adad függetleníti magát a babilóni amurrita dinasztiaától és megszerzi magának hódításaival a mindenség királya büszke címét, Nuzi és Kerkuk vidéke asszír fennhatóság alá kerül. A pusztító hatti támadás azonban megdönti a hirtelen fejlődésnek indult Asszír hatalmát és az asszír királyok hatalma újból csak Assur közvetlen környékére szorítkozik. Az Assurtól északra elterülő mezopotámiai területeken új birodalom alakul, a Mitanni-birodalom. Egyelőre azonban a Mitanni birodalom nem lehet túlságosan jelentékeny hatalom, mert nem tudja fennhatóságát Asszírira kiterjeszteni, pedig ez oly gyenge ez idő szerint, hogy uralkodói még a tehetetlen kassu vezetés alatt a belső gyengeség szomorú napjait élő Babilónia fennhatósága alól sem tudják magukat kivonni. Valószínű tehát, hogy Kerkuk és vidéke szomszédjainak gyengeségét kihasználva érvényesítette - úgy látszik meglevő -- szeparatista hajlamait és független királlyá alakult. Erre vall, hogy okmányainkban ... több királyról történik említés. Még gyakrabban szerepelnek a tanúk között a király fiai, ami egyrészt azt mutatja, hogy az okmányainkban előforduló Nuzi-vidéki városok valamelyike (így Arrapha) királyi székhely volt, másrészt pedig arra utal, hogy e királtságban meglehetősen patriarchális viszonyok uralkodtak, ami nyilván az ország csekély arányaival van összefüggésben. Akármilyen jelentéktelen államocská is lehetett azonban a Nuzi-vidék, a függetlenségét mégsem vonhatjuk kétségbe. A sarrun ugyanis független királyt kell értenünk: éppen ezidőtájt nem nevezik magukat Asszír

királyai sarrunak, mégpedig babilóni függőségük miatt. A helyi érdekű államocskák függetlensége azonban rövidéletű volt. Mitanni hamarosan Egyiptommal félig-meddig egyenrangú nagyhatalommá női ki magát:

- királya Sattuarna, II. Amenophis kortársa, Assurt is kirabolta.

E nagyhatalommal szemben azonban a még kellőleg meg nem gyökeresedett új ország függetlenségét nem tudta megőrizni. Valószínűleg az ez idő tájt leégett Nuzi pusztulásáért a szerencsésebb utódállam támadását kell okolnunk. Ezzel megtudtuk azt is, hogy okmányaink melyik korból származnak: terminus ad quem a II. évezred közepe tája; az írás külső jellege pedig arra mutat, hogy csak a közvetlenül megelőző kor jöhet számításba. Igen fontos még a terület nemzetiség hová tartozóságának megállapítása. Minthogy azonban a politikai hovatartozóság magában véve semmit sem jelent, új adatokra van szükségünk.

Az archeológia mai állása szerint a sémi népek beköltözését megelőzően egész Elő-Ázsiát művészetük és vallásuk egybevetéséből megállapíthatólag egymással kulturális rokonságban lévő népek lakták. Fennmaradt tulajdonnevek tanúbizonysága szerint pedig bizonyos, pontosabban még egyelőre meg nem határozható fokig nyelvi is rokonságban voltak. Ez általános megállapítások Nuzi és Kerkuk vidékét is magukban foglalják, de minthogy okmányainkban tekintélyes mennyiségű tulajdonnév áll rendelkezésünkre, megkísérelhetjük, hogy ezeket az elő-ázsiai őslakosság történetileg is fogható népeinek tulajdonneveivel összehasonlítsák és ezáltal az általános megállapításokat lehetőség szerint kézzelfoghatóbb formában fejezzük ki.

Tudván, hogy a IV uruki dinasztiaát megdöntő Guti birodalom ezt a területet is magában foglalta, másrészt pedig nem lévén tudomásunk oly adatról, mely arról tanúskodnék, hogy e terület etnikuma kicserélődött volna, az összehasonlításnál el kerülhetetlen a gutiumi dinasztiaától képviselt kétségtelenül guti nevek figyelembevétele. Az első gutiumi király nevét, Imbiat megtaláljuk a Kerkuki okmányok tulajdonnevei között, az utolsóét, Trigiat mind a kerkuki, mind a nuzi nevek között. Ez az egyezés, mely véletlennek nem minősíthető, felbátorít, hogy további egyezéseket keressünk ott is; ahol ez már nem oly szembeötlő ...

A Mitanni-birodalom területéről előkerült különböző korbeltől nem sémi nevekkel még nagyobb számban találunk egyezéseket. Az uri dinasztia idejéből való (2474-2358) Dreheimi táblákon szereplő Ari-b-ari, Duhi-s-ari, Nam-b-ari, Nanvar-sen nevek mindkét eleme sűrűn előforduló összetétel elem a nuzi-kerkuki nevekben is, sőt a dreheimi Dubki-sar a leggyakrabban előforduló nuzi nevek közé tartozik. Ugyanezen a területen is jórészt ugyanebből a népekből alakul ki valamivel később Assur városkirályság, melynek első királyai Uspia, Inti, Kikkia.

Ezeknek nevével a tudományos közvélemény már régóta azt tartotta, hogy mitanni hangzásúak. (Ispiat azonban megtaláljuk a kerkuki nevek között, Kikkia a nuziak között is.

Kétségtelennek látszik tehát, hogy a Kerkuk-Nuzi-vidék lakossága és a Mitanni-terület őslakossága összetartozó népesség volt, habár a történelem folyamán különböző államalakulatok emberanyagát is szolgáltatta. Hogy e népet minő összefoglaló névvel lássuk el, miután sem ők maguk, sem pedig a történelem erre a kérdésre feleletet nem adnak - már csak megegyezés dolga. Politikai nevek természetesen - mivel az elnevezésre váró népség egy területileg és időbelileg meghatározott részének jelölésére vannak lekötve - gyűjtőnévként nem használhatók. A Palesztinából ismert hurri (horita) név ellenben, azonkívül, hogy minden zavaró politikai és történeti mellékíz nélkül való, főképpen azért alkalmas még a közép-mezopotámiai őslakosság jelölésére, mert az antropológia megállapítása szerint a palesztinai hurri őslakosság a Közép-mezopotámia Nuzi-vidék nem sémi lakosságával népfajlag minden valószínűség szerint azonos."

Ezzel kapcsolatban rendkívül nagyjelentőségű adat került elő, melyről a szem- és fültanú így számol be Szamarkandi, baharai és khivai utazása során:

"Khivában is megismerkedtünk Vámbéri Ármán műveinek egy alapos ismerőjével: Szereda

asszonnyal, a múzeum tudományos igazgatójával. Ő volt az, aki elkérte tőlem Vámbéry arcképét, s azonnal elhelyezte a múzeumban. Mint a város és Üzbegisztán különösen a khivai kánság, ősi néven Horezm történetének alapos ismerője, sok érdekes dolgot mesélt. Ezek közül számomra a legérdekesebb a következő:

" A horezmi mondák szerint ezer évvel ezelőtt népünk egy része, akiket " kavaroknak" neveztek elhagyta Horezm határait és Közép- Ázsiából Közép- Európába vándorolva, Magyarországon telepedett meg. Királyukat Aba Sámuelnek hívták"

Ennek a mondának mély történelmi gyökerei vannak. Az időszámításunk előtti II. évezredben Mezopotámiában - az emberiségnek ebben a bölcsőjében - élt a 'huni', 'harri', 'hvarri' néven emlegetett nép. Államukat Mitannak nevezték. Az áttelepült asszír-babilóniaiak nyomására Mitanni összeomlott, s a hurri (hvarri) nép átvándorolt a mai Horezm területére. Ez az időszámításunk előtti XIII. században történt. Horezmet akkor Hvarizmnek nevezték, így említi az óperzsa szent könyv, az Aveszta. Az arabok Hvarizmnek, a rómaiak Horaszmiának nevezik.

Így kapta földünk nevét a hvarri (huzri) néptől. A hurr, horr szó óperzsa nyelven azt jelenti: nap. Így a hvarri törzs neve annyit jelent: a nap népe, és Horezm: a nap földje, vagy a nap országa.

Az i.sz. 712. évben Horezmben fölkelés tört ki Hurzad vezetésével. Kuteiba ibn Muszlíni arab hadvezér, akit a horezmi sah segítségül hívott, leverte a fölkelést és megölte Hurzadot. Akkor a fölkelők Buran vezetésével a Kazár Birodalomba menekültek. Ott hamarosan vezető tisztségbe emelkedtek, s a horezmi bevándorlók vezetője a Kazár Birodalom tényleges vezetőjévé vált, és elnyerte a 'bég' címet. Kezében összpontosult minden világi hatalom, s a kazár kagán csak az egyházfő címét és szerepét tartotta meg.

A VIII.-IX. század folyamán a Kazár és a X. század elején a Kazár birodalomba a horezmiek nagy csoportjai telepedtek át, köztük számos kereskedő is, a horezmiek harci alakulatai pedig vitézségük és abban az időben kiemelkedő katonai felkészültségük következtében a birodalom fő haderejévé váltak. A X. században a horezmiek 'Al-Arszia' elnevezésű, 10.000 főből álló különleges alakulata képezte a kazár kagán testőrségét. A jövevény horezmiek gyors fölemelkedése a helyi lakosság viharos tiltakozását váltotta ki, és a X. század végén a horezmieknek el kellett hagyniuk a Kazár Birodalmat. Nyugat felé vándoroltak, s ez a magát "kavarnak" nevező népcsoport Magyarországon telepedett le."

A fent idézett forrás (Magyar Nemzet, 1971. október 22-i számában Kiss József filmrendezőnek Vámbéry nyomában Egy filmrendező naplójából címmel a Móra Kiadónak írt könyve alapján) a magyar őstörténetnek újabb rendkívül értékes adatával ismertet meg bennünket. Ezeket az összefüggéseket a magyar mondavilág, a népművészet, a fémművesség és ötvösművészet stb. elemeiből eddig is sejtették a magyar kelet-kutatók. Most kiderült, hogy Belső- Ázsiában sokkal pontosabb adatok is rendelkezésre állnak azoknak a magyar tudósoknak, akik nem zárkóznak el ezek tárgyilagos vizsgálatától. A Horezm távolabbi környékén lejátszódó népmozgalmakról és ezeknek vallási okairól s vonatkozásairól értékes adatokat gyűjtött össze Kmoskó Mihály s ezeknek csupán egy, kisebb része van mindeddig közzétéve. Egyik cikkében, melyet a Magyar Történelmi Szemle 1970. áprilisi száma is közöl, Kmoskó kritikailag vizsgálja Muhammad Al'Aufi perzsa író könyvét a keleti népekről. Ebben Kmoskó visszapillantást vet az "ujgurok", vagy ahogy őket a kínai források nevezik, a hoei-he történetére, amely az Orkhon és a Szelenga folyók mentén több feliraton örökítette meg emlékét.

Kínai évkönyvekből tudjuk, hogy a hoei-he törökök a VI. század vége felé a tu-kiue törökök adófizetői voltak; a VII. század elején függetlenítették magukat, azonban 630-ban a kínaiak fennhatóságát ismerték el és, mint hűbéreseik, Han-hai kormányzójának voltak alárendelve. Ez az állapot ötven esztendeig tartott. 681-ben Qutlug Mecue Altárás kagán a kínaiak igáját lerázta és népe ellenségeit leverve nemzetét hatalmassá tette. Mecue 716-ban bekövetkezett halála után unokaöccse, Bilgá kagán folytatta elődje művét és uralmát egész Közép-Ázsiára terjesztette ki. Amint ismeretes, neki köszönhetjük az orkhoni ótörök feliratokat, melyek a kök-törökök történetének egy részét az utókor részére megörökítették.

Az orkhoni feliratokból tudjuk, hogy a kök-törökök vallása a VIII. század elején még pogány volt; néhány évtizeddel később azonban Mani tanait elfogadva manicheusok lettek, mégpedig e vallás kínai híveinek közvetítésével, akik között, Honan tartományban, e tan Caganian királyának követői révén, 719 után terjedt el. Bár a kínai császárok e tan terjedését nem nézték jó szemmel, 732-ben császári rendelet jelent meg, amely megállapítja ugyan, hogy Mo-mo-ni (vagyis szürül mar Mani) tanai hamisak és követői hiába bújnak Buddha híveinek köntösébe, mindazonáltal a manicheusok háborgatását megtiltja, mivel vallásuk a nyugati jövevények vallása.

Ez idő tájt érte el a kök-törökök törzseinek szövetsége hatalma tetőpontját, amiben nagy része volt a thang uralkodóház kebelében dülő belviszályoknak, amelyek Huang-Cong császárt 755-ben lemondásra készítették. Utóda, Sou Cong idejében, a birodalomban lázadások törtek ki. A török kagán azon ürügy alatt, hogy a szorongatott császár segítségére siet, hadaival Honan tartományba rontott, Lo-jang városát 762 november 20-án kifosztotta és martalóc seregeivel a következő év tavaszáig maradt az országban, gyilkolva, pusztítva és fosztogatva. A kagán, Lo-jang városában időzve, megismerkedett az ottani manicheusokkal, vallásukat megkedvelte s amikor seregével hazatért, az új hitet népe között terjeszteni kezdte.

Mani tanainak elterjedését az ujugurok között autentikus írott emlék beszéli el: a 821-ben fölállított kínai nyelvű karabalgaszuni felirat, amelynek idevágó részét Schlegel 1896-ban még úgy értelmezte, hogy abban a keresztény vallás behozataláról volna szó. Chavannes és Pelliot azonban a Journal Asie 1913. évfolyamában kimutatták, hogy az ujugurok legnagyobb része Mani tanait követte s a karabalgaszuni felirat vallási műszavai manicheus eredetűek.

A VIII. század második felében s a IX. század elején az ujugurok Kínában egyre jobban elhatalmasodtak s ezzel karöltve a manicheusok templomai és szerzetesei is egyre erősebben el szaporodtak. Az ellenhatás csak alkalomra várt. "Ez az alkalom - folytatja Kmoskó - 841-ben adódott. Ebben az esztendőben ugyanis a kirgiz kagán, akinek népe a Bajkal-tó északi partvidékén tanyázott, a tó déli partvidékén lakó ujugurokra vetette magát, Orkhon-menti fővárosukat elpusztította és szállásaikat elfoglalta. A hazátlaná vált ujugurok, a nomád és félnomád ázsiai népek rendes szokása szerint, sátorfájukat fölszedve elvándoroltak új hazát keresni ... A kínai kormány 843-ban Mani vallását proscibálta, híveit száműzette, vagyonukat pedig elkoboztatta. A helytartók a császár parancsát kegyetlenül hajtották végre; a manicheusokra keserves üldözések kora szakadt, amelyeknek sok nesztoriánus keresztény is esett áldozatul ... Az ujugurok zöme 847. táján nyugat felé vándorolt ..."

A további eseményekről az arab és bizánci források számolnak be, szerzőik személyesen is bejárták a Kazária névvel jelölt laza államszövetségbe tömörült turk (turk-ug = töredék nép) népek birodalmát. Az örmény források viszont a Kaukázus völgyein észak felé nyomuló szubartui magyarokról tudósítanak. Mire a mindkét irányból keresztény színezetű műveltséggel és erkölccsel rendelkező főbb népcsoportok ellen a mindössze kétszáz talmudista család államcsínyt hajt végre, Kazáriában Álmos családja már egységbe tudja kovácsolni a sok rokon törzsből összeötvöződő magyarságot. Ösztönszerűen és ősi hagyománytiszteletből is kitér a talmudisták zsoldjában álló besenyők nyomása elől és új hazába vonul, mely szkíta ősei és rokonai földje.

A kánaáni népek hitvilága és a zsidók vallása közötti még kellően nem tárt kapcsolatok szempontjából figyelemre méltó megállapításokat tesz P E. Cleator, aki az 1962-ben megjelent könyvében a már ismertetett párhuzamok mellett felhívja a figyelmet a következőkre:

1. Mózes I. könyvében, a Geneziszben, a föld állapotának jellemzésére ("puszta" és "üres") használt "tehom" (vizes káosz) héber szó tulajdonképpen Tiamat babilóniai nevének egy másik formája. (Ebben világos példát mutat ő is arra a jelenségre, melyről már előbb

említés történt, hogy ti. az ősi sumér forrásokból is menthető Biblia tárgyszerűen írja le a földállapotot, amelyet a babilóniai átköltés már megszemélyesít).

2. Hammurabi törvényoszlopát a "mózesi törvény kétségbevonhatatlan forrásának" nevezi, a sokszor szóról szóra történt átvételek miatt. (Kramer tovább menve azt is kimutatja (1963: 79-88), hogy Hammurabi törvénykönyve sumér mintákra épült akkád törvénygyűjtemény). (Ur-Nam-mu az első ismert sumér törvényadó, több, mint 300 évvel Hammurabi, és közel 900 évvel Mózes előtt.)]

3. Az ugariti nyelv - több más kutató véleményével egyezően - különálló egyfelől az akkád, másfelől a kánaáni viszonylatában. Megemlíti azonban, hogy az ugarisi és a héber nyelv mások szerint nyugati-szemita tájnyelv, melyre, kellő óvatosság mellett, illik a kánaáni megjelölés. Az ugariti irodalom és a héber szentírás rendkívüli és talán másképp nem is magyarázható hasonlatosságokat mutat nyelvben, stílusban és világszemléleti tartalomban.

Ilyen hasonlóságok pl.: "Az ég olajtól csepeg, Mézzel folyók a völgyek". .

Mindkét irodalom szól továbbá egy Leviathan nevű szörnyről, melyet egyik oldalon Baal, a másik oldalon Yahve öl meg. Az ugariti megemlíti, hogy a szörnynek hét feje volt (V ö.: a magyar "sárkány" - sumér "szír-kan", melynek jelentése szörny, melynek farka van. Ugyanez a kan vagy kany szerepel a pat+kány, cic+kány, boszor+kány stb. szavunkban). Továbbmenően sok kánaáni áldozat neve megjelenik az ószövetségben: béke-áldozat, bűnökért bemutatott áldozat, egészen eléggő áldozat, szeplőtelen áldozat, Istennek a kenyere. Hasonlóképpen eddig hébernek vélt kifejezések előkerülnek a korábbi ugarisi szövegekből, pl. a "vízforrás után vágyakozó szarvas" (41,2 Zs.), "Isten folyója" (65,9. Zs.), "az ég harmatja és a föld kövérje" (Gen. 27,39). Távlabbi párhuzamok pl. "az, aki felhőkön nyargal" (Iz. 19,1.), "kettéosztom a tengert" (13ó, 13 Zs.), "Tudom, hogy Aleyn, Baal fia él" (Jób 19, 25). Utalások vannak a templomban lévő "szentek szentjére", egy népi hősré, akinek a neve Dániel és "aki bíraskodik az özvegyek dolgában és ítél az árva ügyében", Baalra, aki mint Isten fia (ba elm) halálra válik és később feltámad stb.

Bár a kánaáni népek vallása a zsidók honfoglalása idején már sokistenhívő volt, hitük bizonyíthatóan egyistenhitre utaló elemekkel kezdődött. Ha ezeket kölcsönzéseknek nevezzük, nyilvánvaló, hogy egyistenhitet valló ősbibb vallásból történt kölcsönzések, melyek később különleges isteni védelem híján keveredtek a népi képzelet zavaros alkotásaival. "A kánaániak fő Istene El és az ő fia az isteni Baal - írja Cleator (114. 1.), majd folytatja - Rasz Samrénál talált egyik oszlopon (sztélén) El mint szakállas öreg szerepel, aki trónon ülve fogadja Ugarit királyának áldozatát. Úgy van feltüntetve, mint "az évek Atyja" (V.ö.: Izaiásnál "örökkévalóság Atyja" és Dánielnél "napok Öregje"), mint távoli és világfeletti legfőbb Úr, vagyis mint azoknak a tulajdonságoknak birtokosa, melyekkel az izraeliek kezdték felővezni az ő saját istenségüket, akit eredetileg úgy képzeltek el, mint törzsi Hold-istent, akinek a lakóhelye egy sátor volt. Nagyon jelentőségteljes bizonyára mindenki számára hogy El az a név mellyel Jahvét illeti a Genézis (gyakran fenségi többesszámban: Elohim).

Minden esetre világos, hogy a feltételezhetően elveszett kánaáni irodalom nagy része valójában az ó héber hódítóik szentírásában megőrződött, bár a kölcsönzések pontos terjedelme még meghatározásra vár. Ugyanakkor a Bet-Sames-i valamint a galileai Tábor-hegyi elszigetelt ugariti írásemlékek fölfedezése arra mutat, hogy ezeknek az útbaigazító okmányoknak más bőséges gyűjteményei, messze Rasz Samra határán túl is, bizonyára még felfedezésre várnak." Eddig Cleator.

Ide kívánczik még két megjegyzés. A budapesti Kossuth rádióadó hat előadásból álló sorozatot indított 1971-ben a "Biblia világa" címen. A kérdéssel foglalkozó szakembereket kértek fel ezeknek az előadásoknak a során a Bibliának, mint művelődéstörténeti emlékeknek a legkülönbözőbb oldalokról való bemutatására. A hallomás után feljegyzett adatok azonban még pontos ellenőrzésre és forrásmegjelölésre szorulnak.

Pákozdy László, a budapesti Református Teológia tanára (augusztus 17.) a bibliai "törvény" és "igazság" fogalmát magyarázta. Megállapította, hogy ez a két fogalom az Újszövetségben csaknem kizárólag vallásos keretben szerepel az alapvető emberi testvériség evangéliumi szellemében. Izraelben viszont a szolidaritást, a törzsi összetartozást és az ahhoz való hűséget jelenti a nomád közösségekben. Az Ószövetségben e fogalmak világi és vallási tartalmában nincs különbség. A zárt, kisszámú, kóbor arámi törzs a törvényhez és a szövetséghez való hűségben látta fennmaradása zálogát más törzsekkel szemben a műveltségnek azon a primitív, kezdetleges fokán. Innen van az ószövetségi törvény zárt, faji jellege és a merev elzárkózás szelleme a kívülállókkal szemben, valamint a kegyetlen megtorlás a törzsbeliek hűtlensége és az idegen behatolás ellenében. Maguk a törvények azonban korábbi eredetűek. Itt előadó rámutatott az emberi nem közösségének tudatában íródott, még ősbibliai elemekre felépült, faji megkülönböztetést nem ismerő sumér gyökerű Ur-narrimu (2060), Dilaman (1900), Lipit-Istár (1800) törvényekre.

Komoróczy Géza előadásában (augusztus 4.) megemlítette, hogy az ószövetségi József történet elődje a 2 fivérrel szóló egyiptomi elbeszélés (Dobrevits fordítása) volt. Előkerült azonban ez az elbeszélés hattita levéltárból is (1960). Ez a szöveg kánaáni nevekkkel jelöli meg a szereplőket, akik rendkívüli képességekkel vannak felruházva. Egy ugariti eposzban viszont szerepel olyan kultikus szöveg, melyet isteni megjelenéskor énekeltek és ez rendkívül hasonlít a Jézus születésekor felhangzott angyali énekre: "Dicsőség a magasságban Istennek és a földön békesség a jóakarátú embereknek" (Luk. Z, 14). Az ugariti szöveg második része azonban így szól: "és az emberek iránt jóakarát". Komoróczy szavai szerint a Biblia meghaladni akarja a mitológiát. A monoteizmus szemléletében akar felülemelkedni a mítoszon, s így idealista elképzelést formál meg, szemben azzal a másik iránnyal, melyet a görög materialisták alkalmaztak hitregéikben. Ez a megállapítás jól jelzi az Ószövetségben megnyilvánuló isteni beavatkozás tényét és irányát az ösztönös emberi hajlandóságokkal szemben. Azt is tudjuk azonban, hogy még az ószövetségi szentírás mai szövegének kialakulása előtti hosszú időkből is bőven vannak sumér forrásokig visszanyúlóan adataink az egylényegű és három személyű istenségre vonatkozóan. Már pedig ezek az elemek vagy ezek nagy része is bizonyára kinyilatkoztatás útján jutott el az Ószövetség népén kívül is egyes "igazsághoz" az isteni izgalom és kegyelem ajándékaiként. Breasted, az egyik legkiválóbb egyiptomi szakértő, akinek angol nyelven megjelent munkája több nyelvre is lefordításra került, az erkölcsi érzék ősi forrásait kutatta már említett művében. Ebben a vonatkozásban megállapítja (1950: 368-369): "Azok az alapvető belátások, melyek ma is az erkölcsi meggyőződés alapjait alkotják, már az egyiptomiaknál megérlelődtek. Sokkal előbb, mielőtt a zsidók Palesztinában megkezdték saját társadalmi tapasztalataikat szerezni. Ezek az egyiptomi erkölcsi meggyőzések ezen túlmenően Palesztinában már írásbeli formában rendelkezésre állottak évszázadokkal a zsidók odaérkezése előtt. Ezeknek a tanításoknak a zsidók élete és gondolkodása által történt gazdagodása felbecsülhetetlen érték az emberiség számára. Mégis, miközben ezt a tényt elismerjük, nem szabad elsiklanunk afölött, hogy a kultúremberiség erkölcsi értékítéletei egy sokkal korábbi időben vették kezdetüket, mint az úgynevezett "kinyilatkoztatás kora" és olyan időből érkeztek el azok hozzánk, amikor a zsidók írásai még egyáltalán nem léteztek. A mi erkölcsi hagyományainknak a forrásai tehát egyáltalán nincsenek Palesztinára korlátozva, azok átfogják az egyiptomi műveltséget is. Ennek az örökségnek a nyugati kultúrára való áthagyományozása főként a héber irodalom útján történt, amennyiben az az Ószövetségben megőrződött. Az ősi keleti kultúrák lehanyagolása, melyekre a zsidó kultúra felépült, és ezeknek a régi kultúráknak nyelvét és írásrendszerét illető ebből eredő tudatlanságunk - annyira, hogy azok kétezerével hallgatásba merültek - okozta azt, hogy a zsidó uralom, mint egyedülálló világítótorony bocsátotta ki sugarait a környező sötétségbe. A modern tudomány ezeket az eltűnt keleti kultúrákat illető némely ismeretünket visszanyerte; ezáltal a homály egy kissé eloszlott és Izraelt olyan világossággal vette körül, mely néhány ezer évvel korábbi. Ha a mi nyugati világunk a kultúra kezdetét és fejlődését illető tudását nem veszítette volna el

teljesen, akkor senki nem jött volna arra a gondolatra, hogy a zsidó történetet valami másnak fogja fel, mint a vallás és erkölcs régóta folyó fejlődésének csúcspontját. Az a teológiai vélemény, hogy egy nép kizárólag isteni kinyilatkoztatásból élt, akkor sohasem jött volna létre. Ez a vélemény minket évszázadokon keresztül vakká tett nem csupán egyetlen nép történelmén és tapasztalatán, hanem általános emberi törekvéseken és fáradozásokon nyugvó nemes örökséggel szemben.

A legértékesebb tény, melyet az elveszett ősi kultúrák újrafelfedezése révén kaptunk következképp egy örökség, mely az egész láthatárt átfogja és az egész emberiség létén nyugszik."

A szerző azonban a továbbiakban túloz, mikor a jó és rossz közötti különbségtétel képességét csupán az emberi társadalom tapasztalatából eredezteti. Minden tapasztalat ellenére az emberiség egyik-másik része olyan gonoszságokat is művel, ami egyben az ész elleni lázadást is mutatja és a gonoszság ördögi hatalmának is erejét az ember felett, ha az nem áll neki ellen. A teljes választ csak a teljes igazságban tudjuk megtalálni, amit az emberiségnek az isteni kinyilatkoztatás az egész történelmen keresztül folyamatosan adott és teljességét tárja elénk.

Eszerint:

1. Nem szükséges a szeretet kegyelme vagyis a megszentelő kegyelem állapota bármily jócselekedethez (Hittétel).
2. Nem szükséges a hit kegyelme bármilyen jócselekedethez (biztos).
3. Nem szükséges a segítő kegyelem bármilyen jócselekedethez (Hittétel).

Ahhoz tehát, hogy az ember valamilyen jót tegyen, nem kell szükségképpen sem a megszentelő kegyelem állapota, sem segítő kegyelem, sőt még a hit kegyelme sem. Az emberi kultúrtörténeti teljesítmények létrehozásában hívó és hitetlen ember egyaránt közre tudott és közre tud működni. Hogy azonban cselekedetei az örök életre is gyümölcsözők legyenek, az embernek erkölcsi jótettekkel elő kell készülnie a megigazulás kegyelmének a megszerzésére (hittétel).

Isten a teremtés és a fenntartás révén az egész teremtett világot és benne -az embert sokkal jobban és teljesebben áthatja, mintsem azt az ember tudatosítani vagy akár elképzelni is tudná. Ezért merőben történetbölcseleti okoskodással nem juthatunk el a végső feleletekhez. Ezt csak Jézus Krisztustól és az ő egyházától kaphatjuk meg. Ez a felelet lényegében abban áll, hogy ki kell tárulnunk az isteni sugallatok befogadása előtt, hogy minden jót megvalósítsunk, amit az Isten általunk megvalósítani akar. Az első evangéliumban Isten már jelezte, hogy gondviselésével állandóan ott áll az ember mellett, hogy a jót megismerje és megtegye. A történelemből viszont azt is világosan látjuk, hogy az embernek megvolt a félelmetes szabadsága arra, hogy szembeszegüljön Istennel és a rosszat tegye és romboljon. Végeredményben a jó és rossz küzdelméből szövődik a világtörténelem. Isten azzal mutatja meg, hogy feltétlen ura a világnak és a történelemnek, hogy a rossz nem tudja keresztelni végső céljait és az egyes ember üdvösségét, ha az kitart mellette. Isten minden akarata megvalósul és a sátán elkeseredetten kénytelen beismerni a világtörténelem végén, hogy menthetetlenül sikertelen volt lázadása; minden megtévesztése kiderül.

XIV. Zsoltárrészletek, imák

Az Isten szava befedett vegyítő korsó
ki ismeri annak tartalmát?

(Varga 75, Dhorme XV)

Az ő szava homályos, mint a korsó,
az ő titkát ki érti?

(Varga 75, Langdon, Nr.V T.I.: 15)

Szavad, mint az ég változhatatlan.

(Varga 75, Vö.: J. Pinckert)

Hatalmaddal egy hatalom se versenyezhet.

(Varga 75)

A te, a te szavad a távoli ég, az elrejtett föld,
melyet senki át nem lát.

A te, a te szavad, ki értené azt?

ki volna hozzá hasonló?

(Varga 76, Perry: Nr.b.)

Égen és földön melyik isten volna hozzád hasonló?
magasságos vagy te mindenek felett.

(Varga 76, Hehn: Hymnen Nr. 3.)

Az emberek, akármennyien legyenek ,is névvel nevezve,
ki ismer valamit maga közülük?

Ki ne vétkezett, gonoszul ki ne cselekedett volna?

Isten tudja, ah, ki ismeri azt?

(Varga 76, Hehn: Hymnen, Nr. XXL)

Az emberek imbolygók, semmit sem ismernek.

Az emberek, akármennyien léteznek is, mit ismernek ők?

Vajon jól vagy rosszul cselekednek, nem tudják ők.

(Varga 76, Zimern: BB.Nr. 4.)

Ami jó valakinek, rossz az Isten előtt,

s ami megvetett emberi értelem szerint, kegyes az Istennél.

Ki értené az Istennek tanácsát az égben,

Istennek tanácsát, a titokzatost, ki nyomozhatná ki?

Hogyan értenék az Isten útját az ostoba emberek?

Aki este még élt, reggel már halott volt,

hirtelen jutott szükségbe s gyorsan múlt el.

E pillanatban még játszik és énekel,

a másik pillanatban ordít, mint panaszló.

Nappal és éjjel váltakozik az emberek értelme.

Ha éheznek, hasonlítanak a holttesthez,

ha jóllakottak, Istenükhöz akarnak hasonlítani.

Ha jól van dolguk, az égbe való fölszállásról beszélnek,

ha fájdalommal teltek, az alvilágba való alászállásról
elmélkednek.

(Varga 76, Dhorme. No. XX.)

Kiáltás és meg nem hallgatás gyötört engem,

kiáltás és a felelet elmaradása; kínoz engem

(Varga 73) .

Elvette a szilárdságot bensőmből s meghajlított, mint öreget.

Én, én kiáltok hozzád, roskadozva, sóhajtvá, a te

fájdalomtelt szolgád.

(Varga 73, Hehn: Hymnen. No. 21.)

Meddig még az én nyomorult testem,

mely tele van zavarokkal és romlással,

meddig még fájdalmas szívem, ?

mely tele van könnyel és sóhajjal,

meddig még nyomorult belső részeim,

melyek fel vannak dülva és meg vannak zavarva!

Meddig még szorongatott házam,

melyet a siránkozások gyászba borítanak,
meddig még az én kedélyem,
mely tele van sírással és sóhajtozással.

(Varga 74, King: Seven T. App. V)

Meddig néznek még rám, óh Úrnóm, ellenségeim
s izgatással és valótlanságokkal tervelnek gonoszságokat,
leskelődik rám üldöző és ellenség,
meddig jön még reám, óh Úrnóm, a nyomorult és béna?
Lebegek, mint hullám, melyet gonosz szél mozgat,
repes, csattog szívem, mint égi madár,
búgok, mint galamb, éjjel és nappal,
le vagyok sújtva és sírok keservesen,
jajtól és ahtól fájdalmas kedélyem.

Mit tettem, óh Uram és Úrnóm, hogy úgy van dolgom,
mintha Uramat és Úrnómet nem tiszteltem volna.

Reám jött betegség, aszály, romlás és bomlás,
reám jött szükség, arcelfordítás és haragteljesség,
düh, bosszú, istenek és emberek haragja.

Szomorú napokat, sötét hónapokat, szerencsétlenség
esztendeit kell látnom,
zavar és lázadás ítéletét,
elvisz engem halál és szükség.

(Varga 74, King. V o.)

Tiszta eledelt nem ettem, tiszta vizet nem ittam;
az Úr az ő szívének haragjában gonoszul tekintett reám.
Az Úrnő megharagudott rám és hasonlónak tett a beteghez:
Ha segítséget kerestem, senki sem fogta meg kezemet,
ha sírtam, senki se jött oldalamba,
ha kiáltok, senki sem hallgat reám.
Tele fájdalommal, elnyomva, föl nem pillanthatok.
Oh, Úr, szolgálodat ne taszítsd el,
az iszap vizébe dobva, fogd meg kezét.

(Varga 74, Zimmern, Busspsalmen. Nr. 4.)

Kicsiny koromtól fogva nagyon a szerencsétlenséghez
vagyok kötve.

Eledelt nem ettem, sírás volt az én kenyérem.

Vizet nem ittam, könny volt az én italom.

Szívem nem örült, kedélyem nem lett derült,
méltóságosan nem járok én.

(Varga 74, BB. Nr. 2.)

Óh, Uram, sokak az én bűneim, nagyok az én vétkeim!

Én Istenem, ha hétszer hét is bűneimnek száma, óh,
bocsásd meg!

Cselekedetemről akarok beszélni, mely kibeszélhetetlen,
beszédemről akarok nyilatkozni, mely reprodukálhatatlan.

(Varga 76, Zimmern: BB. Nr. 7.)

Sokak az én bűneim, melyeket együttesen elkövettem.

(Varga 76, BB. Nr. 8.)

Mikor még kicsiny voltam, vétkeztem én,

Istenemnek határát eltoltam:

(Varga 76, Martin: Textes Rel. No. III)

Cselekedj velem békességet,
hogy megőrizzem elfeledés nélkül művedet!

(Varga 76, Martin: Textes Rel. VI. 19-20)

(Pap mondja:)

Szolgád, ki haragodat hordozza, porral van befedve.

Haragod kapujához vannak kötve karjai,

azokat feloldozni tanácsot nem ismer ő.

A mocsár szájában fekszik szolgád.

(Varga 76, Dhorme. No. XX.)

Hosszú élethez jutottam, az életcél felé kinőttem,

akárhova forduljak, mindenütt rossz rosszra,

Nyomorúságom túlsúlyra jutott.

Jólétet számomra nem látok sehhol.

Ha Istenemhez kiáltottam, nem nyújtó felém arcát,

Ha Úrnómhöz folyamodtam, föl nem emelkedett feje. A varázsló meg nem fejté varázslás által a jövőndőt, ajándék által helyre nem állítá a látnok jogomat, ha a varázslóhoz mentem, nem hallatott velem semmit, a varázsló meg nem oldá varázseszköz által átkomat. Minő megfordított dolgok a világon!

Ha hátra pillantottam, fáradtság üldözött engem.

Börtönné lett számomra a ház.

Testem bilincsébe vannak helyezve karjaim,

tulajdon kötelékembe vannak vetve lábaim.

Átszúrta engem botjával. A szúrás erős volt.

Naphosszat üldöz engem az üldöző,

éjjel sem enged föllélegezni egy pillanatra sem.

Ürülékemben forgolódtam, mint a bika,

ganajommal voltam bepizkolva, mint a juh.

Istenem nem segített, meg nem ragadá kezemet

nem könyörült rajtam Úrnóm, nem lépett oldalamba ...

(Varga 76, Rawlinson IV2 24. Nr. 3.)

Bűnt követtem el teelőttem, az Isten határát megváltoztattam.

(Varga 76, Hehe: Hymnon. Nr. 21.)

Bűneimet, kicsinytől fel, akár ismerem, akár nem őket,
bocsásd meg!

A nagy bűnt, melyet kicsinytől fel elkövettem,

bocsásd meg! (Varga 76, King: The seven Tablets. A.V 81.)

DAL INANNÁHOZ

Az ég nagy Úrnőjét akarom köszönteni.

Az Istennek szenteltet, aki az égből jön, akarom köszönteni.

Az Istennek szenteltet, az Úrnőt, akit az angyalok félve
tisztelnek,

az ég hős Asszonyát, aki a teljes fényt árasztja ki,

Su nagy leányát, Inannát akarom köszönteni!

mikor fenségében, nagyságában, hősi erejében és
hatalmában

este ragyogva föltűnik,

amikor az eget tiszta fénnel betölti

amikor ő, mint Hold és Nap fellép az égre,

megismeri őt minden ország fentről lentig.

Az ég Istennek, szenteltje nagyságáról
akarok az ég Úrnőjének dalt mondani ...

A. Falkenstein és W. v. Soden, akik ezzel a bevezetéssel induló himnuszt fordították, megjegyzik, hogy a himnuszt a szerző Dumuzi (sum. "az igaz, a derék fiú," akk. Tamuz) ajkára adja. Dumuzi mitikus király és pásztor, Inanna odaadó hódolója, a pásztorok oltalmazója, "védszentje" (Vö. 1953: 90-99; 410).

KELJ FEL DUNGUZ

Kelj fel Dunguz,
Szülj reggelt, Dunguz!
Szülj reggelt, ébredj, terjedj!
hágjad, üssed Banbuzt!

Ennek a reggeli imának eredeti sumér szövege dr. Pass László szerint így hangzik:

Anta Dunguz,
Szur, raga Dunguz,
szur, raga, digi-daga,
Ala-hala Bambuz!

Aránylag nem nagy szövegromlással jelenleg is így éneklük, mondjuk ezt a napköszöntő gyermekdalt a magyar vidékeken; legtöbbször kiolvasó versként:

An tan témusz,
Szóraka témusz
Szóraka tiki-taka,
Ala-hala Bambusz!

Vannak értesüléseink arról is, hogy így ismerik Ausztria egyes Duna-menti vidékein is ezt a dalt. Feltételezhető, hogy ezen túlmenően még ott is fennmaradt, ahol ősi hun és avar népek a frank birodalomban elnémetesedtek (osztrákok), a bolgár birodalomban elszlávosodtak (horvátok) nyelvükben.

A Témusz-Démusz vonalon Dumuzhoz jutunk, összetételben Dumuzi Abzu = Dumuzi vízi-háza, vízi-szállása. Az Abzu az a világóceán, mely a Nap számára éji szállásul szolgált.

Pass László szerint a hun korban Dunguzként (Dun-guzik) szerepel, amely dun-guz értelemben szállás-védő, hon-védő szereppel ruházta fel a napot. - A Bambuz - bar-buz (d) = fényölő, a sötétség szellemeként szerepel még ma is székelyföldön gyermekijesztőként.

Pass Lászlónak az An-tan-témusz kérdését elemző tanulmánya több más helyen is megjelent. Caro jelisével

Franciaországból érkezett hozzászólást érdemesnek tartjuk közölni. E szerint kis változtatással, melyet a szerző

megindokol, a helyes magyar fordítás így hangzana:

Az égre, Durzuz!
Szökkenj fel, Dumuz!
Szökkenj fel, áradj, terjedj!
Vágjad, pusztítsd Bambuzt!

XV. Jézus a megszabadító

E Kramer (1963: 291-296) megállapítja:

"Biztos, hogy a Bibliának még a legrégebbi részletei is általános vélemény szerint - jelenlegi alakjukban nem kerültek leírásra korábban, mint Kr.e. 1000, míg a legtöbb sumér irodalmi emlék kb. Kr.e. 2000 körül keletkezett - vagy nem sokkal később. Ezért tehát itt nem lehet

szó semmiféle kortársi kölcsönzésről sumér irodalmi forrásokból. Sumér hatás a kánaánita, huni, hettita és az akkád irodalmon keresztül vonult be a Bibliába - különösen ez utóbbin keresztül, minthogy - amint ez jól ismeretes - az akkád nyelvet egész Palesztinában és környékén használták a Kr.e. második évezredben, mint gyakorlatilag az egész irodalmi világ közös nyelvét. Az akkád irodalmi műveknek ezért jól ismerteknek kellett lenniök a palesztinai írást ismerő emberek előtt, beleértve a zsidókat is. Ezekből az akkád irodalmi művekből továbbá nem kevés nyomon követhető visszafelé a sumér alapmintáig, melyek századokon keresztül újra és újra átírásra és átalakításra kerültek.

Mindamellet egy másik lehetséges forrása is volt a Bibliára gyakorolt Sumér hatásnak, mely sokkal inkább közvetlen és egyenes, mint az, amit előbb vázoltunk. Sok tudós megegyezik abban, hogy bár az Ábrahám-történet amint az a Bibliában áll, sok legendás és mitikus részletet tartalmaz, mégis jelentős igaz magot rejt magában, beleértve Ábrahámnak Káldeus Urban való születését, talán Kr.e. 1700 körül, és az ő családi életének korai szakaszát. Nos, Ur az ősi Sumér legfontosabb városainak egyike, valójában Sumér fővárosa volt történelmének három különböző korszakán. Lenyűgöző épületei voltak és az egyesült angol-amerikai ásatások, melyeket itt folytattak 1922 és 1934 között, szép számú sumér irodalmi emléket találtak itt. Ábrahám és ősei bizonyos ismeretekkel bírhattak azokról, a sumér irodalmi termékekről, melyeket saját városuk akadémiáján másoltak vagy alkottak. És egyáltalán nem lehetetlen, hogy ő és családtagjai ebből a sumér ismeretből és tudományból magukkal vittek egyet s mást Palesztinába, ahol azután ezek fokozatosan részei lettek azoknak a hagyományoknak és forrásoknak, melyeket íráshoz értő zsidók a Biblia könyveinek összeállításához és szerkesztéséhez fölhasználtak.

Bárhogyan is legyen, íme néhány bibliai párhuzam a sumér irodalomból, amely kétségbevonhatatlanul sumér hatás nyomaira mutat." Ezek után a szerző felsorolja a főbbeket.

Ilyenek: a világ teremtése, az ember teremtése, a teremtés technikája, paradicsom, özönvíz, Káin-Ábel motívuma, Babel tornya és az emberiség szétszéledése, a földi élet és annak megszervezése, személyes Isten, törvények, etika és morál, isteni visszafizetés és nemzeti szerencsétlenség; a csapás-motívum, szenvedés és alázat: a Jób-motívum, halál és túlvilág. Mint látjuk, Kramer, korunk egyik legkiválóbb sumér nyelvtudósa és irodalomtörténésze, természetesen szaktudományos szempontból veszi figyelembe a Bibliát, nem hittudományi szempontból, mely az ész érvek mellett a hitigazságok világossága segítségével tájékozódik. Nem veti fel a teológiailag döntő kérdést, vajon a párhuzamok a bibliai leírások és a Biblián kívüli, ősi eredetű irodalmi emlékek között mennyiben isteni kinyilatkoztatás eredményei és mennyiben az emberi művelődéstörténet áthagyományozott emlékei; hogyan szövődik össze az Isten természetfölötti beavatkozása az ember természetes értelmi és akaratú tevékenységével. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata még sok elmélyülést kíván és kérdés, hogy egyáltalán átláthatjuk-e teljesen azt a titkot: miként irányította és irányítja Isten az embert az isteni titkok mindig mélyebb megismerése felé. Jézus Krisztus, a valóságos Isten és valóságos ember a hit világának legnagyobb mélységeibe világított bele, amikor hírül adta a tanítását befogadni kész követőinek a mennyei Atya által rábízott titkokat. Az egész emberi nem közös Atyjáról szóló tanításával és a Melkizedek- féle papságának megalapításával tovább folytatta az Ábrahám korától irodalmilag leszűkített alapvető emberi testvériség és az egyetemes papság szellemének kiépítését.

JÉZUSBAN MINDEN KOR MINDEN EMBERÉNEK LEGNEMESEBB VÁGYAI VÁLTAK VALÓRA.

Jézus meghozta mindenki számára a gonosz hatalmától való szabadulás lehetőségét. Ki kell bontanunk az ószövetségi Szentírásból az örök értékű isteni tanítást, főként Jézusnak, a megígért Megszabadítónak személyére vonatkozóan. A zsidó nemzeti vágyakozástól és ennek irodalmi köntösétől, amennyire lehet, szabadon kell szemlélnünk az emberiség vágyódását az Asszony Ivadéka után, hogy még a látszata se legyen annak, mintha ő csak a

zsidó nép megszabadulását hozta volna el. A zsidóknak is szabadságot hozott a gonosz rabságából, ha felismerik és követik azt az utat, melyet Jézus mutatott, de ezt az utat minden embernek mutatja. Az új liturgiai szövegeknek ez néha szépen sikerül, pl.: "Szétrombolt minden csapdát, melyet az őskígyó állított" (Prefáció nagyböjt 1. vasárnapján) stb. "Ő megtestesülésének titka révén a hit világosságára vezette az embert, hogy ne tévelyegjen a sötétség útján, és mindazokat, akik szolgaságra születtek az ősbűn által, az újjászületés fürdőjében tisztára mosva, Isten fogadott fiaiként szívébe zárta" (Prefáció nagyböjt 4. vasárnapján). "Megszánta az emberiséget is velünk érző szíve, és titokzatos szentségek által új életre szólítja híveit" (Prefáció nagyböjt 5. vasárnapján) stb.

A magyar hittudományos irodalom számára ezért nagy jelentőségű munka Ijjas Antal legújabb könyve, mert felhívja a figyelmet azokra az ókori utalásokra, melyek - sok esetben még az Ábrahám előtti korban - a nemzedékekről nemzedékekre továbbadódó Asszony Fiának eljövételére s az ő megszabadító művére mutatnak. Sumér és egyéb ősi emlékek idézését nem találjuk ebben a munkában, de érdemben sokszor rámutat a Szentírás egyes részeinek ókori eredetére. Így megérett Krisztus alakjának és művének szinte kozmikus jelentőségét. Ezért helyénvalónak látszik a könyvének egyik, szinte összefoglaló jellegű fejezetét, befejezőként idézni (31-34. l.).

"Ma már tudjuk, hogy olyan könyv, amely a "Jézus története" címet viseli homlokán, nem zárulhat térben és időben korának Palesztinájára. Az ő története sokkal korábban kezdődött. Nem akartunk itt az ősvallások kutatásának teológiai eredményeire kitérni, pedig P. Wilhelm Schmidt csábítóan sokat írt róluk s egy másik összefoglaló munkából is kitűnik, hogy gondolatvilágukban szerepel az Első Emberősök bűnbeesése, Isten elfordulása tőlük s a titokzatos ősigéret, amelyet végül Jézus váltott be. Nem kívántunk foglalkozni a Kőkorszak Világvallásával sem, amely bár közvetetteket, mégis adott róla egészen megfogható jeleket "teológiai" gondolatvilágában. Ellenben, ha röviden is, majd foglalkoznunk kell a már Kr.e. négyezer éves és nemzetközivé lett "sumér-sémi kulturális internacionáléval". Ennek területén élt ő, Jézus Krisztus, az Isten Fia; mint ember a már akkor több ezer éves archaikus kultúra szülötte, aki az ún. "araméus", mégpedig a "birodalmi arám nyelvet" beszélte, tehát a babilóni birodalomét, amely a Fogság alatt lett a zsidók új, bár sémi anyanyelvévé. Azaz közel állott a babilóni birodalom ékiratainak a nyelvéhez. Jézus mondataiból még ékiratos babiloni szólamok - szóképek - hasonlatok tekintenek ránk és hangzanak felénk.

Az Olvasónak még lesz alkalma látni, hogy amikor Pétert felruhazza a Kulcsok Hatalmával, azt őssémi szókép fejezi ki, tömören annak tartalmát, a hasonlat mögött: fénylő jogászi pontossággal. És emellé természetes módon élő, színes és súlyos jelentéssel kerül az "Alvilág Kapui", a "Halál kapui" kifejezés, amely az Istár mítosz isteneposzából, Istár Alvilágra szállásáról is ismerős az ékiratok tanulmányozóinak, sőt magyarul olvashatjuk, az eredetinek megfelelő, pontos és egyben költői fordításban.

Azután ott van még Jézus legbensőbb mivoltának jelzése, hogy ő a Szentháromság életén belül "Isten Igéje". Ma már a római Institutum Biblicum és Commissio Biblica nagy nevű egyházi tudósai sejtik, sőt vélik és megállapítják ennek keleti eredését. Azt, hogy az ún. "Babiloni Logosz-fogalommal" való megnevezése: a babiloni cseréptáblákról indulhatott el Jézus felé. Ez a megnevezés az akkád "awatu" szóval jelölte meg a vallástartalmú Igefogalmat. A szó eleinte mennydörgést jelentett, azután isteni parancsot, végül teremtő Isteni őstevékenységet. Nem szabad azt gondolnunk, hogy ez valami kalandos feltevés. Hogyan volt lehetséges az, hogy ez Szent János evangélistáig jusson el? A kérdés egyáltalában nem nehéz. Egy Jézus korában már négyezeréves kultúra nem semmisül meg teljesen mindössze háromszáz év alatt, még ha Nagy Sándor összetörte is annak utolsó politikai szerkezetét amely egyesítette: a perzsa birodalmat. A hellénizálódás, bármennyire is előrehaladt, még csak csillogó, de vékony lakkmázként fedett le mély rétegeket, amelyeket még egészen az ősi kultúra járt át. Ékirást Jézus idejében már talán legfeljebb néhány ezer ember tudott csak olvasni, de az ő nyelvük linguisztikai ténye, a képzelet

mélyre ivakodott adottságai, sőt a gondolkodás teológiai kultúrája: még nem szűntek meg, még nem adták fel magukat. Ne feledjük el, hogy a zsidóságot kétszer érte igen mély és erős mezopotámiai hatás. Először is eredésének (ugyan csak egyik) részéről, a Patriárkák sumér-akkád kultúrája és kimutathatóan ottani fogalmi kultúrája részéről. Másodsorban pedig a babiloni Fogság hetven éve alatt, amikor létre jött az ugyancsak magas babilóniai teológia kultúrával elsősorban szemben, de bizonyos mértékig annak fogalmaiban kifejezett saját teológiájuk teljes kifejlődése, és Ezdrás gigászi egyéniségének tudós-köre megteremtette az Ószövetség majdnem végleges redakcióját. Bizonyos fogalmak talán nem hivatalosan tovább éltek a papság különböző iskoláiban, leginkább talán azokban, akiből a holt-tengeri emigránsok szektája lett. Ezeknek fennmaradt írásai, a Holt-tengeri Tekercsek, nem is érthetőek a sumér-akkád-babilóni és asszír vallási kultúra ismerete nélkül. Ezekből fakad Keresztelő János stílusának vakító pompája, de méginkább János evangélista szikrázó képzeletvilága. Ha valaki elolvassa az Apokalipszis könyvét, azt kell hinnie, hogy ő még látta Szargon királyi palotáját, szárnyas bikáit, sasfejú oroszlánjait és egyéb csodaszörnyeit, látta a hét különböző emeletükben különböző színű ziggurat-teraszokat. Képzeletvilága ezért különbözik a többi tanítványokétól és evangélistáéktól, mert az övé ott alakult a Kumráni Kolostor papi disszidenseinek a keleti emlékeket még őrző világában és annak fogalmi között - s miért ne őrizték volna meg azok a Teremtő Isteni őstevékenység vonatkozó spekulációkat is a babilóni teológiából.

De ugyanilyen érdekes, hogy eredetileg ékíratú jegyekkel, átoknak szintén babilóni nyelvén bukkan fel az a szó amivel Jézus leginkább szerette illetni magát (és ami majdnem e könyv címe lett): "Az Emberfia": Leginkább egy ó-babilóni töredékről lehet szó, amely úgy látszik, ennek a megnevezésnek tudtunkkal első felbukkanása. Ezt a megnevezést - csak a megnevezést - használta fel a Babilóni Fogság idején Dániel próféta, hogy egyetlen szóval jelölje meg azt, akinek fogalmát előtte már Jesája ("Izaiás") próféta ismerte: az isteni Messiást, aki majd, mint ember jön el az emberiséget megváltani. Dániel tehát nem a babilóni mítoszok teológiájából merítette a fogalmakét. Az "Emberfia" megnevezést ő csak alkalmazta, ugyanolyan önállóan és ugyanolyan roppant távolságból, mint Szent János evangélista az "Ige" fogalmát Jézusra. De nem éreztelen, hogy Jézus éppen ezt az ősi és az ő arám anyanyelvével rokon babilóni nyelvű Messiás-nevet vetté át Dánieltől, amikor az Idők teljessége eljött ... "

Erre a Sumérig visszanyúló történeti háttérmagyarázatra Ezekiel könyvével kapcsolatban dr. Gyürki László a fent említett Ifjas könyv után példát is mutat "Ezekiel próféta és a babilóni emlékek" címmel (Katolikus szó 1971. szeptember 19.):

"A próféta a deportáltak első csoportjával került Babilonba 597-ben, tehát még Jeruzsálem pusztulása előtt. Ekkor 25 éves volt, s így Cirus király rendeletének kibocsátásakor 84 éves lehetett, ha még életben volt ekkor. Mivel semmi említés sem történik Palesztinába való visszatéréséről, azt gondolhatjuk, hogy Babilonban halt meg, idegen földbe temették felesége, "szemének gyönyörűsége" (Ez. 24, 6) mellé.

Ezekiel prófétai működése szorosan kapcsolódik korával és környezetével, azokkal az eseményekkel, amelyek akkor történtek. Prófétai beszédei szüntelenül hirdetik Jeruzsálem pusztulását, de az isteni büntetést is, amely az ammonitákra és filiszteusokra vár. Nem kerüli el Isten ítéletét Fönícia és Egyiptom sem. A próféta szerint Nabukodonozor sem a maga politikai álmait hajtja végre, hanem Jahvet szolgálja és az ő terveit viszi diadalra. Jeruzsálem pusztulásával a prófétai téma megváltozik: a visszatérésről, az újjáépítésről beszél Ezekiel. Nem szól azonban arról, hogy milyen módon történik ez. A kortársai közül azok, akik "a valóság talaján mozogtak" nem láttak ehhez más utat, mint a babiloni birodalom bukását. A próféta szemében azonban Jahve az a hős; aki összetöri a birodalmakat (Ez. 3839) és állítja helyre Izraelt.

Ezekiel gondolataira nagyon hatott a babiloni mitológia, művészet és szokások, egyszóval az ő környezete, ahol élt. Ezek az elemek az archeológia tanúsága szerint megtalálhatók a próféta könyvében. Úgy tekinthetjük ezeket, mint a festékanyagot a nagy festményhez. Mondanivalójához ezeket is felhasználja.

A bevezető látomásában a négy élőlényről és az isteni székéről szól (1, 5-28), amelyben fölismerhetők a babiloni elemek. A négy élőlény négy arccal - ember, oroszlán, bika, sas - szerepel. A mezopotámiai emlékek között kétarcú és négyarcú élőlények fordulnak elő. Az arcok mindig azonosak. Az asszír alkotásokban a következő változatok szerepelnek: emberi test, sasfej - emberi test, oroszlánfej - oroszlán test, emberfej - bika test; emberfej. Ezeket az elemeket egyesíti magában a szárnyas bika, a paloták bejáratánál, vagy emberfej, sas szárnyak, oroszlán szügy és bika test. Ezek az elemek találhatóak a próféta látomásában. A próféta ezeket abban az időben az asszír városokban - Khorsabadban, Ninivében, Kalakhban - romokban még láthatta. Ezeknek a jelentése vitatott, de átmentek a keresztény hagyományba is. Ezekiel próféta és a Jelenések könyvéből, mint a négy evangélista szimbólumai (ember, oroszlán, bika, sas), s így őrzik az ősumér mitológiát. Ezekiel látomásainak állatai egy trónszekeret tartanak. Ez a kép Izraelben is ismerős volt: Jahve trónol a kerubokon, vagy a kerubok fölött. A magyarázók hettita hagyományra szoktak itt gondolni, ahol két szárnyas szfinx a hátán egy köralakú talapzatot tart, vagy ugyanezt két oroszlán tartja. Az azonosítás nem megfelelő, mert mindkét esetben nem istenséget, hanem oszlopot tartanak. Előkerült azonban Karkemisből egy szoborcsoport, amelyen egy szakállas ülő istenalak látható, amelyet, két grimaszokat vágó oroszlán tart, ezeket meg egy ragadozó fejű ember tartja féken amelyet Asszurban találtak, van egy érdekes festmény. Emberek fölött, akiknek csak a feje látszik, az ég kékje látható, s ebben a kékségben egy "ember forma", aki egy tüzes kör fölé magaslik és íjat tart a kezében. Nagyon valószínű, hogy a próféta előtt Asszur emlékművének leírása állott, s Asszur dicsőségét - "Jahve dicsőségére" cserélte ki.

Az új templom fölszerelésének leírásában szerepelnek a kétarcú kerubok (ember arc és oroszlán arc) - Ez. 41, 18-19. Itt is asszír hatás tételezhető föl. Egy Karkemisből való faragványon szintén hasonló élőlény látható: állati test és két fej egyik oroszlán, a másik ember. A próféta szövegével való hasonlóság nyilvánvaló.

Egy alkalommal az Úr megparancsolta Ezekiel prófétának, hogy rajzolja le téglára Jeruzsálem városát (Ez. 4, 1). Ez is babiloni vonás. Gyakran találunk agyagtáblákon rajzot, amelyek egy-egy vidéket, várost vagy házat ábrázolnak. Nippurban találtak egy rajzot, amely a város pontos térképét mutatta fontosabb épületeivel és csatornáival. Ennek segítségével sikerült ellenőrizni az ásítások eredményeit. A prófétának ezt a várost - amit téglára rajzolt - ostromlott állapotban kellett ábrázolnia: körülveve sáncokkal, seregekkel és faltörő kosokkal (Ez. 4, 2). Ezzel kapcsolatban is meglepő hasonlóság található az asszír emlékekkel, amelyeken megostromlott erősségek láthatók. Az egyik ilyen kép rohamot ábrázol, s azt mutatja, hogy egy hadigép megtöri a város falát (számos, ilyen jellegű emlék került elő bronz táblákon is, amelyek a IX-XII századból valók, a Khorsabad palotáit díszítették.

"Így szól az Úr: Jeruzsálemet a nemzetek közepébe helyezem és köréje az országokat" - olvassuk Ezekiel próféta könyvében (5, 5). A British Múzeumban található egy tábla, amelyen az ábrázolt város a kozmosz közepén van, (Jeruzsálemben a Szent Sír templomban ma is mutatnak egy helyet, amely a "világ köldöke". A középkor rajzai is szívesen csoportosították a különböző országokat Jeruzsálem köré. Ez szintén Ezekiel szövegére megy vissza.

Kard, éhínség, járványos betegség, amivel az Úr a próféta szerint megveri Izrael házát (6, 11; 7, 15; 12, 16). A Gilgames eposzban Ea isten szemrehányást tesz Enlilnek azért, hogy a vízözön helyett miért nem oroszlánnal, farkassal, éhséggel és járványos betegséggel büntette meg az embereket. Ez a hasonlóság sem lehet véletlen.

A jeruzsálemi templomban folyó bálványkultuszról szóló látomásban a próféta "mindenféle csúszómászó és egyéb állatok ábrázolását" látja körös-körül a falon (Ez. 8, 10). Az egyiptomi bálványimádásra gondolhatunk, de ugyanezt láthatta a próféta Istár kapuján is. Ugyancsak babiloni eredetű "Tammuz siratása" is, amelyről a próféta a 8, 14-ben beszél. A föníciai panteonban Adonis néven szerepel ez az istenség, s minden évben megemlékeztek haláláról. Leírja a próféta az Úr házában folyó bálványimádást, ami a nap

imádásából áll. A görög szövegben 20 férfi szerepel az imádók között A huszas szám a babiloni napisten - Samas - száma. "Ágat tartanak az orrukhoz" - olvassuk tovább a prófétánál (8, 17). Ez a gesztus is előfordul több emléken, mint az aláztatosság és megalázkodás jelképe az istenség előtt.

Amikor az Úr kihirdeti, hogy a bálványimádó jeruzsálemiek sorsa a legyilkolás lesz, egyúttal azt is kijelenti, hogy azok kerülnek ki az ítéletet, akiket keresztel megjelölt az ezzel megbízott férfi, kinek írószer lesz az oldalán (Ez. 9; 2.). Az írószerrel ábrázolt férfi igen gyakori az asszír emlékeken, amikor a zsákmány számbavételéről, vagy lefejezésről van szó. Ez a férfi egyik kezében íróvesszőt, a másikban írotáblát tart. Az írotáblák elefántcsontból és fából készültek, viaszlemezzel voltak bevonva. Az ebben a jelenetben szereplő hét ember (hat az ítélet végrehajtója, egy pedig az íródeák) a hét babiloni démonra emlékeztet, amelyek egy exorcizmust tartalmazó táblán szerepelnek.

A próféta Szedekiás király sorsáról ír a 19, 4-9-ben verembe kerül és láncra verik, ketrecben Babilon királyához viszik. Ez a leírás az oroszlánvadászatra és az ellenséggel szemben gyakorolt kegyetlen bánásmódra emlékeztet. Sargon király egy ketrecben állította ki a legyőzött Uruk királyát. Ketrecet találtak hasonló célra gyártva Ninive keleti kapujánál is.

A Jósok és bálványok megkérdezése hivatalos módon történt egész Mezopotámiában. A máj megvizsgálásából a jövőt akarták megtudni. Ezekiel tanúsága szerint Babilon királya is ehhez a módhoz folyamodott (21, 21). A jósok számára különböző májmodellek álltak rendelkezésre, amelyek cserépből, vagy bronzból készültek. Ezek különböző alakjából jósoltak a jövőről. Mari palotájából 32 jóslatot szolgáló májmodell került elő.

Ezekiel próféta egyik allegóriájában két asszonyról -Oholáról és Oholibáról - beszél (Ez. 23). Ohola Jeruzsálemet személyesíti meg, aki kívánságra gyullad az asszírok iránt (23, 12). Sőt kívánságra gerjedt a falra festett férfiak láttára, a káldeusok színes ábrázolására is (23, 14). Itt a próféta a nagy asszír paloták színes ábrázolására gondol.

Az új Jeruzsálemről szóló látomásban is találunk babiloni vonásokat. A próféta elragadtatásában Izrael földjére kerül, s ott egy férfit lát. Ennek a férfinak a külseje olyan volt, mint az érc, kezében lenzsinórt és mérővesszőt tartott (Ez. 40, 3). A zsinór és a mérővessző ábrázolása igen gyakori a mezopotámiai emlékeken. Ezek az építkezések kimérésénél voltak használatban. Az új jeruzsálemi templom kinyilatkoztatását Ezekiel egy "titokzatos ember" közbejöttével hirdeti ki. Itt is párhuzamot vonhatunk a sumér Gudea látomásával. "Álmomban egy férfit láttam alakja mint az égé, alakja mint a földé, feje szerint isten volna, karja szerint az Anzu sas volna, törzse szerint az Orkán volna; jobbán, balján oroszlán lapult. Házának építését parancsolta nekem, de megérteni nem tudom" (Komoróczy G. A sumér irodalom kistükre 230. o.). Rajta kívül más istenek is színre lépnek (Nisaba, Nindub), hogy kijelöljék a templom helyét. Az épület csak számos égi látomás és utasítás után épül föl. Ezekiel látomásának temploma sohasem épült föl, de azt akarja kifejezni, hogy az új templom nem emberi építő személyes munkája, hanem inkább Jahveh parancsa, a végtelen szentségű Istené, aki a titokzatos ember közbejöttével adja tudtára akaratát. Ez magyarázza meg az isteni szándékot.

Ebből a rövid fejtegetésből is látjuk a II. Vatikáni Zsinat "isteni kinyilatkoztatásról" szóló hittani rendelkezésének megállapítását a Szentírás-magyarázók feladatáról: "szükséges, hogy a magyarázó azt az értelmet kutassa, amelyet a szent szerző ki akart fejezni és ki is fejezett a meghatározott körülmények közepette, korának és műveltségének szintjéhez képest az akkori irodalmi műfajok segítségével." (12. p.)"

Érdekes és egyben jellemző korunkra, hogy pl. a holland katekizmusnak nevezett Hittani Olvasókönyv és Isidore Epstein "Judaism" c. műve (Penguin Books, London 1970) egyaránt elterelni igyekszik a figyelmet a vázolt kérdés lényegétől. A közvéleménynek, az emberi tudatnak ez a megtévesztése (finomabban és idegen szóval: az azzal való manipulálás) ugyanabban az irányban történik. És ez jellemző a többi hasonló szellemű kiadványra is. ,'

Külsőleg a két munka a krisztusi megváltás-tan legellentétebb magyarázatát képviselő keretben jelenik meg. Mindkettőre jellemző az is, hogy minden kritikát rosszindulatúnak

minősít, holott ugyanakkor sokban függetlenítik magukat a nyilvánvaló tényektől. Csak egy példa erre.

A holland H. O. angol szövege (34-35. old.) szerint: "Valahol a Nílus és Eufrátesz között nomád törzsek csoportja élt, mely menekült a művelt Egyiptomból, abból az országból, ahol nem tudtak sem élni mint egy csoport és nem tudták vallásukat sem gyakorolni. Drámai menekülés után elérték Kadest a sivatagban. Istenük neve Jáve volt. Csupán csak tengették életüket, két világ közötti ürességben, szellemileg szűz talaj voltak. Amint küszködtek a sürgetés közt, hogy menjenek és a kísértés között, hogy visszatérjenek Egyiptom "húsos fazekaihoz", Isten kiválasztotta őket, hogy "minden nép között saját birtokává" tegye őket (Exod. 19, 5). Ennek a kinyilatkoztatásnak a történetét el kell olvasni azokból a könyvekből, melyek az Ószövetséget alkotják."

"... Az események maguk Isten csendes kinyilatkoztatása. Héber pásztorok menekülnek Egyiptomból. És egy szokásos emberi helyzetben, a küzdelem a létért, táplálékért, ruházatért és otthonért, részben már létező formában, és talán már egy isteni név ismeretében, az igazi isteni előtör. Egy karizmatikus alak, Mózes, különleges szerepet játszik ezekben az eseményekben. Az ezt megelőző négyszáz évről semmit sem tudunk, csak azt, hogy a héber népet rabságban tartották Egyiptomban. Kr.e. 1700 előtt azonban voltak ugyanilyen fajta népek Kánaánban, a Jordán és a Földközi-tenger közötti földön, akiket a héberek a maguk őseinek tartottak. Ezek között voltak a "patriarchák", Ábrahám, Izsák, Jákob, ez utóbbit Izraelnek is hívták. Ezeken az embereken keresztül lépett be Isten először a mi történelmünkbe. Bár ilyen távolságból igen kevés az, amit mondhatunk arról, hogy pontosan mi történt, feltűnő, mennyire szorosban egyeznek a patriarchák történetében előforduló szokások és nevek azzal amit a modern kutatás ennek az időszaknak ékírásából kibetűzött."

Félreértések elkerülése végett leszögezzük, hogy a H. O. bon vannak értékes szakaszok és szempontok is, melyek az eddigi zsinatok szellemében mutatják be a mai kor nyelvén a tanító Egyház előterjesztését. Az idézett szövegekben és az azokhoz hasonlóknak azonban különös, idegen törekvés érvényesül. A szerzők "a nomád törzsek csoportját" "szellemileg szűz talajnak" nevezik pedig Mózes könyvéből tudjuk, hogy ez a nép éppen ott, a pusztában hogyan hitetlenkedett és lázadott az Istennel szemben. Ezt a népet "kiválasztottnak" nevezi a H. O., de nem mondja meg, hogy a kiválasztás Ábrahámmal kezdődött, aki nem "fajtája" miatt volt kedves Isten előtt, hanem hite és engedelmsége miatt és a kiválasztás arra történt, hogy az Ivadék útját Ábrahám előkészítse. A hangsúly ismételt az "ugyanilyen fajta népekre" esik és Ábrahám neve éppen csak megemlítésre kerül. Túlságosan eltereli a figyelmet Ábrahám meghívásának lélektani föltételeiről és előzményeiről ("igen kevés az, amit mondhatunk arról, hogy pontosan mi történt"), pedig elég lenne, ha azt mondaná meg ezzel kapcsolatban, amit a Genézis leírt. Az meg teljesen ellentétben van a tényekkel és elködösítő, hogy "Ezeken az embereken keresztül lépett be Isten először a mi történetünkbe". Ha ugyanis "ezeken az embereken" kifejezés az előző mondatban szereplő Ábrahám, Izsák és Jákob személyére vonatkozik, akkor valótlan, mert Isten már Noén, Melkizedeken, sőt Ádámon és Éván keresztül is belépett a mi történelmünkbe (ha a "mi" alatt a szerzők nemcsak a zsidó népet, hanem az egész emberiséget akarják érteni). Ha pedig az előző mondatokban szereplő "ugyanilyen fajta népekre" is utal, akkor talán vitatható, hogy Noét héber fajtájúnak tartjuk-e vagy sem, de az biztos, hogy Ádám és Éva, valamint Melkizedek nem héberek voltak. Mindezt magának az ószövetségnek szövegéből bizonyíthatjuk, aminek olvasását a szerzők nagyon ajánlják ("a kinyilatkoztatásnak a történetét el kell olvasni!"), de nem vázolják tárgyilagosan annak lényeges pontjait az olvasó számára. A Szentírásán kívül azonban igen sok történeti emlékünkből és leletünkből is tanúsítja azt, hogy az Isten már Ábrahám előtt is belépett a mi történetünkbe.

De miért akarják a szerzők ezt a tényt homályban hagyni? A feleletet abban találjuk meg, hogy a H. O. szerzői megtévesztően kiemelik a "fajta" szerepét. Azt a hiedelmet akarják

megalapozni, hogy Isten elsősorban a zsidó néppel, mint néppel lépett először párbeszédre és nem Ábrhámmal. Így ugyanis a fordulópontot jelentő "Ivadék" szót a nép ivadékanak, magának a továbbélő zsidóságnak a számára foglalhatják le. Ezzel szemben az Ábrhámnak adott ígélet (Gen. 12, 3) kétségtelenül egy ivadékra, egy sarjra vonatkozik. A nacionalista értelmezés mellett kardoskodó talmudista szellemű zsidókkal szemben ezért már Szent Pál is külön nyomatékozza a helyes, a hitre épülő és hitből fakadó értelmezést, melyet az Ószövetség is lényegében ismételt és egyre világosabban taht: "Ábrhámnak szóltak az ígéletek és az ő Ivadékanak. Nem azt mondja: "és Ivadékaidnak", mintegy a soknak; hanem, mint egynek: és Ivadékoznak, aki a Krisztus" (Gal. 3, 16). Ennek az Ivadéknak előkészítésére választotta ki Isten személy szerint Ábrhámot. Legyetek tudatában annak - mondja Szent Pál -, hogy akik a hitből vannak, azok Ábrhámi fiai, amint írva van: Ábrhámi hitt az Istennek és ez megigazulásra számíttatott be neki. "A gondos szentírás, mert hitből teszi Isten megigazultakká a népeket, meghirdette Ábrhámnak: benned áldatik meg minden nép. Tehát, akik a hitből valók, azok áldatnak meg a hívó Ábrhámmal együtt" (Gal. 3, 6-9). Az Ábrhámnak adott nagy ígéletben az eljövendő Ivadéknak hívók Isten választottai. Tehát a zsidók is, amennyiben Isten ígéletét hittel fogadják, Isten fiai és választottai, de nem azért, mert fajtájuk szerint, mintegy automatikusan, minden személyes erőfeszítés nélkül beleszületnek Ábrhámi nemzetségébe. "Mert - mondja Jézus - Isten a kövekből is tud Ábrhámi fiakat támasztani."

I. Epstein, a nacionalista talmudi értelmezésnek a történelem folyamán kiépített és megmerevített szemléletével szögezi le: "Elamita hordák hegyi erődjeikből lezúdulva a Perzsa-öblön keresztül megtámadták Sumért és időszámításunk kiindulópontja előtt 1960-ban Ur lehanyatlott a pusztulásba és szégyenbe." (11. lap.)

Ur városát azonban Kr.e. 1737-ben pusztította el Samsulluna, Hammurabi fia, sok előzetes hasonló szándékú és változó szövetséges néppel együttesen intézett támadások sorozata után. Ennek a változó szövetséges erőkre épített és a babiloni szellemmel irányított titkos és nyit eszközökkel kivitelezett támadásnak esett áldozatul az emberiség eddig ismert legrégebbi írásos művelődése. Ennek mai etikai értékeléséről Von Sodennal kapcsolatban már az előző fejezetben szóltunk. Ott említettük azt is, hogy ilyen eljárásért a szégyen nem a megtévesztett áldozatra, hanem a megtévesztőkre hárul.

Epstein szerint "Ábrhámnak más gondolatai voltak, mint apjának. Terah az ő korának általános vallását (normal religion) követve politeista volt; Ábrhámi monoteista ... amit , etikai monoteizmusnak' kell neveznünk, hogy megkülönböztetjük a monoteizmusnak minden más formájától ... az a meggyőződés alakult ki benne, hogy egy új nép alapítója lehet (he might become the founder of a new nation) - egy nemzeté, mely meghozza a világnak az Isten ismeretét és az áldást, mely ebből az ismeretből árad a világ minden családjára" (12-13. lap). Így tehát, bár Ábrhámi történetiségét a Biblia alapján - elfogadja a szerző, arról nem szól, hogy ugyanaz a Biblia hogyan írja le az Istennek Ábrhámi részére adott ígéletét, valamint Ábrhámi hitét és engedelmisségét Isten iránt. Így, természetesen, Ábrhámi nemzetét is szerinte csak a testi leszármazás határozza meg s nem a hit és engedelmisség Isten és az ő ígélete iránt.

Egy ilyen elképzelésre könnyen alapozhattak népüket és hazájukat túlzottan, más népek jogainak sérelmével, szerető zsidók egy nacionalista zsidó vallást, hogy Isten nevével próbálják maguknak meghódítani a világot. Ez a zsidó vallás csak a zsidó nemzetbe való testi beoltódás révén biztosítja Ábrhámi Istenének az áldását más népek számára. Ez az Isten nevében való kizsákmányolás azonban teljes kiszolgáltatottságot jelent a talmudista vezetőség kénye-kedve szerint.

Jézus Krisztus az Ábrhámi istenfogalomnak ilyen eltorzítása ellen emelt szót, mint az első emberpárnak és Ábrhámnak egyaránt megígért Szabadító (Asszonyivadék- Emberfia), aki megmutatta az ember igazi, belső felszabadulásának és az embertestvériségnek az útját. Epstein, aki az Ábrhámihoz való tartozás nemzeti és vallási tartalmát eddig egynek vette, Jézus személyével kapcsolatban kénytelen ezeket következtelenül szétválasztani. Azt

mondja, hogy "a farizeusok vitája Jézussal alapvetően vallási volt, sohasem vádolták őt messiási igényei miatt" (107. lap). Így a politikai vádaknak, melyek miatt Jézus a főpap előtt állt, számukra nem volt jelentőségük s ezért nem avatkoztak be Jézus perébe. (Vagyis nem is felelősek további sorsáért - tehetjük hozzá.) A Jézust követő zsidók - folytatja Epstein - mint zsidó-keresztény szekta tagjai éltek tovább ebben a században. Az ő hitük, hogy a Messiás eljött, nem volt alap a szakadásra köztük és a többi zsidók között. De néhány évtized múlva a keresztény egyház Pál befolyására megváltoztatta Jézusról vallott elgondolását olyan irányban, hogy már nem tisztán földi lénynek képzelték, hanem olyannak, ami azt jelentette, hogy ő tulajdonképpen második Isten volt - ami az Isten egy voltának tagadását jelentette, ahogyan azt a zsidók értették. Amint ez a fejlemény megtörtént, a zsidó-keresztények léte a judaizmuson belül többé már nem volt lehetséges és a kettő közötti végső szakadás elkerülhetetlenné vált - mondja Epstein.

Ez az előbbieken vázolt epsteini triumfalista elképzelés amellet, hogy következetlen - amint előbb rámutattunk -, ellentétben van a tényekkel is. Ha Epstein az evangéliumokat forrásként használta Jézus vallási és politikai tanításának értékeléséhez, látnia kellett volna azt is, hogy Jézus egyénisége teljes erkölcsi egységet alkot. A vallási és politikai szerep között annál kevésbé lehet különbséget tenni, minél inkább tudatában vagyunk annak, hogy a politika, vagyis a közügyek intézésének tudománya az emberi társadalomban erkölcsi elveken áll. Az emberiség nem ismerhet el erkölestelen politikát. Ezt az elvet nemcsak a kereszténység, hanem az emberiség politikai testülete, az ENSZ is ünnepélyesen és ismételten meghirdette.

Jézus igénye arra, hogy új parancsokat hozzon, azon alapult hogy, mint a második isteni személy, hatalma és küldetése is volt erre az atyától. Isteni hatalmát bőven megmutatta az evangéliumok szerint, az ószövetség pedig bőven igazolja azt, hogy a sátánt letipró Szabadítónak isteni hatalommal kellett bírnia. És a messiási jövendölésekben és a Krisztusra való utalásokban ez sokszorosan meg is van hirdetve az ószövetségben és Szent Pál is ebben az értelemben ír.

A zsidóság egy részének, amelyik nem fogadta el Jézust Istennek, a nehézsége tulajdonképpen abban állt, hogy nem akartak tovább fejlődni és nem akartak megbarátkozni egy új, tökéletes, minden népet egyformán magához ölelni akaró Isten fogalmával. Pedig ha szemtől szemben állottak - mint Epstein kimondja - a Messiással, akkor erre a Küldöttre kellett volna hallgatniok. Az utódok azonban - jobban megismerve a helyzetet - megtehetik és sokan meg is teszik azt, amit elődeik elmulasztottak. (Ettől függetlenül azonban az emberiség politikai akarata az, hogy az . emberi alapvető jogegyenlőséggel szemben álló tanítást - még vallási köntösben se hirdessen senki.) Ezért Epsteinnek is állást kell foglalnia a Talmud embertelen tételeivel és utasításaival szemben.

Az epsteini elképzelés ismerete azért is hasznos, mert világossá válik, hogy némely magát makacsul katolikusnak tartó "kontestáló" miért harcol és folytat igen költséges propagandát egy "judeokrisztianizmus" érdekében. Nem volna olyan ellentmondást támasztó jel Krisztus és az ő Egyháza sokak számára - gondolják ők --, ha nem ragaszkodna Krisztus istenségéhez, hanem inkább vállalná a zsidóságba való beolvadást vagy legalább is a vele 50-50 százalékból való hitbeli megegyezést. A Galilea (sumér szó: Gal = nagy, il = magas, ea = az ős víz háza = az, ami minden ösít összefog) tartományból való Jézus Krisztus azonban - a Sumérig visszanyúló ősi hagyományok alapján is - azért jött, hogy Isten szétszórt gyermekeit a közös Atya, a három személyű egy Isten hitében és az emberi testvériség szeretetében egybegyűjtse.

És ezért Jézus Krisztus tanítása nemcsak nem elavult, hanem annyira korszerű, hogy soha túl nem haladható. Az az emberi társadalom, amelyik a testvériség vagy mai szóval kifejezve: az emberi alapvető jogegyenlőség szellemében él, az az egész emberiség egész történelmének társadalomtudományi szempontból végső célja. És ebből a szempontból sem találhatunk Jézus alaptanítását tartalmazó Újszövetség szövegében semmilyen kifogásolható vagy elutasítandó állásfoglalást a földi jogviszonyokat illetően.

Mondhatjuk tehát összefoglalóan: Jézus Krisztus megreformálta az Ószövetséget, mert mindaz alól feloldotta az embereket ami abban szembe állt a társadalom tudományi fejlődés távlati céljával. Azok,

Akik továbbra is az Ószövetség írott szövegéhez ragaszkodnak a megkülönböztetés szelleméhez, az ösztönösség törvényesített uralmához ragaszkodnak és így a fejlődést gátolják, annak ellenében hatnak és a reakciót képviselik. A Talmud nem tompította az Ószövetség szövegeiben található reakció szellemét, hanem felnagyította. Azzal, hogy érvényben tartja a mózesi 613 törvényt a Halaha részben pedig több száz rabbi - bár nem kötelező, de sok embertelenséget megengedő vagy parancsoló - magyarázatát és utasítását, hivatalos könyv jellegével nemzedékről nemzedékre továbbadja, állandó lehetőséget, sőt biztatást ad a legembertelenebb cselekedetek elkövetésére és a nemzsidókkal szembeni megkülönböztetés fenntartására merőben földi viszonylatokra nézve is.

A történelemben dolgozó fejlődés törvénye és a világbéke haladéktalanul azt kívánja, hogy a nemzetközi zsidó szervezetek, valamint egy-egy országon belüli zsidó közösségek vezetői egymás után nyilvánosan és ünnepélyesen mondják ki, hogy érvénytelen minden olyan megállapítás, utasítás a Talmudban, mely földi jogviszonyokat illetően szemben áll az alapvető emberi jogegyenlőséggel és faji, vagy vallási megkülönböztetést hirdet. Ezt már egyébként számos ENSZ határozat elő is írta.

Fejezzük be a gondolatainkat azzal a jelentős megállapítással, melyet Ijjas József kalocsai érsek (aki legmagasabb biblikus tanulmányait Rómában végezte, és annak idején két évig volt a Szent István királyunk által alapított Jeruzsálemi Magyar Zarándokház vezető prefektusa) a Szent István jubileumi évet bezáró ünnepi főpapi szentmiséjében fogalmazott meg a Szent István bazilikában 1971. augusztus 20-án a sok belföldi és külföldi főpap és a sok ezres hívősereg jelenlétében a Szent Jobb előtt:

"Egyházunk a változó világban megpróbáltatások viharát éli szerte a világon. A történelmi válságok hullámainak sodró árja ugyancsak próbára teszi az Egyházban élő "okos" és "bölcsek" embereket. Megkísérteti őket a gondolat: nem kellene-e az új világban új helyet keresni új építkezésnek? Más alapon? Maga az Egyház, annak hierarchiája és tanítótestülete egyetemes zsinatot tartott szükségesnek, hogy Krisztustól kapott küldetését újszerűen megfogalmazza és megújíthodtan folytassa munkáját az emberek üdvözítése érdekében. A válságok nem törnek meg az Egyház életerejét. Az Egyház mindenkor kész a megújulásra és megújításra. Lényege ennek, hogy Új Szövetségi reformot valósít. A régi Ószövetséget megreformálta. Szent Pál apostol ezt az újat sürgette: "El a régi kovással, hogy új téstzává legyetek, aminthogy kovásztalanok is vagytok", - írja a korintusiaknak (1. Kor. S, 7). Új voltában soha meg nem öregedő az Egyház. Új volt, amikor az ő hit helyébe az Úr Jézus Krisztus hitét állította. - Új volt Szent István apostoli művében, amikor a kereszténység bevezetésével új életet hozott a magyar nép életébe. - És új ma is, amikor a zsinati megújulásban "megnyitást a világ felé" hirdet. De ebben a megújulásban az Egyház szilárdan megmarad az eredeti alapon, amelyben épült". (Magyar Kurír, 171. 180.)

Mert Szent Pál apostol szavaival. "Senki más alapot nem vethet, mint amely vettetett, ami Jézus Krisztus", aki ott áll tehetjük hozzá a bemutatott ősi anyag láttán - az emberiség hajnalán, az első emberpárnak adott nagy ígéretben, mely ígéretnek megfelelően végigkíséri az emberiséget minden koron és viharon keresztül az ő irányító, erősítő kinyilatkoztatásával, majd ennek a feladatnak minden időkben korszerűen való ellátására megalapított Egyházával.

Látomásban kitérult előttem Isten mennyei szentélye és láthatóvá lett a Szövetség szekrénye az ő templomában, nagy villámlás, csattogás, mennydörgés, földrengés és jégeső közepette.

Nagy jel tűnt fel az égen: egy Asszony. Öltözete a Nap, lába alatt a Hold, fején tizenkét csillagból korona.

A mennyből nagy szótat hallottam: "Íme szabadulást hoz a mi Istenünk, megmutatja erejét, uralkodik és átad minden hatalmat Krisztusnak, az ő Felkentjének". (Jel. 11, 19; 12,

Zárószó

Befejezésképpen foglaljuk össze a sumér bibliai párhuzamok fokozatos megismerése során adódó következtetéseket, melyeket ezután mind a hittudományban mind a történetírásban, nyelvészetben, művészettörténetben, néprajzban stb. különösen figyelembe kell vennünk az Isteni Kinyilatkoztatásra vonatkozó II. vatikáni zsinati dogmatikus konstitúció szellemében.

1. Az ószövetségi kinyilatkoztatást tartalmazó szent és sugalmazott könyvek - még ha azokat csak történeti forrásokként használjuk is -, sok olyan nemes emberi eszmét, örök igazságot, isteni kinyilatkoztatás - részletet, különösképpen az egész emberi nem összetartozását, testvériségét valló részletet foglalnak magukban, melyek több száz, esetleg több ezer évvel azelőtt már megtalálhatók a környező keleti népek - főként a sumérok -- irodalmi emlékeiben.

2. Tévesnek és Legalább is nacionalista túlzásnak kell tehát mondanunk azt az álláspontot, melyet pl. Goldziher Ignác így fejezett ki 1887-ben: "Szó lesz azokról az örök eszmékről; melyek a zsidóság kebelében születtek meg és az emberiség e parányi köréből indultak ki fáklyát gyújtani a sötétségben". (11. 1.)

"Bátran elmondhatjuk, hogy felekezetünk előrehaladásának több évezredes menetében e nagy erkölcsi eszmének, mely legelőször az emberiség történetében a mi őseinknek nyilatkozott meg ..." (13-14. 1.).

"Ellentétben a pogány ókor korlátolt isteneszméjéhez, mely az emberiséggel csakis külső kötelékkel van kapcsolva, a prófétizmus az istenség eszméjének etikai tartalmat adott és az etikai tartalomból, mint az erkölcsös élet forrásából vezeti le a társadalom és az egyén erkölcsös kötelességeit" (46. 1.).

3. Ezt a túlzó nacionalista felfogást az ószövetségi könyvek szövegei is, helyenként kifejezésre juttatták. Ez azonban éppúgy nem volt tárgya a kinyilatkoztatott igazságnak, mint azok a részek, melyek a szent szerzők korabeli tudásának megfelelően tájékoztatnak földrajzi, természettudományi stb. kérdésekről: Kinyilatkoztatott igazságok azok, melyeket a szent szerzők mint ilyeneket adnak elő a hit és erkölcs dolgában a tanító egyház értelmezése szerint.

4. Ez az ószövetségi könyvek stílusában helyenként kifejezésre jutó zsidó nacionalizmus koronként uralomra jutott egyes újszövetségi papok és hívók fölfogásában is és oka volt annak a lenézésnek, sőt rombolásnak, melynek az ősnépek és őskultúrák értékes emlékei helyenként áldozatul estek. Mindezek jóvátételére az Egyház a II. Vatikáni Zsinaton ünnepélyes ígéretet tett és megfelelő utasításokat adott.

5. Történeti tényként meg kell azt is állapítanunk, hogy Goldziher és társai a múlt század vége felé már tudták és később még jobban megbizonyosodhattak róla, hogy a sumér nyelv és nép nem semita és nem indoeurópai nyelv és nép és ősi emlékei tanúskodnak olyan ismeretekről, melyekről ők azt állították, hogy az ószövetségi szentírás közli azokat először.

6. Ez a nem tudományos, hanem sovinszta magatartás fő oka volt annak, hogy a sumér kutatást ilyen sovinszták lefékeztek, gátolták, megnehezítették, sőt sokszor gúnyolták és egyes követőik ugyanezt teszik mind máig. Ezeknek a nem tudományos indítékokból eredő nehézségeknek részben az is volt az oka, hogy nem fedezték fel a sumérnak az ural-altájival való rokonságát kellő világossággal, "részben pedig mesterséges akadálynál - egy paradoxonnál - fogva, melyet főleg Halévy tartott fenn makacsul, az a vélemény; hogy a sumér nem is valódi nyelv, csak mesterséges rendszere egy titkos írásnak, amelyet a köznép misztifikálója végett találtak fel az asszír papok. Ez a második akadály végül is megdőlt, mert fölfedeztek olyan emlékműveket, amelyeken ezen a nyelven találtak föliratokat olyan időkből amelyben még sémi nyelven nem is írtak Mezopotámiában" (Encyclopedia Britannica. 1960. 21. kötet 553. old.).

7. Ez a sovinszta, zsidó nacionalista magatartás, mely legvilágosabban a Babiloni Talmud

eredeti és teljes héber szövegéből és ennek hebraisták által készített hiteles fordítás kiadásából tűnik ki, az emberiség kultúrtörténeti fejlődési képét és öntudatát, valamint biológiai és erkölcsi egészségét elvi alapon katasztrófálisan megnyomorítja, nem tudományos és szemben áll az alapvető emberi jogegyenlőség ENSZ deklarációjával, melyet az államok különben törvénykönyvükbe is iktattak.

8. Az szövetség már eddig is tanúsította, hogy Ábrahám előtt is volt isteni kinyilatkoztatás. Az ókori keleti népek, főként és legkorábban a sumérok egyre nagyobb számban megfejtett emlékei pedig jogos alapot adnak annak a feltételezésére, hogy a náluk talált és a kinyilatkoztatott igazságokkal egybecsengő tanítások főként az isteni kinyilatkoztatás segítségével vezették az emberiséget a szellemi fejlődés és az Istennel való személyes kapcsolat útján.